

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

EŞİTSİZLİKTEN KAÇINMA DAVRANIŞININ
GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN OLASI FAKTÖRLER VE
İTİBAR KAYGISININ ROLÜNÜN İNCELENMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nilsu CANDAN

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Büşra Eylem AKTAŞ

İSTANBUL

2024

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

EŞİTSİZLİKTE KAYGINI DAVRANIŞININ
GELİŞİMİNİ ETKİLEYEN OLASI FAKTÖRLER VE
İTİBAR KAYGISININ ROLÜNÜN İNCELENMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nilsu CANDAN

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Eylem AKTAŞ

İSTANBUL
2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Psikoloji Anabilim Dalı'nda 200621YL02 numaralı Nilsu CANDAN'ın hazırladığı “Eşitsizlikten Kaçınma Davranışının Gelişimini Etkileyen Olası Faktörler ve İtibar Kaygısının Rolünün İncelenmesi” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 28/08/2024 günü (13:00-15:00) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Büşra Eylem AKTAŞ

İstanbul Medipol Üniversitesi

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Sevim CESUR

İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gülçin KARADENİZ

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya baka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nilsu CANDAN

28.08.2024

ÖZ

Adaletin temel bileşenlerinden biri olan eşitsizlikten kaçınma davranışı, insanların eşitsizliği ortadan kaldırmak için, bedel ödeme pahasına bile olsa, gösterdikleri tutumları tanımlar (Fehr ve Schmidt, 1999). Eşitsizlikten kaçınmanın iki biçimi vardır: dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma (DEK) ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma (AEK) (Fehr ve Schmidt, 1999). Araştırmalar, yetişkinlerin eşitsiz kazanç dağıtımına karşı güçlü bir isteksizliğe sahip olduğunu ve kişisel kazançlarından fedakârlık ettiklerini gösterse de (Fehr ve Schmidt, 1999; Dawes ve diğerleri, 2007), çocuklardaki eşitsizlikten kaçınma davranışının farklı gelişimsel süreçlerden geçtiği düşünülmektedir (Blake ve McAuliffe, 2011). DEK'in farklı kültürlerde en geç orta çocukluk döneminde ortaya çıktığı bilinmesine rağmen, AEK'in çocuğun içinde yetiştiği kültüre bağlı olarak değişen yaşlarda ortaya çıktığı belirtilmektedir (Blake ve diğerleri, 2015; Schäfer ve diğerleri, 2015). AEK'in sosyal bağlamlarda ve çocukluğun ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkması, çeşitli sosyo-bilişsel yeteneklerin bu davranışı etkileme potansiyeli olduğuna işaret etmektedir (McAuliffe ve diğerleri, 2013). Adaletle ilişkin kararlar için gelişimsel olarak etkili olabilecek sosyo-bilişsel özelliklerden birisinin ketleyici kontrol diğeri ise zihin kuramı olabileceği düşünülmektedir. Fakat bu iki becerinin anaokulu çağında adalet gelişimi üzerindeki etkileri henüz detaylıca incelenmemiştir. Özel olarak AEK'in ortaya çıkmasını kolaylaştıran faktörlerden birisinin itibar kaygısı olduğu öne sürülmüştür. Fakat bilindiği kadarıyla itibar kaygısının etkisini çocukluk döneminde adalet gelişimine etkisini deneysel olarak inceleyen yalnızca bir çalışma mevcuttur (McAuliffe ve ark., 2020). Ancak erken çocuklukta itibar kaygısının eşitsizlik kaçınma üzerindeki rolü deneysel olarak henüz test edilmemiştir. Bu çalışmada, bu konuda bilindiği kadarıyla ilk kez erken çocukluk döneminde itibar kaygısının nedensel rolü deneysel bir desenle ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, 4-5 yaş grubundaki çocuklarda eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimini etkileyen bilişsel faktörler (zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerileri) ve itibar kaygısının rolünü deneysel bir desenle incelemektir. Bu amaçla dört farklı itibar manipölasyon grubu oluşturulmuştur: Alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını gördüğü birinci grup, alıcının sonuçları gördüğü ancak deneycinin görmediği ikinci grup, deneycinin sonuçları gördüğü ancak alıcının

görmediği üçüncü grup ve her iki tarafın da sonuçları görmediği dördüncü grup. Araştırmanın örneklemini, 4-5 yaş aralığında 137 çocuktan (nkız = 62, erkek= 74, nkayıp = 1) oluşmaktadır. Katılımcılar, daha önce bağlantı kurulan öğretmenler ve anaokulu müdürleri aracılığıyla çalışmaya davet edilmiştir. İstanbul'un farklı ilçelerindeki beş anaokulundan veri toplanmıştır. Katılımcılar, yaş ve cinsiyet olarak eşit, farklı sınıflardan bir akranla eşleştirilmiş ve rastgele dört itibar manipülasyon grubundan birine atanmıştır. Eşitsizlik Oyunu'nun (Blake, McAuliffe, 2011) sonunda, katılımcılara “Oyun partnerini ne kadar sevdiğin?” sorusu 5'li Likert ölçeği ile puanlanmış ve “Neden bu dağılımları seçtin?” sorusu sözlü olarak yanıtlanmıştır. Ardından, Sally ve Anne Görevleri (Wimmer, Perner, 1983) ve Yürütücü İşlevler Bataryası'nın (Hamamcı, 2020) ketleyici kontrol görevleri uygulanmıştır. Deney sonunda katılımcılara teşekkür edilerek kazandıkları şekerler verilmiştir. Teşvik amacıyla, çalışmaya katılan her çocuğun zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerileri ile ilgili rapor hazırlanarak anaokuluna iletilmiştir. Analizler, katılımcıların dezavantajlı eşitsizlik dağıtımlarını eşit dağıtımlardan anlamlı olarak daha fazla reddederek DEK davranışı sergilediklerini, ancak AEK davranışı göstermediklerini ortaya koymuştur. AEK skoru ile zihin kuramı ve ketleyici kontrol puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Deney grupları arasındaki olası farklar göz önünde bulundurularak her deney grubu için ilişkiler ayrı ayrı da test edilmiştir. Sonuçlara göre, alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını gördüğü birinci itibar manipülasyon grubunda, AEK skoru ile ketleyici kontrol puanları arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Alıcının dağılım sonuçlarını gördüğü fakat deneycinin görmediği ikinci manipülasyon grubunda anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Deneycinin dağılım sonuçlarını gördüğü fakat alıcının görmediği üçüncü manipülasyon grubunda, AEK puanları ile yaş arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını görmediği dördüncü manipülasyon grubunda ise anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. İtibar manipülasyon gruplarının, ele alınan bağımlı değişkenler açısından birbirlerinden anlamlı şekilde farklılaşmadıkları bulunmuştur. Yaş ve eşitsizlikten kaçınma arasındaki ilişkide zihin kuramının, ketleyici kontrolün ve deney gruplarının moderatör rolünün test edildiği dört ayrı model sonucunda; ikinci ve üçüncü deney grubunun yaş ve AEK davranışı değişkenleri arasındaki ilişkide anlamlı bir düzenleyici rolü olduğu tespit edilmiştir. Ketleyici kontrolün ve zihin kuramının düzenleyici etkisinin olmadığı görülmüştür. Deneycinin

sonuçları görmesi ama alıcının görmemesi durumu ve alıcının sonuçları görmesi ve deneycinin sonuçları görmemesi durumu, yaş ile AEK davranışı arasındaki ilişkinin düzenlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Yaş ile DEK davranışı arasındaki ilişkide, itibar gruplarının ve ketleyici kontrol becerisinin düzenleyici etkisi bulunmamış, ancak zihin kuramının düzenleyici rolü olduğu belirlenmiştir. Yaş ve DEK puanları arasındaki negatif ilişki, zihin kuramı puanlarının artmasıyla pozitif olmuştur.

Anahtar Kelimeler:

avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı, zihin kuramı, ketleyici kontrol, itibar kaygısı

ABSTRACT

Inequity avoidance behavior, one of the basic components of justice, describes the attitudes people show to eliminate inequity, even at the cost of paying a price (Fehr and Schmidt, 1999). There are two forms of inequity aversion: disadvantageous inequity aversion (DIA) and advantageous inequity aversion (AIA) (Fehr and Schmidt, 1999). Although research shows that adults have a strong aversion to unequal gains distribution and sacrifice their personal gains (Fehr and Schmidt, 1999; Dawes et al., 2007), inequity avoidance behavior in children is thought to go through different developmental processes (Blake and McAuliffe, 2011). Although it is known that DIA occurs in middle childhood at the latest in different cultures, it is stated that AIA occurs at varying ages depending on the culture in which the child grows up (Blake et al., 2015; Schäfer et al., 2015). The emergence of AIA social contexts and later in childhood indicates that various socio-cognitive abilities have the potential to influence this behavior (McAuliffe et al., 2013). It is expected that one of the socio-cognitive features that may be developmentally effective for decisions regarding inequity aversion may be inhibitory control and the other may be theory of mind. However, the effects of these two skills on inequity avoidance development in kindergarten age have not yet been examined in detail. Specifically, previous work documented that one of the factors that facilitates the emergence of AIA is reputation concern. However, as far as is known, there is only one study that experimentally examines the effect of reputation concern on inequity avoidance development in childhood (McAuliffe et al., 2020). However, the role of reputational concern on inequity avoidance in early childhood has not yet been tested empirically. In this study, we aimed to test the causal role of reputational concerns in early childhood was examined with an experimental design for the first time. Therefore, the aim of this study is to examine the role of cognitive factors (theory of mind and inhibitory control skills) and reputation concern affecting the development of inequity avoidance behavior in children aged 4-5 with an experimental design. For this purpose, four reputation manipulation groups were created: The first group, in which both the receiver and the experimenter monitored the distribution results; the second group, in which the receiver monitored the results, but the experimenter did not; the third group,

in which the experimenter monitored the results, but the receiver did not; the fourth group, in which neither party monitored the results. The sample of the study consists of 137 children ($n_{\text{girl}} = 62$, $n_{\text{boy}} = 74$, $n_{\text{lost}} = 1$) between the ages of 4-5. Participants were invited to the study through previously contacted teachers and kindergarten principals. Data was collected from five kindergartens in different districts of Istanbul. Participants were paired with a peer from different grades, equal in age and gender, and randomly assigned to one of four reputation manipulation groups. At the end of the Inequality Game (Blake, McAuliffe, 2011), participants were asked “How much did you like your game partner?” The question was scored on a 5-point Likert scale and included “Why did you choose these distributions?” The question was answered verbally. Then, the inhibitory control tasks of the Sally and Mother Tasks (Wimmer, Perner, 1983) and the Executive Functions Battery (Hamamcı, 2020) were administered. At the end of the experiment, the participants were thanked and given the candies they earned. For incentive purposes, a report on the theory of mind and inhibitory control skills of each child participating in the study was prepared and sent to the kindergarten. Analyses revealed that participants exhibited DIA behavior by rejecting disadvantageous inequality distributions significantly more than equal distributions, but they did not show AIA behavior. No significant relationship was found between AIA score and theory of mind and inhibitory control scores. Considering possible differences between experimental groups, the relationships were tested separately for each experimental group. According to the results, a negative relationship was found between the AIA score and inhibitory control scores in the first reputation manipulation group, where the receiver and the experimenter saw the distribution results. No significant relationship was detected in the second manipulation group, where the receiver saw the distribution results but the experimenter did not. In the third manipulation group, where the experimenter saw the distribution results but the receiver did not, a positive relationship was found between AIA scores and age. In the fourth manipulation group, where the receiver and experimenter did not see the distribution results, no significant relationship was detected. It was found that the reputation manipulation groups did not differ significantly from each other in terms of the dependent variables considered. As a result of four separate models testing the moderating role of theory of mind, inhibitory control and experimental groups in the relationship between age and inequality

avoidance; it was determined that the second and third experimental groups had a significant moderating role in the relationship between age and AIA behavior variables. It has been observed that inhibitory control and theory of mind do not have a regulatory effect. The situation in which the experimenter sees the results but the receiver does not, and the situation in which the receiver sees the results and the experimenter does not see the results, play an important role in regulating the relationship between age and AIA behavior. Reputation groups and inhibitory control skills did not have a moderating effect on the relationship between age and DIA behavior, but theory of mind was determined to have a moderating role. The negative relationship between age and DIA scores became positive with the increase in theory of mind scores.

Key Words:

advantageous inequity avoidance behavior, disadvantageous inequity avoidance behavior, theory of mind, inhibitory control, reputation concern

ÖNSÖZ

Bu çalışmada adaletin temel bileşenlerinden sayılan eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimini etkileyebileceği düşünülen bilişsel yeteneklerin (zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerisi) ve itibar kaygısının rolünü araştırmak amaçlanmıştır. Bu çalışmanın hayata geçirilmesi pek çok kişinin katkısı ve değerli desteği olmadan mümkün olmazdı.

Öncelikle, bu süreçte bana sürekli olarak rehberlik eden ve değerli bilgilerini cömertçe paylaşan danışmanım Dr. Büşra Eylem AKTAŞ'a en derin şükranlarımı sunmak isterim. Yollarımızın kesişmesi benim için büyük bir şanstı. Onun uzmanlığı, sabrı ve teşviki, bu tezin her aşamasında bana yol gösterdi.

Bu çalışmanın değerlendirme sürecinde değerli zamanlarını ayırarak, bilgi ve deneyimleriyle katkıda bulunan saygıdeğer jüri üyelerim Prof. Dr. Sevim CESUR ve Dr. Gülçin KARADENİZ'e en içten teşekkürlerimi sunmak isterim. Verdikleri değerli görüşler, çalışmamızın derinleşmesine ve gelişmesine büyük katkı sağladı. Onların rehberliği ve desteği, bu tezin olgunlaşmasında önemi bir rol oynadı.

Araştırmamın en kritik aşamalarında bana destek veren ve motivasyonumu yüksek tutmamı sağlayan dayım Selim SAFİ'ye, bilgeliğiyle hayatıma ışık olan anneannem Melahat SAFİ'ye, sonsuz desteğini her zaman bana hissettiren teyzem Sevda BOSTAN'a ve hayatım boyunca her daim yanımda olan sevgili ablam Melisa CANDAN'a da sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim. Onların desteği ve sevgisi bu zorlu akademik yolculukta bana güven verdi ve adımlarımı daha sağlam atmamı sağladı.

Bu süreçte ve hayatımın pek çok noktasında yanımda olduğu için Muhammet Emin ÇALIŞYE'ye de teşekkür etmek istiyorum. Onunla paylaştığım her gün, bana daha da güç kattı ve ilerlememi sağladı.

Bu çalışmanın tamamlanmasında ve akademik yolculuğum boyunca bana her daim destek olan aileme de varlıkları için minnettarım. Onlar, her zaman yanımda olarak bana güç verdiler ve zorlu anlarda bile umut ve cesaret aşılamayı başardılar. Eğitimim boyunca sağladıkları maddi ve manevi destek, bu başarının temel taşlarını oluşturdu. Onların bana olan inancı, her zaman daha ileriye gitme motivasyonu sağladı.

Son olarak, hayatımda büyük bir yer kaplayan ve ne yazık ki aramızdan ayrılan sevgili annem Hatice SAFİ'ye en derin teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Bu anı onunla paylaşamamak benim için büyük bir üzüntü kaynağı, ancak onun sevgisi ve öğretilerinin benimle olduğunu biliyorum. Bu tez, annemin bana kattığı değerlerin ve bana olan inancının bir yansımasıdır. Her zaman kalbimde olacaksın.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	x
KISALTMALAR	xiv
TABLO LİSTESİ	xv
ŞEKİL LİSTESİ.....	xvi
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Psikoloji Alan Yazınında Adalet Kavramına İlişkin Temel Yaklaşımlar	8
1.2. Bilişsel Gelişim Kuramları.....	8
1.2.1. Piaget'nin Ahlak Gelişim Kuramı	8
1.2.2. Kohlberg'in Bilişsel Gelişimsel Ahlak Kuramı	9
1.2.3. Damon'ın Çocukluk Döneminde Adalet Anlayışının Gelişimi Modeli	10
1.3. Sosyobiyolojik Açıklamalar	11
1.4 Sosyo-Bilişsel Açıklamalar.....	12
1.4.1 Sosyal Öğrenme Kuramı.....	12
1.4.2. Sosyal Alan Kuramı.....	13
1.5 Fehr ve Schmidt'in Eşitsizlikten Kaçınma Modeli	15
1.6. Eşitsizlikten Kaçınmaya Dair Gelişimsel Bulgular	16
1.6.1. Bebeklik Döneminden Başlayarak Ergenliğe Dek Yapılan İncelemeler.....	17
1.7. Kültürel Faktörleri İnceleyen Çalışmalar	21
1.8. Eşitsizlikten Kaçınmaya Yönelik Bilişsel Bulgular	22
1.8.1. Ketleyici Kontrol	23
1.8.2. Zihin Kuramı	24
1.8.3. İtibar Kaygısı.....	26
1.9. Bu Çalışma	29
2. YÖNTEM	31
2. 1. Katılımcılar	31
2.2 Veri Toplama Araçları.....	32
2.2.2. Zihin Kuramı Ölçümü.....	36
2.2.3. Ketleyici Kontrol Ölçümü.....	37
2.3. İşlem	38
3. BULGULAR.....	40
3.1. Çalışma Değişkenlerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler.....	40
3.2. Eşit Dağılım ile Dezavantajlı ve Avantajlı Eşitsizlik Dağılımlarına Yönelik Çıktılar	40
3.3. Değişkenler Arası İlişki Bulguları.....	41
3.4. İtibar Grupları ile Çalışma Değişkenleri Arası İlişki Bulguları	42
3.6. Moderatör Regresyon Analizine İlişkin Bulgular	46
4. TARTIŞMA.....	54
Dezavantajlı ve Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınmanın Gelişimi	57
Eşitsizlikten Kaçınma Davranışının İtibar Manipülasyon Gruplarına İlişkin Farklılaşması	58

Eşitsizlikten Kaçınma Davranışında Zihin Kuramı ve Ketleyici Kontrol Becerilerinin Önemi	60
Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Davranışı ve Yaş Arasındaki İlişkide İtibar Gruplarının ve Ketleyici Kontrolün Rolü	62
Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Davranışı ve Yaş Arasındaki İlişkide İtibar Gruplarının ve Zihin Kuramının Rolü	63
Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Davranışı ve Yaş Arasındaki İlişkide İtibar Gruplarının ve Ketleyici Kontrolün Rolü	64
Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Davranışı ve Yaş Arasındaki İlişkide İtibar Gruplarının ve Zihin Kuramının Rolü	65
Çalışmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları	66
5. SONUÇ	69
KAYNAKLAR	70
EKLER	82
ÖZGEÇMİŞ	94

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
AEK	Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma
DEK	Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma
AIA	Advantageous Inequity Aversion
DIA	Disadvantageous Inequity Aversion
MoToM	Morally Relevant Theory of Mind

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.	Çalışma Değişkenlerine Dair Tanımlayıcı İstatistikler	40
Tablo 2.	Katılımcıların Eşit ve Dezavantajlı Eşitsizlik Dağıtımlarını Reddine İlişkin Bulgular	41
Tablo 3.	Katılımcıların Eşit ve Avantajlı Eşitsizlik Dağıtımlarını Reddine İlişkin Bulgular	41
Tablo 4.	Değişkenler Arası İlişkiler: Pearson Korelasyon Tablosu	41
Tablo 5.	Birinci İtibar Manipülasyon Grubu: Pearson Korelasyon Tablosu	42
Tablo 6.	İkinci İtibar Manipülasyon Grubu: Pearson Korelasyon Tablosu	43
Tablo 7.	Üçüncü İtibar Manipülasyon Grubu: Pearson Korelasyon Tablosu	44
Tablo 8.	Dördüncü İtibar Manipülasyon Grubu: Pearson Korelasyon Tablosu	44
Tablo 9.	Avantajlı ve Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınmanın İtibar Gruplarına İlişkin Farklılaşmasına İlişkin Bulgular	45

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.	Eşitsizlik Oyunu Deney Düzenegi Örneği.....	33
Şekil 2.	“Oyun partnerini ne kadar sevdin?” 5’li Likert Tipi Ölçek	34
Şekil 3.	Deney Grupları ve Ketleyici Kontrolün Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Üzerindeki Moderatör Rolü	47
Şekil 4.	Deney Grupları ve Zihin Kuramının Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Üzerindeki Moderatör Rolü	49
Şekil 5.	Deney Grupları ve Ketleyici Kontrolün Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Üzerindeki Moderatör Rolü	51
Şekil 6.	Deney Grupları ve Zihin Kuramının Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Üzerindeki Moderatör Rolü	53

1. GİRİŞ

Adalet, hem bireylerarası ilişkilerde hem de sosyal kurumların işleyişinde talep edilen temel değerlerdendir (Brighouse, 2004). Bu değerler, insanın sosyal ve ahlaki davranışındaki en temel kaygılarından birini oluşturur. Adalet kavramının bireysel ve toplumsal ilişkilerdeki kritik rolü, ekonomi, siyaset, felsefe ve psikoloji gibi sosyal bilim disiplinlerinin önemli çalışma alanlarını oluşturur (Brighouse, 2004; Rawls, 1971). Adaletin disiplinlerarası yaklaşımlara açık bir kavram olmasından da anlaşılacağı gibi, genel geçer, tek bir tanım üzerinde uzlaşmak zordur. Türk Dil Kurumu (2015), adalet kavramını “Herkes kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk” olarak tanımlamaktadır. Ahlak psikolojisi alanyazını incelendiğinde ise adalet kavramının araştırmacılar tarafından daha işlevsel şekilde incelenebilmesi amacıyla “dağıtımsal adalet” ve “yöntemsel adalet” olmak üzere iki temel başlıkta çalışıldığı görülmektedir. Dağıtımsal adalet; iki veya daha fazla kişinin mal, hizmet, para gibi bölüşülebilir kaynakların nasıl dağıtıldığına yönelik tutum ve davranışlarını incelerken, yöntemsel adalet ise dağıtıma dair prosedürel süreçlerin ne şekilde gerçekleştiğine odaklanmaktadır (Töremen ve Tan, 2010).

Psikoloji alan yazınında dünden bugüne, insanların adaleti sağlamak için irrasyonel bir şekilde bedel ödemesinin altında yatan psikolojik mekanizmaları açıklığa kavuşturmak ilgi çekici bir araştırma sorusu olmuştur. Bu zor soruyu anlaşılır kılmak üzere birçok farklı psikolojik yaklaşım öne sürülmüştür. Fehr ve Schmidt, (1999) Eşitsizlikten Kaçınma Kuramı ile dağıtımsal adaletle ilişkin motivasyonları açıklarken, klasik ekonomi kuramlarındaki varsayımların aksine, sıklıkla rasyonalite temelli ve kişinin kendi kazancına odaklandığı bencil stratejileri göz ardı ettiğini öne sürmüştür. Bu konuda psikolojik açıklamaların önemli bir rolü olduğunu öne süren Eşitsizlikten Kaçınma Kuramı’na göre, adaletin sağlanması için çok partnerli kaynak paylaşımlarında kişiler ya kendilerinin ya da başkalarının haksızlığa uğradığı durumlardan kaçınmaya dair bir eğilim göstermektedirler. Eşitsizlikten kaçınma davranışı (EKD), olarak bilinen bu eğilim, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma olmak üzere iki boyutta tanımlanmaktadır. Bu da adaletle ilişkin davranışsal ölçümlerde bu iki ayrı boyutu birlikte değerlendirmenin gerekliliğine

işaret etmektedir. Kişiler, kendilerinin dezavantajlı oldukları kaynak dağıtımlarında (kendilerinin 1 kaynak aldığı, diğerlerinin 4 kaynak aldığı durum) başkalarından daha az pay elde etmekten kaçındıkları gibi (dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma), kendilerinin avantajlı oldukları kaynak dağıtımlarında (kendilerinin 4 kaynak aldığı, diğerlerinin 1 kaynak aldığı durum) başkalarından daha fazla pay elde etmekten kaçınarak, kendi kaynaklarını feda ederek adaleti sağlamayı tercih etmektedirler (avantajlı eşitsizlikten kaçınma). Bu iki farklı davranış formunun altında yatan psikolojik mekanizmaların benzerlikleri ve farklılıklarını anlamak üzerine gerçekleştirilen güncel incelemeler, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmanın, avantajlı eşitsizlikten kaçınmaya kıyasla daha genel-geçer, daha güçlü ve evrimsel açıdan adaptif bir strateji olduğunu; avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının ise işbirliği için uygun bir partner olmaya dair sosyal öğrenme süreçlerinin sonucunda ortaya çıkan bir strateji olduğunu öne sürmektedir (Fehr ve Fischbacher, 2003; Brosnan ve De Waal., 2003; Engelmann ve ark., 2012).

Avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmanın farklı psikolojik mekanizmalarla ilişkili olarak ortaya çıktığını gösteren önemli bulgular gelişimsel çalışmalardan gelmektedir. Blake ve McAuliffe (2011) eşitsizlikten kaçınma davranışının iki boyutunu inceledikleri çalışmaları, 4-7 yaş arasındaki çocukların dezavantajlı oldukları dağılım tekliflerini reddedip, avantajlı oldukları dağılımları kabul ettiklerini göstermektedir. Buna karşın; sonuçlara göre 8 yaşındaki çocuklar ise hem avantajlı hem dezavantajlı oldukları durumlarda her iki eşitsizlik formunu da reddederek eşitlik için kaynakları feda etmektedirler (Blake ve McAuliffe, 2011). Eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimsel bir yörüngede ilerlediğini gösteren bu çalışmalar aynı zamanda gelişimdeki bu yaşın kültürel farklılıklardan da etkilendiğini göstermektedir. Yapılan çalışmalar, dezavantajlı eşitsizliğin orta çocukluk döneminde tüm toplumlarda ortaya çıktığını gösterse de avantajlı eşitsizlikten kaçınmanın farklı popülasyonlarda farklı gelişim dönemlerinde ortaya çıktığını göstermektedir (Blake ve ark., 2015). Sonuçlara göre avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının ABD, Kanada ve Uganda'da geç çocukluk döneminde ortaya çıktığı görülürken, Hindistan, Meksika, Peru ve Senegal'de yaşayan çocukların avantajlı eşitsizlik durumlarını eşitlikçi durumlardan anlamlı olarak daha fazla reddetmedikleri görülmektedir (Blake ve ark., 2015). Dezavantajlı eşitsizlik durumlarında ise veri alınan tüm ülkelerde çocuklar dağılımı reddetmeyi anlamlı olarak daha fazla tercih etmektedirler (Blake ve ark.,

2015). Bu durum, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmanın evrensel olduğu ve işbirliğinin güçlenmesi için önemli evrimsel köklere dayandığı varsayımını güçlendirmektedir (Brosnan ve de Waal, 2012; 2014). Diğer yandan; avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ise çocukların içinde yaşadığı kültürel normlara ve sosyalleşme pratiklerine karşı daha hassas gözükmetedir. Güncel incelemeler sıklıkla hem bireysel, gelişimsel, bağlamsal hem de kültürel faktörleri göz önünde bulunduran açıklamaların bir arada değerlendirilmesinin önemine işaret etmektedir (Blake ve McAuliffe, 2011; Blake ve ark., 2015; Xie ve ark., 2019; Zhang ve Benozio, 2021). Giderek artan sayıda çalışma, adaletle ilişkin davranışlardaki gelişimsel farklılıkların bireyin içinde yetiştiği çevredeki normatif beklentilerle bağlantılı olarak ortaya çıktığını göstermektedir (Blake ve ark., 2015; Zhang ve Benozio, 2021). Dolayısıyla çalışmalar adaletle ilişkin motivasyonları anlamada hem çevresel beklentilerin hem de yaşa bağlı değişimlerin önemini ortaya koymaktadır. Eşitsizlikten kaçınma davranışının iki türünün farklı gelişimsel yörüngelerden geçtiği bilgisi, eşitsizlikten kaçınmayı destekleyen bilişsel mekanizmalara dair de önemli bilgiler sunabilir (Blake ve McAuliffe, 2011).

Kaynaklar sınırsız değildir bunun için insanlar istenen kaynakları kimin ne kadar alacağına karar vermelerini gerektiren birçok sayıda duruma maruz kalırlar. Küçük çocuklar adil davranışın ne olduğunu biliyor olsalar da adil davranışla çatışabilecek kendi ihtiyaçları, düşünceleri ve duyguları da vardır. Adalet ilkelerine göre davranmak, gelişmiş bilişsel becerileri gerektiren bir durumdur. Kaynak dağıtımında adaleti sağlarken kişinin, kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkarma isteği ile sosyal normlara uyma motivasyonu arasında bir denge bulması gerekir (Sanfey ve ark., 2003). Bu nedenle adil davranışta yürütücü işlevlerin gerekli olduğu düşünülmektedir (Nilsen ve Valcke, 2018). Yürütücü işlevler; çocukların, karşılarındaki kişinin zihin durumlarıyla ilgili akıl yürütmelerde yaşadıkları zorlukları azaltmak amacıyla, farklı bir bakış açısı yaratmayı ve kişinin kendi bakış açısını engellemesini sağlar (Carlson ve ark., 2015). Yapılan çalışmalar özellikle yürütücü işlevlerden ketleyici kontrolün adil davranışlarla pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir (Blake ve ark., 2015). Ketleyici kontrol ve adaletle ilgili davranışlar arasında nedensel bir ilişki olabileceğini öne süren bir çalışmada Steinbeis ve Over (2017), çocuklara kahramanının aktif olarak davranışsal kontrol uyguladığı bir hikaye dinletip ketleyici kontrollerini geçici olarak geliştirdiklerinde davranışsal kontrol öyküsü dinleyen çocukların, dinlemeyen çocuklara

kıyasla kaynak dağıtımı oyununda partnerlerine daha çok kaynak ayırdığını buldular. Bu sonuçlar ketleyici kontrolün kişinin dürtülerini engellemede ve davranışlarını sosyal normlara uyumlu hale getirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Xie ve ark., 2019).

Ketleyici kontrolün zihin kuramı ile pozitif yönde güçlü bir ilişki içerisinde bulunduğunu gösteren çalışmalar göz önüne alındığında (Carlson ve ark., 2004; 2015) zihin kuramının da eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimini etkileyen bir unsur olduğu düşünülmektedir. İnançlar, duygular, düşünceler, niyetler ve aldatmalar gibi zihinsel durumları atfetme, anlama ve manipüle etme becerisi olan zihinselleştirme becerisinin sosyal etkileşim için gerekli olan karar verme sürecine dahil olduğu, adaletle ilgili davranışlarda önemli bir etken olabileceği düşünülmektedir (Tagagishi ve ark., 2010). Okul öncesi dönem çocuklarıyla yapılan çalışmalar, zihin teorisi edinen çocukların Ultimatom Oyununda daha fazla eşitlikçi teklif sunduklarını bulmuşlardır (Tagagishi ve ark., 2010). Fakat bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulamayan çalışmalar da mevcuttur (Castelli ve ark., 2014). Bu durum, zihin kuramının adalet gelişimi için anlamlı bir katkısı olup olmadığını anlamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğuna işaret etmektedir.

Yetişkinler, toplum yanlısı eylemlerde bulunurken sıklıkla itibar artırıcı stratejiler kullanırlar; eylemlerinin başkaları tarafından görülmesi muhtemel olduğunda daha cömert davranırlar (Leimgruber ve ark., 2012). Çünkü olumlu itibara sahip olanlar iş birliği ortağı olarak seçilme şansına sahipken, olumsuz itibara sahip olanlar bir sosyal gruptan dışlanabilirler (Barclay, 2004). İtibar yönetimi, kişinin itibarını olumsuz etkilemesi muhtemel davranışların engellenmesini ve daha olumlu bir etkiye sahip davranışların seçilmesini gerektirir (Von Hippel ve Gonsalkorale 2005). Bu nedenle itibar yönetimi ile bilişsel faktörlerden olan ketleyici kontrol ve zihin kuramı arasında da bir bağlantı olduğu, ketleyici kontrol ve zihin kuramının gelişiminin itibar yönetiminin gelişimine katkıda bulunacağı önerilmektedir (Engalman ve Rapp, 2018). Yapılan çalışmalar gelişmiş ketleyici kontrol becerilerine sahip çocukların, sosyal açıdan daha yetenekli olarak derecelendirildiğini göstermektedir (Rhoades ve ark. 2009). Bireylerin itibar yönetimi sürecinde, "Gözlemci benim hakkımda ne düşünüyor?" sorusunu sormaları gerekmektedir. Bu durum, gözlemcinin zihinsel durumunu anlamayı gerektirir. Dolayısıyla diğer insanların kişinin hakkında ne düşündüğünü temsil etme

yeteneği olan zihinselleştirme becerisinin, bireyin sosyal itibarını iyileştirmede aracı bir rol oynadığı dūřunūlmektedir (Izuma ve ark., 2011). İtibar arttırıcı stratejilerin sosyal etkileşimlerde bu denli önemli olduğu olgusu, itibar kaygısının eşitsizlikten kaçınuma davranışının, özellikle de avantajlı eşitsizlikten kaçınuma davranışının gelişiminde de önemli bir katkıya sahip olduğu dūřūncesini doğurur. İtibar kaygısının eşitsizlikten kaçınuma davranışı üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında McAuliffe ve arkadaşları (2020), itibar kaygısını manipüle etmek için ödül dağılımlarını alıcının görebileceği ve göremeyeceği koşullarda karar vericiye sundular ve alıcının dağıtım sonuçlarını görmediği koşulda çocukların avantajlı eşitsizlik dağıtımlarını daha çok kabul ettiklerini buldular.

Buradan hareketle bilişsel beceriler ve itibar kaygısı gelişiminin eşitsizlikten kaçınuma davranışının gelişimi ile ilişkisinin incelenmesi akla yatkındır. Ancak eşitsizlikten kaçınumanın iki farklı formunun gelişimini itibar kaygısıyla ve bilişsel becerilerle birlikte ele alan çalışmalar, erken çocukluk döneminde bildiğim kadarıyla henüz gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışmada, alanyazındaki bu eksikliğin giderilmesi amacıyla itibar kaygısının nedensel rolünün avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınuma üzerindeki etkisini bilişsel becerilerin rolü de gözetilerek incelemek amaçlanmıştır. Bu açıdan çalışmanın ilgili alan yazına zgn katkı sunması beklenmektedir.

Kültür; içerisinde yaşayan insanları, çeşitli senaryolar, davranışlar, uygulamalar ve kültürel kalıplarla merkezi bir tema etrafında buluşturarak, kültürün içerisinde bulunan insanlara anlam ve mantıksal tutarlılık kazandırır (Leung ve Cohen, 2011). Leung ve Cohen (2011), onur kavramını içeren üç kültürden bahseder; haysiyet kültürü, imaj kültürü ve namus kültürü. Haysiyet kültürü (*dignity culture*), Amerikan ve Batı kültürlerinin dinamiklerini yansıtarak, her bireyin doğuştan gelen eřit ve devredilemez bir değere sahip olduğu ve bu içsel değerin diğer insanlara bağımlı olmadığı dūřūncesini temsil eder. Haysiyet kültürlerinde adalet, bireylerin sahip olduğu eřit içsel değerin korunması, saygı görmesi ve herkesin haklarının adil bir şekilde uygulanması anlamına gelir. Haysiyet kültürlerinde eşitlik, adaletin temel dayanağı olarak kabul edilir; bu bağlamda eşitlik, her bireyin doğuştan gelen haysiyetinin ve içsel değerinin eřit olarak tanınması gerektiği anlamına gelir.

İmaj kültürü (*face culture*), her bireyin sosyal hayatta bir imajı olduğunu ve bu imajın kişinin hiyerarşideki konumu, sosyal çevre tarafından onaylanan davranışları gerçekleştirmesi ve rollerinin yerine getirilmesiyle elde ettiği saygınlığı ve erdemini yansıtmaktadır. İnsanların kendi imajlarını korumaları ve arttırmaları önemli olmakla birlikte birbirlerinin imajlarını korumak son derece önemlidir ve bunun için birlikte çalışmak zorundalardır (Leung ve Cohen, 2011). İmaj kültürünün en önemli üç özelliği hiyerarşi, tevazu ve uyumdur. Utanç ise istenmeyen bencil ve uygunsuz davranışın cezası olarak kullanılır (Kim ve Cohen, 2010). Kişiler hiyerarşiye saygı göstermeli, sistemin uyumunu gözetmeli ve statü isteklerinde alçakgönüllü olmalıdır (Leung ve Cohen, 2011).

Namus kültürü (*honor culture*), bireyin içsel değerinin yanında toplumun gözündeki değerinin önemine değinirken “onur” kavramının hem içsel hem de dışsal niteliğine vurgu yapar (Van Osch, 2017). Onur doğuştan sahip olunan bir değer olmamakla birlikte kültür içerisinde istenen ve desteklenen davranışlar ile kazanılan bir niteliğe sahiptir (Leung ve Cohen, 2011). Bu niteliğiyle namus kültürü, haysiyet kültüründen farklılaşırken, sosyal çevreden beklenen onay açısından imaj kültürüne benzerlik gösterse de namus kültüründe onur talep edilebilen bir değer olarak görülürken imaj kültürlerinde talep edilmesi uygun olmayan bir değerdir (Argış, 2019). Namus kültürlerinde imaj kültürlerinden farklı olarak grup içindeki harmoninin korunmasının yerine rekabet önem kazanmaktadır. Zira namus kolay kaybedilebilir fakat zor kazanılır bir özellik olduğundan, kişilerin rekabet yoluyla namuslarını korumaları yaygın kabul gören bir stratejidir.

Namus kültürü, Orta Doğu ülkeleri, Latin Amerika ülkeleri, bazı Akdeniz ülkeleri ve Türkiye'yi kapsayan geniş bir coğrafyada yaygındır (Erners, 2018). Schwartz (2006), Inglehart ve Baker (2000) tarafından yapılan çalışmalar, Türkiye'de namus kültürünün varlığını doğrulamaktadır. Bu küresel değer araştırmaları, Türkiye'nin yerleşiklik; özerkliğe karşıtlık, geleneğe saygı, sosyal düzen, itaat ve kamusal imajı koruma, hiyerarşi; sosyal güç, alçakgönüllülük (Schwartz, 2006) gibi değerlerin yanı sıra geleneksellik; aile değerlerine bağlılık, otoriteye itaat (Inglehart ve Baker, 2000) değerlerine sahip olduğunu göstermiştir. Bu değerler, namus kültürünün özellikleriyle yakından ilişkilidir (Leung ve Cohen, 2011). Ayrıca Uskul, ve arkadaşları

(2010) kolektivizmi iki biçimde kategorize ederek yaptıkları çalışmalarında Türkiye'nin namus temelli kolektivizme sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Namus kültürleri kendi içlerinde farklılık gösterse de paylaştıkları temel ortak özellikler vardır. Bunlardan biri de bireylerin durum çok maliyetli olsa bile, itibarlarını korumak için diğer insanlara misilleme yapma isteğidir (Nowak ve ark., 2016). Belirli koşullar altında iyi bir itibar, maddi kazançtan daha değerlidir (Nowak ve ark., 2015). Bir diğer temel ortak özellik; güçlü karşılıklılık normlarıdır. (Bersoff ve Miller, 1993). Bu karşılıklılık normları diğer kültürlerden farklı olarak pozitif ve negatif karşılıklılığı bir arada barındırır, hem iyiye hem de kötüye karşılık verme isteği olarak karşımıza çıkar (Miller, 1993).

Namus kültürlerinde itibarın kazanılması ve sürdürülmesine yapılan vurgu haysiyet ve imaj kültürlerinden farklı olarak onurun hem bireysel hem de kişilerarası bir değer oluşu, kişinin onuru kazanması ve güçlü itibarını devam ettirmesini gerektirir (Leung ve Cohen, 2011). Namus kültürlerinde itibara yüklenen bu değer, itibar kaygılarını ve itibara yönelik tehditleri takip etme konusunda daha dikkatli olmalarını sağlar (Bock ve Brown, 2021).

Bireyler, güçlü bir itibar oluşturmak için, uygunsuz eylemleri gizleyecekleri ve sosyal normlara uygun eylemleri öne çıkaracak şekilde davranarak itibar kaygılarını davranışsal düzenlemeler ile yönetirler (Goffman, 1959). Olumlu benlik saygısı kazanmak için başkalarının onayına ihtiyaç duyan bireyler, sosyal grupları içinde olumlu bir itibara ulaşmak için daha fazla çaba harcarlar. Bu durum bireylerin itibar kaygılarını dolaylı olarak etkileyerek, sosyal normlara uyma motivasyonunu artırır, davranışsal düzenlemeyi teşvik eder (Cavazza ve ark., 2015). Bu sebeple Türkiye gibi namus kültürlerinde itibar kaygısı daha erken yaşlarda etki etmeye başlayabilir ve başkalarının gözünden değerlendirilmeye ilişkin kaygılar çocuklarda daha erken yaşlarda davranış düzenlemelerine yol açabilir. Bu ihtimalin test edilmediği görüldüğünden, ilgili alan yazında bu konuda henüz yeterince bilgi bulunmamaktadır.

Eşitsizlikten kaçınma davranışını etkileyen gelişimsel, bilişsel ve kültürel çalışmalar birlikte düşünüldüğünde (Blake ve McAuliffe, 2011; Blake ve ark., 2015; Xie ve ark., 2019), Türkiye gibi hem kolektivist hem de bireyselci toplumlarda (Sunar, 2002) bu davranışın daha erken yaşlarda içselleştirildiği ve adalete yönelik karar alma süreçlerini etkileyebileceği düşünülebilir. McAuliffe ve arkadaşlarının (2020) deneysel

olarak itibar kaygısının artması sonucunda avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının sıklığında artış olduğunu gösterdikleri çalışmadan yola çıkarak, itibar kaygısının adaletle ilgili nedensel bir etkisi olabileceği düşünülmektedir. Fakat bahsi geçen çalışma Amerikalı örneklemle ve orta çocukluk döneminde gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin namus kültürü olduğu ve sosyal normlara ve toplumsal düzene büyük önem atfeden bir çocuk yetiştirme dinamiğine sahip olduğu göz önünde bulundurulursa, itibar kaygısının çocuklar için daha erken bir farkındalıkla ortaya çıkması ihtimali mevcuttur (Inglehart ve Baker, 2000; Schwartz, 2006). Diğer bir deyişle itibar kaygısına verilen öneme bağlı olarak, eşitsizlikten kaçınma davranışı, Türkiye'deki çocukların itibarlarını koruma çabasının bir parçası olarak Amerikalı akranlarından daha erken yaşta gelişiyor olabilir. Bu varsayımı test etmek üzere, mevcut çalışmanın amacı 4-5 yaş çocuklarının eşitsizlikten kaçınma davranışını kültürel bir bağlamda incelerken ketleyici kontrol, zihin kuramı ve itibar kaygısının eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisini deneysel bir bağlamda test etmektir.

1.1 Psikoloji Alan Yazınında Adalet Kavramına İlişkin Temel Yaklaşımlar

1.2. Bilişsel Gelişim Kuramları

1.2.1. Piaget'nin Ahlak Gelişim Kuramı

Tarihsel olarak incelendiğinde “ahlak” farklı boyutlarda kavramsallaştırılmış olmasına karşın üst düzey ahlak tanımı sıklıkla “adalet” gibi evrensel ilkelere değinilerek şekillenmiştir (Yılmaz ve Bayrak, 2022). Ahlak gelişimine yönelik öne sürülen ilk kuramsal yaklaşım, Jean Piaget'nin Ahlak Gelişim Kuramı'dır. “The Moral Judgment of the Child” isimli kitabında Piaget (1932), çocukların ahlak gelişimini incelemek amacıyla çocuklara çeşitli oyunlar oynatıp çocukların oyunlar içerisindeki sosyal etkileşimlerini gözlemlemiş ve çocukların ceza, eşitlik, hırsızlık gibi çeşitli temaları içeren hikayelere vermiş oldukları yanıtlardan yola çıkarak ahlaki gelişimin hangi basamaklardan geçtiğini anlamaya çalışmıştır. Buna göre Piaget (1932) çocukların iki temel dönemden geçtikleri sonucuna varmıştır. İlk dönemde ahlaki kurallar içinde bulundukları kültürün sosyalleşme pratiklerine göre şekillenmiş olan dünyaya gelen

çocuklar, onlar için otorite olan ebeveynleri ve yaşça büyük çocukların kurallarını, kurdukları sosyal etkileşimler yoluyla içselleştirmeye başlarlar. Bu ilk evreye “bağılılık (heteronomy)” ismini veren Piaget (1968), okul öncesi dönemdeki çocukların ahlak gelişiminde sahip oldukları bir iç sestən ziyade, kaynağı otorite olan bir dış ses vasıtasıyla adaletli davrandıklarını söyler. İkinci evre ise “özerlik (autonomy)” evresi olarak tanımlanmaktadır ve çocukların okul çağına geçmeleriyle birlikte artık bir iç ses geliştirip kuralların değışken olabileceğini düşündüklerini, otorite tarafından kendilerine sunulan kuralları kendi ahlak görüşleri çerçevesinde çözümlemeye başladıklarını söylemektedir. Ayrıca Piaget (1968), ortaya atmış olduğu modelde ahlak gelişiminin bilişsel gelişim ile kademeli olarak ilerlediği görüşünü ileri sürmüştür. Bu görüşe göre belirli ahlaki olgunluğa ulaşmak için gerekli olan bilişsel gelişimin sağlanmış olması gerekmektedir. Piaget’nin ahlak gelişimine yönelik kullanmış olduğu metotlar sonrasında Kohlberg (1973) ve Damon (1975) gibi çeşitli araştırmacılara da yol göstermiştir.

1.2.2. Kohlberg’in Bilişsel Gelişimsel Ahlak Kuramı

Piaget’nin ahlak gelişimine yönelik öne sürmüş olduğu düşüncelerden etkilenen Kohlberg (1973), Bilişsel Gelişimsel Ahlak Kuramı’nı geliştirmiştir. Bilişsel Gelişimsel Ahlak Kuramı, Piaget’nin kuramına benzer şekilde ahlak gelişiminin bilişsel gelişim ile ortaklaşa bir gelişim gösterdiği fikrine dayanmakla birlikte Piaget’nin kuramından farklı olarak çalışmalarını ergen ve yetişkinlerle gerçekleştirmiş ve ahlak gelişiminin üç düzey ve altı evrede tamamlandığını öne sürmüştür (Çileli, 1987). Kuramdaki ilk düzey “gelenek öncesi” düzeydir ve itaat ve ceza ve bireysel ahlak ve saf çıkarıcı eğilim evresini içerir. “İtaat ve ceza” evresi iyi davranışların ödüllendirildiği, kötü davranışların ise cezalandırıldığı, eylemlerin fiziksel sonuçlara göre değerlendirildiği evreyken “bireysel ahlak ve saf çıkarıcı eğilim” evresi adalet ve eşitliğin önemli olmasına karşın çıkarıcı düşüncenin ağır bastığı bir evredir. İkinci düzey, “geleneksel” düzeydir ve kişiler arası uyum ve iyi çocuk olma eğilimi ve yasa ve düzen evresidir. “Kişiler arası uyum ve iyi çocuk olma eğilimi” evresi kişileri takdir edilmek için çoğunluğun kabul ettiği şekilde davranılan bir evreyken “yasa ve düzen” toplumun huzuru ve düzeni için çaba gösterilen, otoriteye ve kurallara uyulan evredir. Üçüncü ve

son düzey ise “gelenek sonrası” düzeydir ve toplumsal sözleşme ve sosyal fayda ve evrensel ahlak evresinden oluşmaktadır. “Toplumsal sözleşme ve sosyal fayda” evresi yasa ve kurallar sosyal fayda sağlamıyorsa değiştirilerek yeni sosyal kuralların getirildiği bir evreyken “evrensel ahlak” evresi otoriteden bağımsız olarak ahlaki değerlerin ve evrensel ilkelerin önemli olduğu evredir (Gander ve Gardiner, 2010; Kohlberg, 2008). Bilişsel Gelişimsel Ahlak Kuramı’na göre ahlak gelişim kademeli olarak değişmez bir sırayla ilerlemekte ve bir üst basamağa geçildiğinde önceki basamağa geri dönmeyeceğini öne sürmektedir. İnsanların ahlaki karar verme yeteneklerini ve ahlaki düşünce biçimlerini evreler halinde ele alan Bilişsel Gelişimsel Ahlak Kuramı’na göre insanların ahlaki gelişim durumları belirlenebilir ve tespit edilebilir durumdadır (Kohlberg, 1973). Kohlberg, kişilerin hangi ahlaki seviyede olduklarını katılımcılara sunmuş olduğu çeşitli ahlaki ikilemler içeren senaryolara vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda belirlemiştir. Kohlberg’in teorisi, ahlaki düşüncüyü felsefi temellere dayandırır ve bir önceki düzeye göre bir sonraki düzeyin daha yeterli ve daha iyi olduğunu savunur (Kohlberg, 1963).

1.2.3. Damon’ın Çocukluk Döneminde Adalet Anlayışının Gelişimi Modeli

Çocukların adaletle yönelik davranışlarının gelişimsel bir süreçte kademeli olarak ilerlediği düşüncesiyle Damon (1975), gerçekleştirdiği araştırmalarında çocukların adaletle yönelik karar verme mekanizmalarında altı seviyeli bir ilerleme olduğunu öne sürdü. Damon (1975) geliştirdiği modelde 4-7 yaş arasındaki çocuklara bir iş için farklı katkılarda bulunan hayali çocukları içeren bir dizi kurgusal ikilem verdi ve çocuklardan bu hayali çocuklar arasında olacak ödül dağılımına karar vermelerini istedi. Araştırma sonuçlarına göre dört yaşındaki çocukların ilk iki seviyede olduklarını ve adaleti kendi istekleriyle karıştırabileceklerini söylerken, beş yaşından sonra çocukların katı bir eşitlik ilkesine göre hareket ettikleri üçüncü seviyeye geçtiklerini, altı yaşından sonra ise her çocuğun aynı ödülü alması yerine hak edenlerin daha çok almaları gerektiği fikrini benimsedikleri dördüncü seviyeye geçtiklerini, altı yaşından sonra herkesin hakkının verilmesini düşündükleri göreceli katkı ve göreceli ihtiyacı içeren beşinci ve altıncı seviyeye geçtiklerini söyledi.

Modele göre Damon (1980), yaşın artmasıyla birlikte çocukların eşitlikçi dağılım prensiplerini kademeli olarak daha sık kullanmaya başladıklarını belirtmekle birlikte çocukların adaletle yönelik davranışlarındaki bu gelişimin bilişsel gelişimlerdeki ilerleme ve çevrelerindeki insanlarla kurmuş oldukları sosyal etkileşimlerden büyük ölçüde etkilendiğini belirtmiştir. Damon'ın geliştirmiş olduğu model, adaletle yönelik karar verme mekanizmalarının gelişimi konusunda fikir verici olsa da son zamanlarda yapılan çalışmalar bebeklik döneminde dahi adaletle yönelik beklentilerin gözlenebilir olduğunu öne sürmektedir (Geraci ve Surian, 2011). Dolayısıyla bugünkü çalışmaların verileri ve Damon ve Kohlberg'in adalet gelişimine dair beklentilerinin uyuşmadığı söylenebilir.

1.3. Sosyobiyolojik Açıklamalar

Bir diğerk yaklaşım ise ahlaki yargıların oluşumundaki sosyal biyolojik kökenlere vurgu yapmaktadır. Bu düşünceye göre bir durumun adil olup olmadığına yönelik beklentiler doğuştan gelen ilkeler tarafından yönlendirilmektedir (Fehr ve Fischbacher, 2003). Hamlin ve arkadaşları (2007) olumlu sosyal tepkilerin ahlakın merkezi bir yönü sayılmasından hareketle 6-10 aylık bebeklerle gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında, bebeklere yuvarlak bir bloğun yukarıya doğru hareketi sırasında yuvarlak bloğu engelleyen ve yardım eden iki farklı bloğun videosunu izlettiler. Sonuçlar, bebeklerin yardımcıya daha uzun süre bakmayı tercih ettiklerini ve seçme seçeneğı verildiğinde engelleyici yerine yardımcıya doğru hareket etmeyi tercih ettiklerini gösterdi. Kaynak dağıtımlarındaki adalet beklentilerinin bebeklik dönemindeki gelişimini anlamak üzere 6-15 aylık bebeklerle gerçekleştirdikleri çalışmalarında Ziv ve Sommerville (2016), 9. aydan itibaren bebeklerin eşit ve eşit olmayan dağılımlara bakış sürelerinde bir farklılık olduğunu, bebeklerin eşit olmayan dağılımlara anlamlı olarak daha uzun süre baktıklarını bulmuşlardır. Bu bulgular 9. ayın bebeklerin adalet beklentilerinin gelişimi için bir geçiş dönemi olabileceğini göstermektedir. Bu sonuçlarla tutarlı şekilde bebeklerin 10. aydan itibaren eşit olmayan dağılımlara eşit dağılımlardan anlamlı olarak daha uzun süre baktıkları görülmektedir (Meristo ve Surian, 2013). Ayrıca bebeklerin eşit olmayan dağılımları ihlal olarak gördüklerine işaret eden çalışmalar mevcuttur (Meristo ve Surian, 2016). Dolayısıyla bebeklerin onları ileride adaletle ilişkin

değerlendirmeler yapmaya hazırlayan bir biyolojik repertuvarla dünyaya geldiklerini gösteren kanıtlar giderek artmaktadır.

İnsanlar gibi, şempanzelerin de ortağın ödül almadığı eşitsizlik durumlarında tepki gösterdiğini bulan filogenetik kanıtlar (Brosnan ve ark., 2005) ve 3 aydan itibaren bebeklerin iyi ve kötü ayırımında bulunabildiklerini gösteren ontogenetik kanıtlar (Hamlin ve ark., 2007), eşitsizliği tespit etmeye yönelik ilk becerilerin öğrenme ve sözel akıl yürütme yetileri dışında doğuştan gelen mekanizmalar aracılığıyla yönlendirildiği görüşünü desteklemekte ve aynı zamanda adaletle ilişkin duyarlılığının iş birlikçi toplumlar için evrimsel olarak avantajlı bir etken olduğunu göstermektedir. Bu düşünce ne kadar biyolojik kökenli olsa da ahlaki davranış gelişimini biyolojik ve çevresel faktörlerin bir sentezi olduğu, sosyalleşme pratikleri ve ebeveynlik stilleriyle birlikte kademeli bir gelişim gösterdiği fikrini (Grusec ve ark., 2013) de dışlamamakla birlikte adalet beklentilerinin gelişim sürecinde klasik teorilerde öne sürülenden daha erken ortaya çıktığı ve daha detaylı anlayışların yaşla beraber gelişmeye devam ettiğini savunmaktadır.

1.4 Sosyo-Bilişsel Açıklamalar

Sosyalizasyon temelli yaklaşımlar çocukların sosyal normlara uyum sağlama sürecinde ebeveynin ve diğer yetişkin figürlerin ve akran etkileşiminin rolüne vurgu yapmaktadır. Bu bölümde sosyal öğrenme kuramı üzerinden akran ve yetişkinlerin adalet gelişimindeki rolü ele alınmaktadır.

1.4.1 Sosyal Öğrenme Kuramı

1950'lerin ortalarında Jullian Rotter tarafından ortaya atılan Sosyal Öğrenme Kuramı, Bandura (2001) tarafından genişletilerek son halini almıştır. Bandura ve McDonald's (1963), çocuklardan ortamda yetişkin yokken bir oyuncağa dokunmamalarını istedikleri yasak oyuncak paradigmasını kullandıkları çalışmalarının sonuçlarıyla, çocukluk ahlakının yetişkinlerin emirleri yoluyla ve yetişkinlerden doğru davranışları öğrenerek kazanıldığını ileri sürdüler. Bu kuram sosyal öğrenmenin altında yatan süreçlerin kişi, davranış, çevre faktörlerinin bir sentezi olarak ortaya çıkan karşılıklı bağımlı gelişen bir

etkileşim olduğunu, tek başına iki faktörden kaynaklanmadığını öne sürmektedir (Bandura, 1977). Bandura öğrenmeye ilişkin bilişsel ve edimsel bakış açılarını birleştirdiği modelinde 4 bakış açısı öne sürer; birey, çevresinde bir durumu fark eder, fark ettiği bu durumu hatırlar, ardından bu duruma uygun bir davranış kalıbı sergiler ve çevre, bu davranışın tekrarlanma olasılığını ödül ve ceza yoluyla etkileyen bir sonuç sunar. Öğrenme, temelde diğer insanların davranışlarını ve bu davranışların sonuçlarını izleyerek dolaylı ve sembolik bir biçimde gerçekleşir.

Sosyal öğrenme kuramı, ahlaki ilkelerin gelişimini bireylerin gözlem, model alma ve pekiştirme süreçleri yoluyla öğrendiği bir süreç olarak açıklar (Bandura, 1991). Bu kurama göre, bireyler ahlaki değerleri taklit, model alma ve pekiştirme yoluyla kazanır. Özellikle çocuklar, anne babalarını ve akranlarının davranışlarını gözlemleyerek hem genel tutumları hem de özel davranışları öğrenirler (Bandura, 1991). Ayrıca bireyler adil davranışları pekiştiren veya adaletsiz davranışları cezalandıran geri bildirimler aldıklarında, bu davranışları içselleştirirler (Bandura, 1991). Ahlak gelişimi, bireyin içinde büyüdüğü kültürel normlar tarafından şekillendirilir ve bu normlar, doğru veya yanlış değerler olarak birey tarafından içselleştirilir (Gürses ve Kılavuz, 2016). Bu yaklaşıma göre, değerler görecelidir ve bireyin doğduğu, büyüdüğü kültüre bağlıdır ve ahlaki tutum, anne-babadan aktarılan değerlerin içselleştirilmesiyle ilgilidir (Gürses ve Kılavuz, 2016).

1.4.2. Sosyal Alan Kuramı

Sosyal Alan Kuramı olarak bilinen yaklaşımla Turiel (1983), düşünme biçimlerinin erken yaşlardan itibaren yaşanan sosyal etkileşimlerden etkilendiğini, bireylerin sosyal kararlar verirken sosyal bilgi alanlarını koordine ettiklerini, edinilen sosyal bilgilerin üç temel alanda organize edildiğini ileri sürmektedir. Bu alanlar; sosyal toplumsal alan ve ahlaki alan olarak adlandırılmaktadır. Ahlaki alan; zarar, adalet ve haklarla ilişkili davranış biçimlerinin ve ahlaki kararların temelini oluşturur. Sosyal toplumsal alan, sosyal sistemlerdeki sosyal etkileşimleri düzenlemeye yarayan davranışları içermektedir ve bu yönüyle gelenekler, içinde bulunulan kültürün toplumsal normları ön plandayken, psikolojik alan, kişisel tercih ve bireysel takdir konularını içermektedir (Turiel, 1983).

Farklı yaşlardaki çocuklarla yapılan araştırmalar, üç yaşındaki çocukların dahi ahlaki, sosyal toplumsal ve psikolojik olaylar arasında ayırım yaptıklarını, adalet ve haklarla ilgili normları, ahlaki alan, sosyal gelenek ve kurallara ilişkin normları sosyal toplumsal alan, sosyal düzenleme veya otoritenin yargı yetkisinin dışında kalan konuları psikolojik alanlarına göre değerlendirdiğini ve bu olaylar hakkında farklı fikir yürütme süreçleri geliştirdiklerini göstermiştir (Turiel, 1998; Turiel ve Davidson, 1986).

Çocukların farklı sosyal yargılar oluşturdıkları ahlak ve sosyal toplumsal alanlarının farklı sosyal etkileşimlerle ilişkili olduğu ileri sürülmüştür (Turiel ve ark., 1988). Zarar verme ya da haksızlık yapma gibi ahlaki bir ihlalle karşı karşıya kalındığında çocuklar bu eylemlerin yanlış olduğu sonucuna doğrudan varabilirken; zarar veya haksızlık sonucu ortaya çıkarmayan sosyal toplumsal bir ihlalle karşı karşıya kaldıklarında davranışın yanlışlığını olayın dışsal özelliklerinden, sosyal bağlamdan ve özellikle yetişkinlerin yönlendirmelerinden çıkarabilmektedirler (Turiel ve ark., 1988).

Sosyal Alan Teorisi ile ilgili önermeler kavramsal alanlar arasındaki ayırımı erken çocukluk döneminde yapıldığını ve gelişimin ilerleyen dönemlerinde erken dönem çocuklarına kıyasla daha istikrarlı ve tutarlı bir şekilde ahlaki, sosyal toplumsal ve psikolojik alanlar arasındaki ayırımı sürdürüldüğünü ileri sürer (Turiel ve ark., 1987; Smetana ve Braeges, 1990). Sosyal Alan Teorisi ile ilgili bir diğer önerme alanlardaki kavramların gelişim sürecinde dönüştürüldüğüdür. Alan içi gelişimdeki bu değişiklikler alanlar arasındaki ayırımı meydana gelmemekte, alan içindeki gerekçelendirilmelerde ortaya çıkmaktadır (Turiel, 1983). Davidson ve arkadaşları (1983), 6, 8 ve 10 yaşlarındaki çocuklarla gerçekleştirdikleri çalışmalarında her yaş grubu için ahlaki ihlallerin yanlış olarak tanımlandığını bulmalarına karşın, daha büyük çocukların bu eylemleri kınarken adalet ve hak kavramlarına daha çok vurgu yaptıklarını bulmuşlardır. Sosyal alan bilgilerinin gelişimine ve altında yatan psikolojik süreçlere ilişkin bir diğer önerme, çocukların sosyal alana ilişkin bilgilerinin sosyal çevreyle etkileşimleri ile inşa edildiğini öne sürer (Turiel, 1983).

Turiel'e göre sosyal alana ilişkin düşünce ve bilgiler doğuştan var olmazlar, bireyin fiziksel ve sosyal çevresiyle olan etkileşimin sonucunda inşa edilir (Turiel, 1983; Turiel, 2010). Sosyal alan teorisine ilişkin son önerme, bireyin farklı sosyal alanlardaki koordinasyonunu içermektedir (Turiel, 1983). Ahlaki nitelikte davranışsal

bir karar gerektiren pek çok durum aynı zamanda karar verme sürecini etkileyen ahlaki olmayan bileşenleri de barındırdığından çok katmanlıdır (Turiel, 2008).

1.5 Fehr ve Schmidt'in Eşitsizlikten Kaçınma Modeli

Klasik ekonomik modellere göre insanlar, maddi çıkarlarını maksimize etmeye odaklanır ve davranışlarında sosyal hedefleri önemserler. Bu yaklaşıma göre insanlar, kaynak dağılımlarını rasyonel süreçlerin yardımıyla sonuç odaklı gerçekleştirdikleri gibi bencil doğaları ile benmerkezci davranırlar (von Neumann ve Morgenstern, 1944). Klasik ekonomi modellerinin insan davranışında adaletin önemini göz ardı ettiğini düşüncesiyle Fehr ve Schmidt (1999), rekabet ve işbirliğini birlikte ele alan yeni bir model öne sürmüşlerdir.

Eşitsizlikten Kaçınma Modeli, insanların sadece faydayı maksimize etmekle kalmayıp, adaleti de dikkate aldıklarını ve adaletin kaynak dağılımında merkezi bir motivasyon olduğunu savunmaktadır. Adalet, model içerisinde bireylerin eşitsizlikten kaçınma davranışı olarak kavramsallaştırılmaktadır (Fehr ve Schmidt, 1999). Modele göre, bireylerin eşitsizlikten kaçınma motivasyonu işbirliğini güçlendirmek için önemlidir. Kişiler, eşit sonuçlara ulaşmak adına kendi kazançlarından feragat edebilirler ancak rekabetin yüksek olduğu durumlarda, bireyler bencil davranışlar sergileyip kendi kazançlarını maksimize edebilirler (Barker, Barclay ve Reeve, 2012). Fehr ve Schmidt'e (1999) göre insanlar, tamamen eşitlikçi davranmadıkları gibi tamamen bencil de davranmazlar. Bu iki davranış arasında bir denge kurulur. Bu denge, Nash Dengesi (Nash, 1950) ile açıklanır. Nash Dengesi, işbirliği yoluyla ortak kazancın elde edilmesi için bireylerin dengeli hareket etmelerini ve bu dengenin sağlanmasının ardından tutarlı bir davranış biçimi sürdürmelerini ifade eder (Nash, 1950). Bu denge, cezalandırma mekanizmaları aracılığıyla kazanç eşitsizliklerinin giderilmesi açısından önem taşır (Nash, 1950). Fehr ve Schmidt (1999), kişilerin adil olmayan kaynak dağılımlarını eşitsizlikten kaçınma davranışı sergileyerek dengeye ulaştıracaklarını öne sürer. Kişilerin eşitsizliği yorumlama biçimleri de bu açıdan önemlidir. Modele göre, eşitsizlik algısı, sosyal karşılaştırma yoluyla gerçekleşir; bireyler, kendi kazançlarını diğerlerinin kazançlarıyla karşılaştırarak eşitsizliğe yönelik bir algı oluştururlar (Fehr ve Schmidt, 1999).

Fehr ve Schmidt'e (1999) göre bireyler, eşitsizlikle karşı karşıya geldiklerinde adaletli sonuçlara doğru hareket etmek için eşitsizlik durumlarından kaçınma davranışı sergilerler. Eşitsizlikten kaçınma davranışı, diğerlerinden daha azını almaktan kaçınma (dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma) ve diğerlerinden daha fazlasını almaktan kaçınma (avantajlı eşitsizlikten kaçınma) olmak üzere iki boyutta tanımlanmaktadır (Fehr ve Schmidt, 1999). Bu iki davranış, işbirliğini güçlendirmek adına sahip olunan adaletle ilişkin motivasyonlar olarak açıklanmaktadır (Fehr ve Schmidt, 1999). Gelişimsel çalışmalar ve primatlar üzerinde gerçekleştirilen araştırmalar, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimin erken dönemlerinde ortaya çıktığını (Brosnan ve De Waal., 2003; Blake ve McAuliffe, 2011) ve evrimsel açıdan adaptif bir strateji olduğunu öne sürmektedir (Fehr ve Fischbacher, 2003). Avantajlı eşitsizlikten kaçınmanın ise gelişimin ilerleyen basamaklarında ortaya çıktığını (Blake ve McAuliffe, 2011) ve işbirliği için uygun bir partner olmaya dair sosyal öğrenme süreçlerinin sonucunda ortaya çıkan bir strateji olduğunu belirtmektedir (Brosnan ve De Waal., 2003; Engelmann ve ark., 2012; Fehr ve Fischbacher, 2003).

1.6. Eşitsizlikten Kaçınmaya Dair Gelişimsel Bulgular

Toplum içinde yetişkinler, eşitlikçi dağıtım normlarına uygun şekilde hareket ederler. Adil olmayan bir uygulamaya maruz kaldıklarında ve hatta toplum içindeki diğer kişilerin adaletsiz bir uygulamaya maruz kaldıklarına tanık olduklarında, uygulama onlar için maliyetli olsa dahi adil olmayan kaynak dağıtımlarından kaçınmak için güçlü bir isteksizlik göstererek kişisel kazançlarını feda etmeye istekli olup eşitlikçi dağıtım normlarını uygularlar (Fehr ve Fischbacher, 2003; Fehr ve Schmidt, 1999). Yetişkinlerin toplumda avantajlı ve dezavantajlı haksızlıktan kaçınma davranışını gösterdiği ve eşitlikçi dağılımlara karşı güçlü bir istek duyduğu bilinirken, Amerika'da yapılan bir çalışmaya göre adaletle ilişkin bu hassasiyetin gelişimsel olarak kazanıldığı, dezavantajlı haksızlıktan kaçınmanın 4 yaştan itibaren gelişimin erken dönemlerinde ortaya çıktığı bulunurken avantajlı haksızlıktan kaçınmanın 8 yaşından sonra ortaya çıktığı bulunmuştur (Blake ve McAuliffe, 2011).

1.6.1. Bebeklik Döneminden Başlayarak Ergenliğe Dek Yapılan İncelemeler

1.6.2. Bebeklik Dönemi

Bebeklerin bilişsel açıdan henüz tam olarak gelişmemiş olmalarına rağmen adalete ilişkin farkındalıkları varsa, bu durum insanların adalet konusunda dünyaya boş bir levha olarak gelmediklerini ifade etmektedir. Bu, bebeklerin adalete ilişkin doğuştan gelen bazı sezgi ve beklentiler ile dünyaya geldiklerini ve bu beklentilerle kaynak dağıtımını etkileşimlerine girdiklerini göstermektedir.

Ahlakın ilk dönem kökenlerine ilişkin araştırmaların çoğu, işbirliği ve toplum yanlısı davranışlara odaklanmaktadır. (Geraci ve Surian, 2011; Meristo ve Surian, 2013). Bebeklik döneminde adalete ilişkin hassasiyet çalışmaları adalete ilişkin beklentilerin ölçülmesi ile elde edilir. Bebeklerle çalışılan üçüncü taraf görevlerinde katılımcının eşit ve eşit olmayan dağıtıma doğrudan dahil olmadığı, yalnızca dağılımı izlediği koşul değerlendirilmektedir. Bu ölçümler sıklıkla bebeklerin, kaynakların nasıl dağıtıldığına yönelik beklentilerini değerlendirmek, bebeklerin beklenen olaylarla beklenmeyen olaylar arasındaki farkı algılayıp algılayamadıklarını incelemek için sunulan tahsis senaryolarına bebeklerin bakış sürelerini ölçen beklenti ihlali paradigmasını kullanır (Margoni ve ark., 2024). Adalete ilişkin beklentileri, üçüncü taraf görevlerinden beklenti ihlali paradigması kullanılarak ölçülen 10 ve 16 aylık bebeklerin, 16. ayda eşit ve eşit olmayan dağıtımlara doğru hareket eden kurgusal karakterlerin videolarına bakış sürelerinde anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir (Geraci ve Surian, 2011). Bebeklerin eşit ve eşit olmayan dağıtımlara bakış sürelerini inceleyen bazı araştırmalar, 10 aylık bebeklerin de eşit olmayan dağıtımlara, eşit dağıtımlardan anlamlı olarak daha uzun süre baktıklarını, eşit olmayan dağıtım eylemlerinin sonuçlarına duyarlı olduklarını bulmuşlardır (Meristo ve Surian, 2013; Meristo ve Surian, 2016). 6 ve 15 aylık bebeklerde adalete ilişkin hassasiyetin gelişimini inceleyen Ziv ve Sommerville (2017), 6 ve 9 aylık bebeklerde eşit ve eşit olmayan dağıtımlardaki bakış sürelerinde anlamlı bir farklılık bulamazken; 12 ve 15 aylık bebeklerde eşit olmayan dağıtımlara bakış süresinin anlamlı olarak daha uzun olduğu, 9. ayın adalete ilişkin hassasiyetin gelişimi için bir geçiş dönemi olabileceği sonucuna varılmıştır.

1.6.3. Okul Öncesi Dönemi

Ahlak gelişimi, gelişimin erken dönemlerinde çocuğun çevresiyle kurduğu ilk ilişkilerle başlar, özellikle üç yaşından itibaren dil kullanımıyla güçlenir (Başal, 1992). Ahlak gelişimi sürecinde, çocuğun olayları anlama veya algılama biçimi değişir (Carpandale, 2009). Çocuğun bir hata veya yanlışın önemini kavrayışı yaşla birlikte farklılaşır, daha küçük çocuklar, bir hatanın ciddiyetini o hatanın neden olduğu zarar üzerinden değerlendirirken; daha büyük çocuklar ise hatayı yapan kişinin gerçek niyetine daha fazla önem verirler (Darley ve ark., 1978). Böylece çocuklar, dışa bağımlı dönemden özerk döneme geçiş yaparlar (Fişek ve Yıldırım, 1983). Dört yaşına geldiklerinde çocuklar, diğerlerinin refahı, hakları ve adaletsiz durumlarla ilgili zorunlu yargılar geliştirmektedirler (Başal, 1992). Bu süreçte, çocuklar yetişkinlerin ve diğer çocukların davranışlarını tutum ve davranışlarını izleyerek ve çeşitli sosyal etkileşimler yoluyla bu tür ahlaki kavramları öğrenirler (Başal, 1992). Yetişkinlerin rehberliği ve sosyal deneyimler, çocukların ahlaki yargılarını pekiştirir ve bu kavramları daha derinlemesine kavramalarını sağlar (Başal, 1992). Çocuklar okul öncesi dönemde başkalarının duygularını anlamaya ve adil olmayan durumlara tepki göstermeye başlarlar (Smith ve ark., 2013; Takagihi ve ark., 2010). Yaşın ilerlemesiyle birlikte okul öncesi dönem çocukları toplumsal kural ve normları anlamaya başlarlar (Dahl ve Killen, 2018) Bu şekilde, çocuklar erken yaşlardan itibaren etik değerleri ve ahlaki ilkeleri içselleştirmeye başlarlar.

Okul öncesi dönemdeki çocuklarla yapılan adaletle ilişkin hassasiyet çalışmaları bebeklik döneminde kullanılan üçüncü taraf görevlerinden farklı olarak katılımcıların dağıtımına doğrudan dahil oldukları ya da kurgusal hikayelerdeki kişilere dağıtım yaptıkları koşulları incelemektedir. Okul öncesi dönemdeki çocukların dağıtımda aktif rol alarak dahil edildiği ilk çalışmalardan birinde Damon (1975), 4-7 yaş arasındaki çocuklara hayali çocukları içeren bir dizi kurgusal ikilem verdikten sonra çocuklardan bu hayali çocuklara ödül dağılımı yapmalarını istedi. Bu araştırmaya göre Damon, çocukların dağıtım kararlarında gelişimsel bir izle altı seviyeli ilerleme olduğunu öne sürdü. Çocuklar aktif olarak dahil edildikleri dağılımlarda 5 yaşından önce eşitliğe yönelik bir istek göstermezken 5 yaşından sonra her çocuğun eşit sayıda ödül almasını içeren katı bir eşitlik ilkesiyle hareket ettikleri sonucuna ulaştı. 6 yaşından sonra ise her

çocuğun eşit sayıda ödül almasını içeren bu ilke yerine hak edenlerin daha çok almaları gerektiği fikrini içeren seviyeye geçtiklerini söyledi. Damon araştırmasında, adaletsizliğe ilişkin hassasiyetin gelişimsel izlerine değinmiş olsa da bu çalışmadaki katılımcıların dağıtım kendilerini dahil etmeden kurgusal karakterler arasında bir dağıtım yaptıklarını unutmamak gerekir.

Adaletle ilişkin ilkelerin yaşamın erken dönemlerinde gelişmiş olduğunu gösteren sonuçlara rağmen çocukların dağıtım kendilerini de kattıkları çalışmalar bu ilkeleri, dağıtımda her zaman kullanmadıklarını göstermektedir. Smith ve arkadaşları (2013) 3-8 yaş arasındaki çocuklarla yaptıkları çalışmada çocukların kendilerine verilen dağıtım ödülleri hayali bir çocukla eşit olarak paylaşmalarının doğru olduğunu söyleyebilmelerine karşın kendileri ve hayali çocuk arasında dağıtım yapmaları istendiğinde 7-8 yaşından önce eşitlikçi dağıtımlar yapmadıkları, kendilerine daha fazla dağıtım ödülü ayırdıklarını görmüşlerdir. Çalışmalar genel anlamıyla çocukların 3 yaşına geldiklerinde eşitliğin dağıtım görevlerinde kullanılması gereken bir norm olduğunu açıkça ifade ettiklerini gösterirken (Schmidt ve ark., 2013); yine 3 yaş çocuklarının dağıtımda eşitsizlikle karşılaşp daha az ödül aldıklarında ölçülebilir düzeyde mutsuz olduklarını, daha fazla ödül aldıklarında ise ölçülebilir düzeyde mutlu olduklarını göstermektedir (LoBue ve ark., 2010). Çocuklar 4 yaşına geldiklerinde ise kendilerini akranlarına göre dezavantajlı konuma düşüren dağıtımları reddetmeye (kendisinin 1, akranın 4 şeker aldığı durum), akranlarının daha fazla şeker almasını engellemek için bir bedel ödemeye istekli olurlar. Dezavantajlı dağıtım durumlarında yaşanan tahsilleri reddetmenin, eşit dağıtım durumlarıyla karşılaştıklarına kıyasla daha uzun sürmesi de çocuklarına dezavantajlı eşitsizlikle karşı karşıya kaldıklarında kişisel çıkarları ile adaletle yönelik normları arasında çatışma yaşadıklarını göstermektedir. Bunlar dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının ilk işaretleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Blak ve McAuliffe, 2011).

Güncel incelemeler dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının henüz dört yaşındaki çocuklarda bile gözlenebilir olduğunu göstermektedir (McAuliffe ve ark., 2013; McAuliffe ve ark., 2017). Gelişimin erken dönemlerinde çocuklar akranlarından daha az aldıklarında eşitsizliği kabul etmeseler de, akranlarından daha fazla almaya oldukça istekli görünmektedirler (Blake ve McAuliffe, 2011). Fakat çocuklar 8 yaşına geldiklerinde akranlarından daha çok aldıkları avantajlı tahsilleri reddeden katı bir

eşitlik ilkesiyle akranlarının daha az ödül almaması için yüksek bedel ödemeyi kabul ederler (bir kaynak dağıtımında kendisinin dört, oyundaki diğer çocuğun ise bir şeker almasını kabul etmeyerek hiç şeker kazanmamayı tercih etme) (Blake ve McAuliffe, 2011; Blake ve ark., 2015; McAuliffe ve ark., 2013; McAuliffe ve ark., 2017). Bu gelişimsel süreç, çocukların etik değerleri ve ahlaki ilkeleri zamanla nasıl içselleştirdiklerini ve sosyal etkileşimler yoluyla ahlaki olgunluk kazandıklarını gösterirken, aynı zamanda bu değerlerin benimsenme ve derinleşme biçimlerinin anlaşılması açısından da önemli bir rol oynamaktadır.

1.6.4. Okul Çağı ve Ergenlik Dönemi

Okul dönemindeki çocuklarla yapılan çalışmalar da okul öncesi çocuklarla yapılan çalışmalara benzer şekilde çocukların dağıtımda kendilerinin de bulunduğu ya da kurgusal senaryolardaki alıcılara dağıtım yaptıkları paradigmaları kullanmaktadır. Damon'ın (1975) bulgularıyla tutarlı olarak okul dönemindeki çocukların ortak yapılması beklenen bir işe yapılan katkı ve ihtiyacı göz önünde bulundurup eşitlikçi dağılımları tercih ettiği düşünülmektedir (Hamann ve ark., 2011). Smith ve arkadaşları (2013) 3-8 yaş arasındaki çocuklarla gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında eşitlikçi paylaşım davranışlarının 7-8 yaşlarına kadar benimsendiğinin görülmeyişi bulmuşlardır. 7-18 yaş arasındaki çocuklar ve ergenler üzerinde yapılan geniş kapsamlı bir araştırma, dağıtım tercihlerinin yaş ilerledikçe daha adaletli hale geldiğini ortaya koymuştur (Harbaugh ve ark., 2003).

Ergenlik döneminde adaletle ilişkin hassasiyetin yetişkinlik düzeyine benzer bir seviyeye eriştiği düşünülmektedir. Ergenlik döneminde çocukların yapılan kaynak dağılımlarına eşitsizliğin avantajlı ve dezavantajlı yönlerinin ikisinde de yetişkinler gibi olumsuz tepkiler verdikleri, kendilerini partnerlerine göre dezavantajlı konuma getiren tahsillerden ve partnerlerinin dezavantajlı oldukları tahsilleri reddettikleri bilinmektedir (Dawes ve diğerleri, 2007). Bu dönemde çocukların, ödülleri her iki tarafın da yaptıkları iş miktarıyla orantılı olarak dağıtmaya çalıştıkları orantılı eşitlik belirtileri göstermeye başladıkları ve giderek daha adaletli oldukları bir sürece girdikleri düşünülmektedir (Hook ve Cook, 1979).

1.7. Kültürel Faktörleri İnceleyen Çalışmalar

Dezavantajlı ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimindeki kültürel farklılıkları araştırmak üzere yedi farklı toplumda yapılan çalışmada, tüm toplumlardaki çocuklar dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı göstermiştir. Avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ise yalnızca ABD, Kanada ve Uganda'da görülmüş ve bu üç toplumda da orta çocukluk döneminde ortaya çıktığı bulunmuştur (Blake ve ark., 2015). Kültürel normlara bağlılığın orta çocukluk döneminde içselleştirildiği bilgisi ile birlikte (Blake ve ark., 2016), tutumluluk, israftan kaçınma gibi normların erken yaşta benimsendiği Çin gibi kolektivist toplumlarda yapılan çalışmalar; Çinli çocukların işbirliği değerlerini daha güçlü bir şekilde benimsediklerini, ahlaki akıl yürütme ve ekonomi oyunlarında daha işbirlikçi ve fedakar kararlar verdiklerini göstermektedir (Hemesath ve Pomponio, 1998; Kajanus, 2018). Zhang ve Benozio (2021), “tutumluluk” kültürel değerine odaklanarak Çinli çocuklarla yaptıkları çalışmada, 7 yaşındaki Çinli çocukların eğer ödül israf edilecekse eşitsizliği kabul ettiklerini, fakat ödül israf edilmeyecekse eşitsizlikten kaçındıkları bulgusuna ulaşmışlardır. 8-9 yaşlarındaki Çinli çocukların eşitsizlikten kaçınma davranışlarının her iki boyutunu inceleyen bir çalışma, Çinli çocukların bu yaş aralığında avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışını gösteriyor olduklarını bulmuşlardır (Kajanus ve ark., 2019). 4-8 yaşlarındaki Çinli çocuklarla, avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının prosedürel adalet bağlamında incelendiği bir çalışmada; (Prosedürel Adalet: Kaynakların eşit bölünebilir dağıtılmadığı, basit dağıtım ilkelerine uygun olmayan kaynakların dağıtıcı kararlarını ve davranışlarını nasıl etkilediğini inceleyen çalışmalar) dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının beş yaşında, avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının ise yedi yaşında ortaya çıktığı, gelişimin erken aşamalarında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışından daha güçlü olduğu ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının yaşla birlikte kademeli olarak güçlendiği ortaya konuldu (Li ve ark., 2022). Hindistan'da gerçekleştirilen çalışmada ise 11-12 yaş arasındaki çocukların yalnızca akranlarıyla bir görev için işbirliği yapmasının ardından avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı gösterdikleri, işbirliği yapılmadığında ise göstermedikleri bulunmuştur (Corbit ve ark., 2017). Bu sonuçlar, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmanın insanlar için evrensel

bir tepki olabileceğini düşündürmektedir. Buna karşılık avantajlı eşitsizlikten kaçınmanın, gruptaki davranışı yönlendiren sosyal normların içselleştirilmesi sonucunda kültürel bir özgülük taşıdığı görülmektedir (Blake ve ark., 2015; Chudek ve Henrich, 2011).

McAuliffe ve arkadaşlarının (2013) çalışmaları, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının hem sosyal bağlamda (karar verici ve alıcının birlikte oyun alanında olup dağıtım sonuçlarını görebildikleri koşul) hem de sosyal olmayan bağlamda (yalnızca karar vericinin oyun alanında olup alıcıya dağıtılan kaynakların alıcıya verilmeyeceği söylenen koşul) ortaya çıktığını, ancak sosyal bağlamlarda daha güçlü olduğunu göstermektedir. Buna karşın avantajlı eşitsizlikten kaçınmanın yalnızca sosyal bağlamlarda gözlemlendiği bulunmuştur (McAuliffe ve ark., 2013). Bu durum avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının doğası gereği sosyal öğrenmeye dayalı ortaya çıkan bir davranış olduğu argümanını güçlendirmektedir (McAuliffe ve ark., 2013). Eşitsizlikten kaçınma; cezalandırma (Raihani ve McAuliffe, 2012), iş birliği yapma (Brosnan ve Bshary, 2016; Corbit ve ark., 2017), sosyal ya da sosyal olmayan çeşitli bağlamlarda (McAuliffe ve ark., 2013) davranışları yönlendirmektedir.

1.8. Eşitsizlikten Kaçınmaya Yönelik Bilişsel Bulgular

Eşitsizlikten kaçınmanın iki türünün farklı gelişimsel süreçlerden geçtiği bilgisiyle (Blake ve McAuliffe, 2011) gelişimsel bakış açısı, bireylerde eşitsizlikten kaçınmayı destekleyen bilişsel mekanizmalar hakkında önemli bilgiler sağlayabilir. Bilişsel süreçlerin gelişimi, bireylerin adalet kavramını anlama ve bu kavramı uygulama biçimlerini etkileyebilir.

Bilişsel süreçler, bireyin düşünme, problem çözme, karar verme gibi zihinsel faaliyetlerini içeren kapsamlı bir süreçler bütünüdür (Schmeichel ve Tang 2014). Ahlaki karar verme; empati (Shen ve ark., 2013), zihin kuramı (Tsoi ve McAuliffe, 2020), engelleyici kontrol (Xie ve ark., 2019) ve duygusal düzenleme (Heilman ve ark., 2016) gibi süreçlerden etkilenir. Bu süreçler bireyin adil karar verme yeteneğini etkiler ve ahlaki gelişimin temel taşlarını oluşturur. Kohlberg'in teorisine göre, bilişsel yapıların karmaşıklığı arttıkça, adalet ve eşitlik duygusunu içeren ahlaki ikilemleri çözme yeteneği de dönüşümler geçirir (Kohlberg, 1973). Bu süreçlerin entegrasyonu, bireyin

adaletle ilgili gelişmiş düşüncelere sahip olmasını sağlar ve bu da ahlaki davranışın temelini oluşturur. Bilişsel ve gelişimsel yaklaşım, çocukların adalet ve ekonomik dünyaya ilişkin düşüncelerinin giderek daha karmaşık bir teorik sistemi oluşturduğunu göstermektedir (Berti ve Bombi, 1988).

1.8.1. Ketleyici Kontrol

Adil davranışın önemli bir boyutu, eşitlik için bedel ödemeye istekli olmaktır. Ödenen bu bedel kişisel çıkar ve adil davranış arasında bir çatışma yaratır. Kişisel çıkar ve adalet arasındaki çatışmanın çözümü, davranışsal kontrol gerektiren sosyal normlara uymakla sağlanabilir. Bu çatışmanın çözülmesi ve adil davranışı uygulamak adına kişinin davranışlarını, düşüncelerini başarılı bir şekilde kontrol altına alabilmesi, yürütücü işlevleri gerektirebilir (McAuliffe ve ark., 2017). Yürütücü işlevler; problem çözme, akıl yürütme, planlama, tepki engelleme, çalışma belleği, bilişsel esneklik gibi bir dizi süreci içerir (Schmeichel ve Tang 2014). Bu süreçlerin içinden ketleyici kontrol, çalışma belleği ve bilişsel esneklik, yürütücü işlevlerin 3 temel alanı olarak tanımlanır (Lehto ve ark., 2003). Kişinin dikkatini, düşüncesini, davranışını kontrol altına alabilmeyi ve uygun ya da gerekli olanlarla değiştirebilmeyi içeren (Diamond,2013) ketleyici kontrol; bir amaca ulaşmak için önceden belirlenmiş ve müdahale edici tepkileri bastırma yeteneği anlamına gelir (Carlson ve ark., 1998; Rothbart ve ark., 2011). Yapılan bilişsel, davranışsal çalışmalar ve beyin değerlendirmeleri, ketleyici kontrolün erken çocukluk döneminde önemli ölçüde geliştiğini ve ergenlik döneminde de daha yavaş ilerlemelerle gelişmeye devam ederek daha proaktif ve esnek bir yapıya ulaştığını göstermektedir (Miyake ve ark., 2000).

Bu nedenle, daha gelişmiş bir ketleyici kontrole sahip bireylerin, bağış yapma davranışı gibi olumlu sosyal davranışlar sergilemeleri muhtemeldir. Aguilar-Pardo ve arkadaşları (2013); Diktatör Oyunu ile 4 - 6 yaş arasındaki çocuklarda özgeci paylaşımın, yürütücü işlevler ile ilişkisini araştırdıkları çalışmada, ketleyici kontrolünün paylaşma davranışlarıyla pozitif olarak ilişkili olduğunu, Diktatör Oyununda özgecil paylaşımlar yapan çocukların, özgecil paylaşımlar yapmayanlara göre ketleyici kontrol görevlerinde daha iyi performans gösterdiklerini bulmuşlardır. Çalışmalar 3 yaşındaki çocukların eşitlik normunu bilmelerine rağmen ödül

dağılımlarında daha fazlasını kendilerine ayırdıklarını, paylaşmanın kendine bir maliyet getirdiği durumlarda ise eşitlik normuna yüklenen anlamın yaşla birlikte arttığını göstermiştir (Smith ve ark., 2013). Eşitlik uğruna kişinin kendi çıkarları tersine bedel ödediği göz önüne alındığında, avantajlı dağıtımları reddederken de ketleyici kontrol gereklidir (McAuliffe ve ark., 2017). Avantajlı eşitsizlikten kaçınmanın 8 yaş civarında ortaya çıktığı düşünüldüğünde, çocukların dağıtım sonuçlarına karar vermesinin daha uzun zaman alması, kişisel çıkar ve eşitlik normuna uyum arasında bir çatışma olduğunu göstermektedir (LoBue ve ark., 2010). Bu sonuçlar, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmanın ortaya çıkışının, diğerlerinden daha azına sahip olmayı istememe şeklindeki benmerkezci güdülerden kaynaklandığını göstermektedir. Avantajlı eşitsizlikten kaçınmanın ise adaletsizliğin cezalandırılması, ortaya çıkan çatışmaları sosyal normlara uyum adına çözmenin, ketleyici kontrolün zaman içindeki gelişimi ve içselleştirilmesi ile ortaya çıkıyor olabileceğini göstermektedir (McAuliffe ve ark., 2017). Ancak McAuliffe ve Blake'in (2011) yaptıkları çalışmaların bazılarında, ketleyici kontrolün tek başına eşitsizlikten kaçınmanın her iki biçiminin gelişimini açıklayamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. McAuliffe ve Blake (2011), 4-8 yaş aralığındaki çocuklarda eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimini araştırdıkları çalışmalarında, 4, 5 ve 6 yaşındaki çocukların, eşit denemeleri kabul ettikleri sıklıkta avantajlı denemeleri de kabul ettiklerini bulmuşlardır. 7 yaşındaki bazı çocukların ise küçük avantajları reddedip büyük ödülleri kabul ettiklerini bulmuşlardır. Bu durum, ödülün boyutuna göre gelişen ketleyici kontrol mekanizmasını gösterirken, eşitsizlik oyununda davranışı yönlendiren temel mekanizmanın ketleyici kontrol olmayabileceğini göstermektedir. Bu konuda az çalışma bulunduğundan, ketleyici kontrol ve eşitsizlikten kaçınma davranışı ilişkisini farklı örneklerle incelemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

1.8.2. Zihin Kuramı

Dezavantajlı ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki gelişimsel farklılığı açıklamaya yönelik bilişsel mekanizmalardan bir diğeri de zihin teorisi. Zihinselleştirme becerisi; inançlar, duygular, düşünceler, niyetler ve aldatmalar gibi zihinsel durumları atfetme, anlama ve manipüle etme becerisini tanımlar (Wimmer ve Perner, 1983). Zihin kuramı, bebeklikten itibaren gelişen ve yaşam boyunca devam

eden bir yetenektir (Wimmer ve Perner, 1983). Bebekler, sosyal algılarının ilerlemesiyle zihin kuramını taklit, gülümseme, ses çıkarma, başkalarının işaret ve bakışlarını takip etme, annelerini tanıma gibi davranışlarla sergilerler (Gürleyik, 2018). 18 ay ile 3 yaş arasında, konuşma becerileri geliştikçe zihinsel durumları fark etmeye başlarlar; niyet ve duygularının farkına varırlar (Acun, 2023). Zihin kuramının tam olarak oluşması, dört yaş civarında yanlış inanışları anlama becerisinin kazanılmasıyla gerçekleşir (Tekin ve Girli, 2011). 4-5 yaş aralığında zihinsel temsil yetenekleri gelişir ve çocuklar gerçeklik ile hayali ayırt etmeyi öğrenirler. Altı yaş ve üzeri dönemde çocuklar, tekrar ve yorumlama becerilerini edinir; dolaylı konuşmayı, aldatmayı ve yanlış inanışları kavrarlar (Benson ve Haith, 2009). Beş yaşındaki çoğu çocuk belirgin bir zihin kuramı kazanmış olur, bu yetenek zamanla daha karmaşık ve çok yönlü hale gelir (Peskin, Comay, Chen ve Prusky, 2016).

Zihinselleştirme becerisinin avantajlı eşitsizlikten kaçınmanın gelişiminde önemli bir rol oynadığı görülürken, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ile ilişkili olmadığı bulunmuştur (Tsoi ve McAuliffe, 2020). Çalışmalar sosyal olmayan durumlarda bile dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının ortaya çıktığını gösterirken, avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının sosyal bir yönü olduğunu ve toplum içindeki sosyalleşme süreçlerinin etkisiyle geliştiğini göstermektedir (Tsoi ve McAuliffe, 2020). Bu sonuç dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışında kişinin sosyal partnerinin zihinsel durumlarının dikkate alınmasını gerektirmediğini gösterirken avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışında, dağıtımdaki sosyal partnerin zihinsel durumlarının dikkate alınması gerektiğini gösterebilir. Zihin teorisi edinmiş çocuklar avantajlı eşitsizlikten kaçınırken partnerlerinin bakış açısını alabilir, kendi itibarlarıyla ilgili endişe duyabilir (Engelmann ve Rapp, 2018), partnerleriyle empati kurabilirler ve bu da onların avantajlı eşitsizliği reddetmesine yol açabilir (Tsoi ve McAuliffe, 2020).

Adaletle ilişkin karar verme süreçlerinin kaynakların tahsis edilerek araştırıldığı stratejik oyunlarda zihin kuramı gelişiminin; eşit olmayan tahsisler başta olmak üzere karar vericinin kararları üzerinde etkiye sahip olduğu bulunmuştur (Castelli ve ark., 2010). Zihinselleştirme becerisinin gelişiminin avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar ise yüksek zihin teorisi puanlarına sahip çocukların düşük olanlara göre hem avantajlı hem de dezavantajlı eşitsizliği reddetme olasılıklarının daha yüksek olduğunu, diğerlerinin zihinsel

durumlarını anlama eğiliminin, kişinin bedel ödemek pahasına adalet normlarının uygulamasına yol açtığını göstermektedir (Tsoi ve McAuliffe, 2020). Zihin kuramının adalet tercihleri ile ilişkisi, Takagishi ve arkadaşlarının (2010) okul öncesi çocuklarla yaptıkları çalışmalar ile de belgelenmiş, zihin teorisini edinen okul öncesi çocukların, zihin teorisini kazanmamış çocuklara göre daha fazla eşitlikçi teklifler sundukları görülmüştür. Bu bulgular başkasının zihinsel durumlarını çıkarabilme yetisi olan zihinselleştirme becerisinin çocukların adalet tercihleri üzerinde etkisi olduğunu gösterse de literatürde benzer sonuçlar bulamayan çalışmalar da vardır (Castelli ve ark., 2014; Lucas ve ark., 2008). Castelli ve arkadaşları (2014); 7-9 yaş aralığındaki çocukların adalet tercihleri ile zihin kuramı becerileri arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarında, zihin kuramı becerilerinden olan yanlış inanç anlayışı ile adalet kararları arasında herhangi bir ilişki bulamamışlardır.

1.8.3. İtibar Kaygısı

İtibar, bir kişinin davranış biçiminin, onun karakterini ortaya koyan belirli bir değerlendirmesini, ilgili hedef kitlenin sahip olduğu ortalama inancı ifade eder (Barclay, 2015). Bu inanç, kişinin olumlu sosyal becerileri hakkında yapılan bir değerlendirmeyi içerir. Bir kişinin bireysel görüşünden öte bir grubun belirli bir kişi hakkındaki kollektif ve kamusal yargılarını temsil etmektedir (Engelmann ve ark., 2018). İtibarın bu şekilde kavramsallaştırılması, sosyal süreçler içerisindeki önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bir kişinin itibarının, başkaları ile olan ilişkileri üzerinde önemli etkileri ve sonuçları vardır. Pozitif itibar kişiyi beğenilen ve aranan biri yaparken, negatif itibar dışlanmaya neden olabilir (Barclay, 2004). Bu tür sonuçların farkında olan yetişkinler, başkalarının kendileri hakkında oluşturduğu izlenimleri manipüle etmek ve itibarlarını yönetmek için itibar artırıcı stratejiler kullanırlar. İtibar yönetimi, diğerlerinin benliğe ilişkin değerlendirmelerini kontrol etmek için geliştirilmiş, kişinin başkaları tarafından nasıl görüldüğüne ilişkin kaygı tarafından motive edilen stratejik davranış olarak tanımlanmaktadır (Banerjee, 2002).

Bebeklerle yapılan araştırmalar, bir birey onlarla etkileşimi bıraktığında, örneğin işbirlikçi bir görevden ayrıldığında, o bireyin dikkatini ve göreve katılımını yeniden sağlamaya çalıştığını göstermekte, bebeklik döneminde dahi itibarla ilgili kaygıların

görünür olduğunu ortaya koymaktadır (Over, 2016). Araştırmalar, çocukların yaklaşık 5 yaşından itibaren olumlu sosyal itibarlarına önem verdiklerini göstermektedir (Fu ve ark., 2015). İtibar kaygıları, çocukların hırsızlık, hile yapma gibi antisosyal davranışlarda bulunma olasılığını azaltır (Engelmann ve ark., 2018). Çalışmalar, çocukların bir akran tarafından gözlemlendiklerinde, orada olmayan ikinci bir taraftan çıkartma çalma olasılıklarının azaldığını gösterirken (Engelmann ve ark., 2012); orada olmayan bir akran tarafından gözlemlendiklerine inandıklarında bile kopya çekme olasılıklarının azaldığını göstermektedir (Piazza ve ark., 2011). 5 yaşındaki çocukların, dağıtım sonucunda kaynakları alacak olan alıcının onları görebildiği durumlarda cömert seçeneği seçme olasılıklarının daha yüksek olduğunu gösteren sonuçlarla birlikte (Leimgruber ve ark., 2012); çocukların dağıtım sonucunda kaynak almayacak bir akran tarafından izlendiklerinde de daha çok kaynak paylaştıkları görülmüştür (Fufii ve ark., 2015).

Orta çocukluk döneminde çocuklar, kendi itibarları hakkında açık bir şekilde mantık yürütmeye ve diğerlerinin kendilerini nasıl değerlendirdiklerini düşünmeye başlarlar (Heyman ve ark., 2007). Dört ve dokuz yaş çocukları arasında yapılan araştırmalar, kamusal kimliğe ilişkin endişe göstergelerinin yaşla birlikte arttığını, 8 yaş civarındaki çocukların bir izleyici önünde konuşma yaparken öz sunum kaygılarına atıfta bulunmaya başladıklarını göstermektedir (Banerjee ve ark., 2012). Diğer çalışmalar da benzer şekilde 6 yaşındaki çocukların aksine 8 yaşındaki çocukların, oyunda ortak olarak seçilme şanslarını en üst düzeye çıkarmak için uygun sözel öz sunum stratejilerini kullandıklarını bulmuşlardır (Aloise- Young, 1993).

Bu çalışmalar çocukların toplum yanlısı itibarlarına yönelik kaygılarına güçlü kanıtlar sağlamaktadır. İtibar yönetiminin sosyal ilişkilerde bu denli önemli oluşu, itibar kaygısının eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceği düşüncesini doğurur. İnsanlar, başkalarına iyi bir işbirlikçi olduklarını göstermek için avantajlı teklifleri reddedebilir ve bunu yaparak gelecekte ortak olarak seçilme ihtimallerini artırabilirler (Baumard ve ark., 2013).

İtibar kaygısının avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlik davranışını etkileyip etkilemediğini test etmek üzere gerçekleştirdikleri çalışmalarının ilkinde McAuliffe ve arkadaşları (2020), 6-9 yaş aralığındaki çocuklarda itibar kaygısını manipüle etmek için ödül dağılımlarını alıcı akran da dahil herkesin görebileceği açık koşul, yalnızca alıcı

akranın göremeyeceği alıcı habersiz koşul ve yalnızca karar vericinin dağılım sonuçlarını görebileceği özel koşullarında karar vericiye sundular ve yalnızca alıcı akranın dağıtım sonuçlarını görmediği, avantajdan habersiz olduğu koşulda çocukların avantajlı eşitsizlik dağıtımlarını daha çok kabul ettiklerini bulurken, bu etkinin özellikle karardan etkilenen alıcı akranın dağıtımını görüp görmemesinden kaynaklandığını, açık ve özel koşulda bu farklılığın olmadığını buldular. Bu bulguların ışığında McAuliffe ve arkadaşları (2020), avantajlı eşitsizlikten kaçınmayı desteklemede itibarın sınırlı bir rol oynadığını iddia etmektedirler. Eğer çocuklar için tek önemli kriter itibarları olsaydı, sadece açık ve alıcı habersiz koşullarda avantajlı eşitsizliği reddetmeleri gerekirken özel koşulda avantajlı eşitsizliği reddetmemeleri gerekirdi. Bu sonuçlardan hareketle gerçekleştirdikleri ikinci çalışmalarında ise McAuliffe ve arkadaşları (2020) ilk çalışmalarına benzer şekilde itibar kaygısını manipüle etmek için ödül dağılımlarını alıcı akran da dahil herkesin görebileceği açık koşul, yalnızca alıcı akranın göremeyeceği alıcı habersiz koşul ve ilk çalışmadan farklı olarak alıcı akranın dağılımı göremeyeceği fakat karar vericinin kararlarını bir akran görebileceği akran izleyici koşullarında karar vericiye sundular ve ilk çalışmayla benzer şekilde yalnızca alıcı akranın dağıtım sonuçlarını görmediği, avantajdan habersiz olduğu koşulda çocukların avantajlı eşitsizlik dağıtımlarını daha çok kabul ettiklerini buldular. İkinci çalışmaya eklenen akran izleyici koşulunun sonuçları, çocukların genel olarak akranları arasındaki itibarları konusunda endişe duymalarından öte çocukların öncelikle akran partnerleri ile aralarındaki itibarları konusunda endişe duyduklarını göstermektedir. Bu durum, çocuklardaki izleyici etkisinin başlıca nedeninin, alıcının adil bir şekilde davranılıp davranılmadığını fark etmesi olduğunu ortaya koymaktadır. McAuliffe ve arkadaşlarının (2020) bu çalışmaları eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimi ve olası etkileyen faktörlere yönelik literatürü genişletmekle birlikte çalışmanın kısıtlı bir yaş grubunda yürütülmüş olması, okul öncesi dönemin incelenmemesi ve izleyici etkisinin yalnızca akranlar arasında incelenip deneyi yürüten yetişkinin gözleminin etkisinin incelenmemesi çalışmanın eksiklikleri arasında sayılabilir. Bu eksiklikleri gidermek için daha geniş kapsamlı araştırmaların yapılması gerektiği belirtilmiştir (McAuliffe ve ark., 2020). McAuliffe ve arkadaşlarının (2020) çalışmalarını batılı toplumlarda gerçekleştirmeleri bulunan sonuçların farklı kültürle genellenememesine yol açmaktadır. McAuliffe ve arkadaşlarının (2020) çalışmalarının ışığında bu araştırmanın

amacı; belirlenen bu eksiklikleri gidermek adına olası faktörlerin ele alınıp eşitsizlikten kaçınmanın gelişimine yönelik literatürü genişletmektir.

1.9. Bu Çalışma

Bu çalışma eşitsizlikten kaçınma davranışında itibar kaygısının etkisini batılı olmayan bir kültürel bağlam ve erken çocukluk döneminde inceleyerek bu boşlukları doldurmayı amaçlamaktadır. Önceki araştırmalar itibar kaygısının deneysel etkisini bilişsel becerilerin rolünü göz ardı ederek ele almışlardır (McAuliffe ve ark., 2020). Bu çalışma bilişsel becerilerden zihin kuramı ve engelleyici kontrol becerilerini değerlendirerek, erken çocukluk döneminde itibar kaygısının eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisini inceleyen önceki araştırmalarda ele alınmamış bilişsel faktörleri de kapsayarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Hipotez 1: Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı tüm deney gruplarında benzer şekilde ortaya çıkacaktır. Avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı itibar kaygısının olmadığı grupta anlamlı olarak diğer gruplara göre daha düşük bulunacaktır. Bu hipotezi test etmek için MANOVA yapılacaktır.

1a: İtibar kaygısının akran gözlemi ile yaratıldığı koşulda avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının diğer koşullara kıyasla daha fazla çıkması beklenmektedir (McAuliffe ve ark., 2020).

1b: Karar verici ve deneycinin dağıtım sonuçlarını gördüğü, alıcının ise dağıtım sonuçlarını görmediği üçüncü koşulun karar vericinin avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisi keşifsel olarak test edilecektir.

1c: Hem alıcı hem de deneycinin dağıtım sonuçlarını gördüğü birinci koşulda avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı alıcı ve deneycinin dağıtım sonuçlarını görmediği dördüncü koşuldan yüksek çıkacaktır.

Hipotez 2: Zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerileri arttıkça, avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı artacaktır. Bunu incelemek için ketleyici kontrol puanları, zihin kuramı puanları ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı puanları arasında Korelasyon Analizi yapılacaktır.

2a: Zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerilerinin dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile ilişkisi keşifsel olarak incelenecektir.

Hipotez 3: Yaş arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı artar ve bu ilişki, itibar grupları ve ketleyici kontrol becerilerine bağlı olarak değişir. Özellikle, itibar kaygısı yüksek olan gruplarda (birinci, ikinci ve üçüncü itibar manipülasyon grupları) ve ketleyici kontrol puanları yüksek olan bireylerde yaşın avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisi daha belirgin olacaktır. Bu hipotezi test etmek için Moderatör Regresyon Analizi yapılacaktır.

3a: Yaş arttıkça, avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı artış gösterir ve bu ilişki, itibar grupları ile zihin kuramı becerilerine göre değişkenlik gösterir. Özellikle, itibar kaygısı yüksek olan gruplarda ve zihin kuramı puanları yüksek bireylerde yaşın avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisi daha belirgin olacaktır.

3b: Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı için bu etki keşifsel olarak incelenecektir.

2. YÖNTEM

2. 1. Katılımcılar

McAuliffe, Blake ve Warneken'in (2020) çalışmasındaki prosedür uygulandığından, bu çalışmaya paralel olarak her deney grubu başına en az 20 katılımcıya ulaşmak amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemini, birinci deney grubunda 38 (Nkadın= 11, Nerkek= 26, Ndiğer=1), ikinci deney grubunda 31 (Nkadın= 16, Nerkek= 15), üçüncü deney grubunda 36 (Nkadın= 17, Nerkek= 19), dördüncü deney grubunda ise 32 (Nkadın= 18, Nerkek= 14) katılımcı olmak üzere 4-5 yaş aralığındaki 137 okul öncesi dönemdeki çocuktan oluşmaktadır ($M=4.67$ yıl $SD= .46$). Çalışmaya katılan 137 katılımcı çocuğa, gerekli izinler alındıktan sonra Yenimahalle Anaokulu, Asrın Anaokulu, Tanay Anaokulu, Makarna Anaokulu ve Natürel Anaokulu'ndan ulaşılmıştır. Katılımcıların %55.5'i Yenimahalle Anaokulu ($N=76$), %22.6'sı Asrın Anaokulu ($N=31$), %10.2'si Makarna Anaokulu ($N=14$), %7.3'ü Natürel Anaokulu ($N=10$), %4.4'ü Tanay Anaokulu'ndan ($N=6$) çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen katılımcıların %32.1'i 4 yaşında olup ($N=44$); %67.9'u 5 yaşındadır ($N=93$). Örneklemden katılımcıların %45.3'ü kız ($N=62$), %54'ü ise erkektir ($N=74$).

Çalışmada, örneklemin çoğunluğunun (katılımcıların %48.2'si) anne-babası birlikteyken ($N=66$), örneklemin küçük bir kısmının (katılımcıların %1.5'inin) anne babası boşanmıştır ($N=2$). Çalışmaya dahil edilen 69 katılımcının aile yapısı bilgileri veliler tarafından sunulmamıştır

Katılımcıların %49.6'sının kardeşi bulunurken ($N=68$), %6.6'sının kardeşi bulunmamaktadır ($N=9$). Kardeşi bulunan katılımcıların %13.2'sinin 0 ($N=10$), %63.2'sinin 1 ($N=49$), %19.7'sinin 2 ($N=15$), %1.3'ünün 3 ($N=1$), %2.6'sının ise 4 ($N=2$) kardeşi bulunmaktadır. Çalışmaya dahil edilen 60 katılımcının kardeş bilgilerine ilişkin bilgiler veliler tarafından sunulmamıştır

Çalışmaya katılan 75 çocuğun annelerinin eğitim düzeyinin; %9.3'ünün ilkökul ($N=7$), %26.7'sinin ortaokul ($N=20$), %37.3'ünün lise ($N=28$), %13.3'ünün yüksekokul ($N=10$), %10.7'sinin üniversite ($N=8$) ve %2.7'sinin yüksek lisans ($N=2$) şeklinde

dağıldığı görülürken 62 çocuğun annelerinin eğitim durumu bilgileri veliler tarafından sunulmamıştır

Çalışmaya katılan 76 çocuğun babalarının eğitim düzeyinin; %17.1'inin ilkokul ($N=13$), %18.4'ünün ortaokul ($N=14$), %47.4'ünün lise ($N=36$), %6.6'sının yüksekokul ($N=5$), %10.5'inin üniversite ($N=8$) şeklinde dağıldığı görülmüştür. Çalışmaya dahil edilen 61 çocuğun babalarının eğitim düzeyi bilgileri veliler tarafından sunulmamıştır

Algılanan sosyo ekonomik düzey, katılımcıların ebeveynlerine; 1-en alt basamak (en düşük sosyo-ekonomik düzey), 10- en üst basamak (en yüksek sosyo-ekonomik düzey) şeklinde oluşturulmuş 10'lu Likert ölçeği şeklinde sunulmuştur. Çalışmaya katılan 70 çocuğun ebeveynlerinin algılanan sosyo-ekonomik düzeylerine ilişkin bilgilere ulaşılmış ($M=5.51$, $SD=1.52$), çalışmaya dahil edilen 67 katılımcının ebeveynlerinin algılanan sosyo-ekonomik düzey bilgilerini beyan etmemişlerdir.

2.2 Veri Toplama Araçları

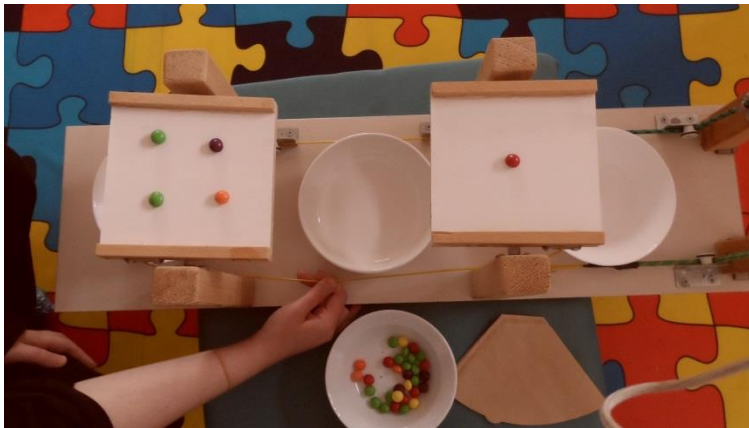
Bu araştırmada eşitsizlikten kaçınma davranışı, Blake ve McAuliffe (2011) tarafından geliştirilen bir ekonomik oyunu olan Eşitsizlik Oyunu kullanılarak ölçülmektedir. Araştırmada okul öncesi dönemdeki çocuklardaki zihin kuramı, Wimmer ve Perner (1983) tarafından geliştirilen Sally-Anne Görevleri ile ölçülmüştür. Sally-Anne Görevleri; okul öncesi ve okul dönemlerindeki çocukların zihin kuramı yeteneklerinden olan yanlış inancı ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Araştırmadan ketleyici kontrol becerileri, Willoughby ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlama çalışmaları Hamamcı ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan Yürütücü İşlevler Bataryası ile ölçülmüştür.

2.2.1. Eşitsizlik Oyunu

Katılımcılar, olası bir karıştırıcı faktörün ortaya çıkmaması için yaş, cinsiyet, boy açısından mümkün olduğunca benzer olan yabancı akranlarıyla eşleştirilmiş ve karar verici ile alıcı rolü katılımcılara seçkisiz olarak atanmıştır. Karar verici ve alıcı rolüne seçkisiz olarak atanan katılımcılar mekanizmada karşılıklı bir şekilde oturmuşlardır.

Deneyci, dağılımları yerleştirmek için iki katılımcının ortasında oturmuştur. Katılımcılara deney sırasında video kaydı alınacağı söylenmiş ve onay alındıktan sonra video kaydı ve kodlamadan sorumlu ikinci araştırmacı video kaydını başlatmıştır. İkinci deneycinin video kaydı alma ve kodlama yapmaktan başka bir görevi olmamıştır. Dağılımlarda kullanılacak ödüller, literatürde önceden kullanılan dağıtım ödülleriyle aynı olması için Skittles marka şekerlerden oluşmuştur (Blake ve McAuliffe, 2011).

Oyun boyunca iki katılımcının da önünde dağılımların düşeceği kaseler ve ortada da dağılım reddedildiğinde ödüllerin düşeceği bir kase bulunmaktadır. Kaseler, düşen ödüllerden çıkan sesle dağılımın tahmin edilememesi için pamuk ile doldurulmuş ve dağılım sonuçlarının tahmin edilmemesi için dağılım sonunda kapakları kapatılmıştır. Katılımcılara, karar verici rolündeki katılımcının önünde dağılımı kabul ettiğinde çekeceği yeşil bir kol ve dağılımı reddettiğinde çekeceği kırmızı bir kol olduğu bilgisi verilmiştir (bkz. Şekil 1). Karar verici katılımcı dağılımı kabul edip yeşil kolu çektiğinde ödüllerin konulduğu tepsi kısmının dışarıya doğru eğileceği ve ödüllerin katılımcıların önlerinde bulunan kaselere düşeceği, karar verici katılımcı dağılımı kabul etmediğini gösteren kırmızı kolu çektiğinde ise ödüllerin konulduğu tepsi kısmının içeriye doğru eğileceği ve ödüllerin ortadaki kaseye düşeceği söylenmiş ve deneyci tarafından canlandırılarak katılımcılara gösterilmiştir. Katılımcılara oyun sonunda önlerinde bulunan kaselerdeki ödüllerin kendilerine verileceği, ödüllerin ortada bulunan kaseye düşmesi durumunda ise hiçbir katılımcının ödül alamayacağı bilgisi verilmiştir.

Şekil 1. Eşitsizlik Oyunu Deney Düzenegi Örneği

Deneyci, her iki tepsiye de her katılımcının birer ödül aldığı eşitlik durumu (1-1), karar vericinin 1, alıcının 0 ödül aldığı avantajlı eşitsizlik durumu (1-0) ve karar

vericinin 0, alıcının 1 ödöl aldığı dezavantajlı eşitsizlik durumundan (0-1) oluşan 3 farklı deneme dağılımı gerçekleştirilmiş ve kulpların nasıl çalıştığını katılımcılara anlatıp “Hangi kolu çekmek istiyorsun?” diye sorulmuştur. Deneme dağılımlarında, karar verici rolündeki katılımcının kırmızı ve yeşil kolu en az bir kere denemiş olması gerektiğinden, karar verici rolündeki katılımcı bu denemelerde bir kulpu hiç çekmemişse çekmediği kolu çekmesi gerektiği söylenerek 1-1 şeklinde bir dağılım daha gösterilmiş ve katılımcıdan çekmemiş olduğu kolu denemesi istenmiştir. Böylece katılımcının her iki kulpun da nasıl çalıştığını anladığından emin olunmuştur.

Uygulama denemelerinde, dört farklı koşulda bulunan bütün katılımcılara 4 eşitlik (1-1), 4 avantajlı eşitsizlik (4-1) ve 4 dezavantajlı eşitsizlikten (1-4) oluşmak üzere toplam 12 dağılım verilmiştir. Eşitlik denemeleri, katılımcıların dağılımları reddetmek zorunda kalabilecekleri herhangi bir genel eğilimi kontrol etmek için kullanılmıştır. Oyun sonunda katılımcıların önlerindeki kaselerde biriken ödüller katılımcılara verilmiştir.

Denemeler sırasında karar vericinin dağılımları kabul ya da reddetme eylemleri ikinci araştırmacı tarafından sahada kodlanmıştır. Oyun sonunda katılımcılara “Oyun partnerini ne kadar sevdin?” sorusu sorulmuş ve 5’li Likert tipi ölçekte yanıtlanması istenmiştir (bkz. Şekil 2). “Neden bu dağılımları tercih ettin?” sorusu sorulmuş ve sözlü yanıt vermesi istenmiştir. Eşitsizlik oyununda karar verici rolündeki her katılımcı yalnızca bir deney grubuna katılmıştır. Deneme ve uygulama dağılımlarının sayısı ve içeriği bütün deney gruplarında aynı olmuştur. Katılımcıların itibar kaygısını manipüle etmek için; deneyci ve alıcının dağılım sonuçlarını görebildiği, alıcının dağılım sonuçlarını görebildiği fakat deneycinin göremediği, deneycinin dağılım sonuçlarını görebildiği fakat alıcının göremediği, deneyci ve alıcının dağılım sonuçlarını göremediği dört itibar kaygısı koşulu yaratılmıştır.

Şekil 2. “Oyun partnerini ne kadar sevdin?” 5’li Likert Tipi Ölçek

2.2.1.1. Birinci Deney Grubu

Birinci deney grubunda deneme ve uygulama dağılımları, karar verici, alıcı ve deneycinin dağılımları ve dağılım sonuçlarını görebileceği şekilde dağıtılmıştır.

2.2.1.2 İkinci Deney Grubu

İkinci deney grubunda deneme ve uygulama dağılımları, karar verici ve alıcının dağılımları görebileceği, deneycinin ise dağılımları görebileceği fakat dağılım sonuçlarını göremeyeceği şekilde dağıtılmıştır. Deneyci, dağılımları tepsilere dağıttıktan sonra dağılım sonuçlarını görmemek için göz bandı takmaktadır. Deneycinin dağılımları tepsilere dizmesi sırasında katılımcılardaki şeker miktarlarını görmemesi için ağız kapalı kaseler kullanılmış ve katılımcılara dağılım sonuçlandığında kaselerinin ağzını kapatmaları söylenmiştir. Karar verici katılımcıya dağılım sonuçlarını deneycinin göremeyeceği bilgisi verilmiştir.

2.2.1.3. Üçüncü Deney Grubu

Üçüncü deney grubunda deneme ve uygulama dağılımları, karar verici ve deneycinin dağılımları görebildiği fakat alıcının önüne yerleştirilen opak bir paravanla dağılım sonuçlarını göremediği şekilde dağıtılmıştır. Katılımcılar deney için odaya girdikleri anda seçkisiz olarak alıcı konumuna atanan katılımcının önüne opak paravan yerleştirilmiştir ve deney sonlanana kadar deney masasına bakmaması gerektiği söylenmiştir. Alıcının şeker seslerinden dağılım sonuçlarını tahmin etmemesi için kaselerin içi pamukla doldurulmuştur.

2.2.1.4. Dördüncü Deney Grubu

Dördüncü deney grubunda deneme ve uygulama dağılımları, yalnızca karar vericinin dağılımları görebildiği; alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını göremediği şekilde dağıtılmıştır. Deneyci, dağılım sonuçlarını görmemek için dağılımları tepsilere dağıttıktan sonra göz bandı takmıştır. Dağılımları tepsilere dizmesi sırasında

katılımcılardaki şeker miktarlarını görmemesi için ağzı kapalı kaseler kullanılmış ve katılımcılara dağılım sonuçlandığında kaselerinin ağzını kapatmaları söylenmiştir. Alıcı rolündeki katılımcının önüne opak paravan yerleştirilerek deney sonlanana kadar deney masasına bakmaması gerektiği söylenmiştir. Alıcının şeker seslerinden dağılım sonuçlarını tahmin etmemesi için kaselerin içi pamukla doldurulmuştur.

2.2.2. Zihin Kuramı Ölçümü

Sally ve Anne Görevleri: Wimmer ve Perner (1983) tarafından, okul öncesi ve okul dönemlerindeki çocukların zihin kuramı yeteneklerinden olan yanlış inancı ölçmek amacıyla geliştirilen Sally ve Anne Görevleri; 1986 yılında Baron ve arkadaşları tarafından yeniden düzenlenmiştir. Türkçe'ye çevirisi ve güvenilirlik çalışması Girli ve Tekin (2010) tarafından yapılmıştır. Sally ve Anne Görevleri çocukların birinci ve ikinci dereceden yanlış inançlarının ölçüldüğü iki görevden oluşmaktadır. Görevlerde çocukların yanlış inançları, öykü içerisindeki iki karakterden birinin öyküdeki nesnenin durumundaki değişikliği bildiğini ve öyküdeki diğer karakterin ise öyküdeki nesnenin durumundaki değişikliği bilmediğini anlaması ile değerlendirilmektedir.

İlk görev çocukların birinci dereceden yanlış inançlarını değerlendirmektedir. Burada çocuklara “Zeynep ile Ayşe arkadaşlardır. Ayşe'nin bir çantası, Zeynep'in de bir kutusu vardır. Ayşe ve Zeynep birlikte odadayken Ayşe topu çantaya koyar ve ardından odadan çıkar. Ayşe odada yokken, Zeynep topu çantadan alıp kendi kutusuna koyar. Daha sonra, Ayşe odaya döner ve topu ile oynamak ister.” yönergesi okunur ve yönergeyle eş zamanlı canlandırma izletilir. Canlandırma sonunda çocuklara gerçeklik, bellek ve inançları değerlendiren üç adet soru sorulur. Sorular sırasıyla, “Top gerçekten nerede?”, “Top başlangıçta neredeydi?” ve “Ayşe topu nerede arayacak?” sorularıdır (Kirazlı, 2014). Çocuğun görevde başarılı sayılabilmesi için inanç sorusu olan “Ayşe topu nerede arayacak?” sorusuna doğru cevap olan “çanta” yanıtını vermiş olup 1 puan alması gerekmektedir. Farklı cevap veren çocuklar 0 puan almış sayılacaklardır. Görevlerin görsel olarak anlaşılabilmesi amacıyla Zeynep ve Ayşe'yi temsil edecek iki oyuncak bebek, bir adet top, bir çanta ve bir kutu kullanılmıştır ve okunan yönergeyle birlikte oyuncaklarla yönerge canlandırılmıştır.

İkinci görev çocukların ikinci dereceden yanlış inançlarını değerlendirmektedir. Burada çocuklara ilk görevdeki yönergenin aynısı okunur ve yönergeyle eş zamanlı canlandırma izletilir. Ek olarak Ayşe'nin topu çantaya koyup odadan çıktıktan sonra pencereden odada ne olduğunu izlediği söylenir. Zeynep, çantaya konulan topu kendi kutusuna koyar ama Ayşe'nin pencereden onu izlediği ve topun yerinin değiştiğini bildiğini bilmez. İlk görevle aynı şekilde oyuncaklarla yönerge canlandırılmıştır ve çocuğa gerçeklik, bellek ve inanç olmak üzere sırayla üç adet soru sorulmuştur. Sorular, "Top gerçekten nerede?", "Top başlangıçta neredeydi?" ve "Ayşe odaya döndüğünde, Zeynep onun topu nerede arayacağını düşünür?" şeklindedir (Kirazlı, 2014) ve görevden başarılı olunması için çocuğun "çanta" cevabını verip 1 puan alması gerekmektedir. Farklı cevap veren çocuklar 0 puan almış sayılmışlardır.

2.2.3. Ketleyici Kontrol Ölçümü

Yürütücü İşlevler Bataryası (EF Touch): İlk olarak Willoughby ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen Yürütücü İşlevler Bataryası'nın, 2016 yılında Willoughby ve arkadaşları tarafından bilgisayar destekli bir versiyonu geliştirilmiştir. Bataryanın Türkçeye uyarlama çalışmaları Hamamcı (2020) tarafından yapılmıştır.

Yürütücü İşlev Bataryası, dokunmatik ekranlı bir monitör ve harici bir ekran gerektirmektedir. Çocuklar, monitöre dokunarak görevlere yanıt verirken, deneyci komut dosyalarını harici bir ekran aracılığıyla yönetmektedir. Yürütücü İşlev Bataryası, reaksiyon süresini, doğru, yanlış cevapları ve veri kalitesini değerlendiren etkili bir veri toplama aracıdır. Bataryada üç İşleyen Bellek Görevi, üç Ketleyici Kontrol Görevi, bir Bilişsel Esneklik Görevi ve bir Tepki Süresi Görevi olmak üzere toplam 8 görev bulunmaktadır. Bu araştırma kapsamında bataryanın yalnızca ketleyici kontrol görevleri kullanılmıştır.

Ketleyici kontrol görevlerinden saçma sesler oyunu görevinde, katılımcılara köpek ve kedi resimleri gösterilir ve görevde kedinin köpek sesi, köpeğin ise kedi sesi çıkardığı söylenir. Görevde katılımcılara kedi ve köpek resimleri ve oyunda hayvanın çıkardıkları sesler sunulur katılımcıdan her miyav sesi için köpek resmine, her havlama sesi için kedi resmine tıklamaları istenen 17 denemede sunulur (Hamamcı, 2020).

Diğer bir görev olan domuzcuk görevinde katılımcılara yeşil bir daire ve hayvan resimleri gösterilir. Ekrandaki hayvan domuzcuk olmadığı zaman katılımcıların yeşil daireye dokunmaları istenen 40 deneme sunulur (Hamamcı, 2020).

Ketleyici kontrol görevlerinden sonuncusu oklar görevidir. Oklar görevinde katılımcıya iki yeşil daire gösterilir ve ok sol tarafı gösterdiğinde ekranın solunda kalan daireye, ok sağ tarafı gösterdiğinde ise ekranın sağında kalan daireye dokunması istenen 36 deneme sunulur. Okun görev içindeki konumu denemeler içerisinde değişmektedir (Hamamcı, 2020).

Her görevin puanlanması, hedef görevdeki doğruluk oranına dayanmaktadır. Yürütücü İşlevler Bataryası'nın topladığı verilere göre, 0 puan hiçbir denemenin doğru olmadığını, 1 puan ise görevdeki tüm denemelerin doğru olduğunu göstermektedir. Yürütücü İşlevler Bataryası'nın test sonunda verilere yönelik oluşturduğu Excel tablosundan oklar görevi puanı için, “arr_prpcor” değeri, domuzcuk görevi puanı için “pig_prpcor” değeri, saçma sesler oyunu puanı için “ssg_prpcor” değeri kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında, ketleyici kontrol puanı; saçma sesler oyunu, domuzcuk görevi ve oklar görevinden alınan toplam puanlar üzerinden hesaplanmıştır.

2.3. İşlem

Katılımcılar çalışmaya araştırmacının daha önceki çalışmalar için bağlantı kurduğu öğretmenler ve anaokulu müdürlerine ulaşılarak davet edilmiştir. Yenimahalle Anaokulu, Asrın Anaokulu, Tanay Anaokulu, Makarna Anaokulu, Natürel Anaokulu olmak üzere beş anaokulundan veri toplanmıştır. Katılımcıların velilerinden deneye katılmadan önce veli onay formu ile yazılı izin alınmış ve onam formunu okumaları istenmiştir. Onay veren velilerden Anne veya Babaya Sunulacak Demografik Bilgi Formu'nu doldurmaları istenmiştir. Katılımcıya onam formu okunup araştırmaya katılmayı kabul etmesi dahilinde deneye başlanmıştır.

Katılımcı ilk olarak yaş ve cinsiyet olarak eş olan, farklı sınıflardan tanımadıkları bir akranı ile eşleştirilmiş, dört farklı itibar manipülasyonu grubundan birine seçkisiz olarak atanarak Eşitsizlik Oyunu'na (Blake ve McAuliffe, 2011) katılmıştır. Eşitsizlik Oyunu'nun sonunda karar verici katılımcıya “Oyun partnerini ne kadar sevdin?” sorusu sorulmuş, 1- hiç sevmedim (üzgün surat), 5- çok sevdim (mutlu

surat) şeklinde g len yüzlerden oluşan 5'li Likert tipi ölçekle puanlamaları istenmiş ve “Neden bu dağılımları seçtin?” sorusu sorulup sözlü yanıt alınmıştır. Sonrasında Eşitsizlik Oyunu'nda karar verici rolündeki katılımcıya Sally ve Anne Görevleri (Wimmer ve Perner, 1983) ve Yürütücü İşlevler Bataryası'nın (Hamamcı, 2020) ketleyici kontrol görevleri uygulanmıştır. Deney sonunda katılımcılara teşekkür edilmiş, Eşitsizlik Oyunu'ndan elde ettiği şekerler kese kağıtlarına koyularak katılımcılara verilmiştir. Hedeflenen katılımcı sayısına ulaşabilmek amacıyla teşvik olarak çalışmaya katılan her çocuğun zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerileriyle ilgili rapor oluşturulmuş ve anaokuluna iletilmiştir. Ekler bölümünde örnek bir rapor sunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Çalışma Değişkenlerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışma değişkenlerinin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Katılımcıların avantajlı dağıtımlara verdikleri her "hayır" yanıtı bir puan olarak kabul edilerek avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları, dezavantajlı dağıtımlara verdikleri her "hayır" yanıtı bir puan kabul edilerek dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları hesaplanmış ve analize dahil edilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Değişkenlerine Dair Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Min.	Mak.	Ort.	Ss
DEK	137	0.00	4.00	1.95	1.55
AEK	137	0.00	4.00	0.58	1.03
İtibar Grubu	137	1.00	4.00	2.45	1.13
Zihin Teorisi	137	0.00	2.00	0.94	0.57
Ketleyici Kon.	130	1.31	3.00	2.54	0.31
Yaş	137	4.00	5.00	4.68	0.46

Notlar: DEK: Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; AEK: Avantajlı Haksızlıktan Kaçınma; Ketleyici Kon: Ketleyici Kontrol

3.2. Eşit Dağılım ile Dezavantajlı ve Avantajlı Eşitsizlik Dağılımlarına Yönelik

Çıktılar

Katılımcılar, eşit dağıtımları avantajlı eşitsizlik dağıtımlarından daha az reddederek avantajlı eşitsizlikten kaçınma gösterirken eşit dağılımları dezavantajlı eşitsizlik dağıtımlarından daha az reddederek dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı gösterirler (Blake ve McAuliffe, 2020). Bu yaklaşımı kullanan önceki çalışmalara göre eşit denemelerin reddedilme oranları düşüktür ve bu sayede avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlik dağıtım reddetmelerine ilişkin temel bir ölçüm sağlar (McAuliffe ve ark., 2013; McAuliffe ve ark., 2020).

Tablo 2. Katılımcıların Eşit ve Dezavantajlı Eşitsizlik Dağıtımlarını Reddine İlişkin Bulgular

	$\bar{X}$	Ss	n
Eşitlik Dağıtımını Reddi	.47	.89	137
Dezavantajlı Eşitsizlik Dağıtımını Reddi	1.94	1.54	137

Katılımcılar, dezavantajlı eşitsizlik dağıtımlarını ($M= 1.94$, $SS= 1.54$), eşit dağıtımlardan ($M= .47$, $SS= .89$), anlamlı olarak daha fazla reddederek dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı göstermiştir ($t(136) -9.59$, $p< ,001$).

Tablo 3. Katılımcıların Eşit ve Avantajlı Eşitsizlik Dağıtımlarını Reddine İlişkin Bulgular

	$\bar{X}$	Ss	n
Eşitlik Dağıtımını Reddi	.47	.89	137
Avantajlı Eşitsizlik Dağıtımını Reddi	.57	1.02	137

Katılımcıların, avantajlı eşitsizlik dağıtımlarını reddetme puanları ile ($M= .57$, $SS= 1.02$) eşit dağıtımları reddetme puanları arasında ($M= .47$, $SS= .89$) anlamlı bir fark bulunmamıştır. Katılımcılar bu sonuçlara göre avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı sergilememiştir.

3.3. Değişkenler Arası İlişki Bulguları

Çalışma değişkenlerinin birbiriyle olan ilişkilerini analiz etmek için Pearson korelasyon analizi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 4. Değişkenler Arası İlişkiler: Pearson Korelasyon Tablosu

	DEK	AEK	Zihin	Ketleyici	Yaş
DEK	-				
AEK	.213*	-			
Zihin	.055	.160	-		
Ketleyici	.114	-.071	-.012	-	
Yaş	-.012	.089	.020	.020	-

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$; İtibar Grubu: 1=Açık-Deneyci Var, 2=Açık-Deneyci Yok, 3=Kapalı-Deneyci Var, 4=Kapalı-Deneyci Yok; Yaş: 1=4 Yaş, 2=5 Yaş
Notlar: DEK: Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; AEK: Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; İtibar: İtibar Manipülasyon Grubu; Zihin: Zihin Teorisi; Ketleyici: Ketleyici Kontrol

Tablo 4’te sunulan korelasyon analizi sonuçlarına göre, avantajlı eşitsizlikten kaçınma skoru ile dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma skoru arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .213, p = .012$). Hipotezin aksine avantajlı eşitsizlikten kaçınma skoru ile zihin kuramı puanları ($r = .160, p = .062$) ve ketleyici kontrol puanları ($r = -.071, p = .424$) arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerilerinin dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile ilişkisi keşifsel olarak incelenmiş ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma skoru ketleyici kontrol puanları ($r = .114, p = .197$) ve zihin kuramı puanları ($r = .055, p = .520$) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Diğer çalışma değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine, manipülasyonla ilişkili olarak ortaya çıkabilecek olası ilişki farkları göz önünde bulundurularak her deney grubu için bu ilişkiler ayrı ayrı test edilmiştir.

3.4. İtibar Grupları ile Çalışma Değişkenleri Arası İlişki Bulguları

İtibar gruplarının çalışma değişkenleri ile ilişkilerini analiz etmek için Pearson korelasyon analizi kullanılmış ve sonuçlar Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8’de belirtilmiştir.

Tablo 5. Birinci İtibar Manipülasyon Grubu: Pearson Korelasyon Tablosu

	N	AEK	DEK	Ket.	Zihin	Yaş	Cinsiyet	Kardeş	Ark.Sev.	Ses.
AEK	38	-								
DEK	38	.234	-							
Ket.	35	-.346*	.080	-						
Zihin	38	-.060	-.084	-.169	-					
Yaş	38	-.200	.212	.210	-.018	-				
Cinsiyet	37	-.071	.084	.026	-.444**	.020	-			
Kardeş	13	-.190	.476	.365	.605*	.000	-.520	-		
Ark.Sev.	37	.056	.120	-.214	.019	-.166	-.073	.000	-	
Ses.	13	.174	-.054	-.303	.362	-.330	-.476	-.132	-.147	-

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$; Yaş: 1=4 Yaş, 2=5 Yaş; Cinsiyet: 1=Kadın, 2=Erkek; Ark.Sev.: 5’li Likert tipi ölçek (1=Hiç Sevmedim, 5=Çok Sevdim); Ses.: 10’lu Likert tipi ölçek (1=En Alt Basamak, 10=En Yüksek Basamak)

Notlar: AEK: Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; DEK: Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; Ket: Ketleyici Kontrol Zihin: Zihin Teorisi; Kardeş: Kardeş Sayısı; Ark. Sev: Alıcı Partneri Sevmeye Puanı; Ses: Algılanan Sosyo Ekonomik Düzey

Tablo 5'te sunulan korelasyon analizi sonuçlarında görüldüğü üzere alıcı ve deneycinin dağıtım sonuçlarını gördüğü birinci itibar manipülasyon grubunda avantajlı eşitsizlikten kaçınma skoru ve ketleyici kontrol puanları birbiriyle negatif yönde korelasyon göstermektedir ($r = -.346, p < .05$). Zihin kuramı puanları ile cinsiyet arasında negatif yönde ilişki bulunurken ($r = -.444, p < .001$), zihin kuramı puanları ile kardeş sayısı arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır ($r = .605, p < .05$).

Tablo 6. İkinci İtibar Manipülasyon Grubu: Pearson Korelasyon Tablosu

	N	AEK	DEK	Ket.	Zihin	Yaş	Cinsiyet	Kardeş	Ark.Sev.	Ses.
AEK	31	-								
DEK	31	.320	-							
Ket.	30	.069	-.065	-						
Zihin	31	.289	-.014	.227	-					
Yaş	31	.260	-.190	.204	.246	-				
Cinsiyet	31	.127	.187	.033	.007	-.167	-			
Kardeş	25	-.065	.264	.047	-.242	-.156	.155	-		
Ark.Sev.	31	-.008	-.086	.439*	-.089	-.178	.357*	.293	-	
Ses	23	-.103	-.089	-.352.	.209	-.188	-.100	-.535**	-.250	-

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$; Yaş: 1=4 Yaş, 2=5 Yaş; Cinsiyet: 1=Kadın, 2=Erkek; Ark.Sev.: 5'li Likert tipi ölçek (1=Hiç Sevmedim, 5=Çok Sevdim); Ses.: 10'lu Likert tipi ölçek (1=En Alt Basamak, 10=En Yüksek Basamak)

Notlar: AEK: Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; DEK: Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; Ket: Ketleyici Kontrol Zihin: Zihin Teorisi; Kardeş: Kardeş Sayısı; Ark. Sev: Alıcı Partneri Sevme Puanı; Ses: Algılanan Sosyo Ekonomik Düzey

Tablo 6'da sunulan korelasyon sonuçlarında görüldüğü gibi alıcının dağıtım sonuçlarını gördüğü fakat deneycinin dağıtım sonuçlarını göremediği ikinci itibar manipülasyon grubunda ketleyici kontrol puanları ile alıcı partneri sevme puanı arasında pozitif yönde ilişki bulunmaktadır ($r = .439, p < .05$). Cinsiyet ve alıcı partneri sevme puanı arasında pozitif yönde ilişki bulunmaktadır ($r = .357, p < .05$). Kardeş sayısı ve algılanan sosyo ekonomik düzey puanı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır ($r = -.535, p < .001$).

Tablo 7. Üçüncü İtibar Manipülasyon Grubu: Pearson Korelasyon Tablosu

	N	AEK	DEK	Ket.	Zihin	Yaş	Cinsiyet	Kardeş	Ark.Sev.	Ses.
AEK	36	-								
DEK	36	.133	-							
Ket.	35	.045	.274	-						
Zihin	36	.164	.061	-.096	-					
Yaş	36	.410*	-.160	.048	.046	-				
Cinsiyet	36	-.063	.202	-.049	.071	-.338	-			
Kardeş	20	-.143	-.181	-.071	.210	.085	.069	-		
Ark.Sev.	36	-.310	.158	.392*	.036	-.243	.052	-.170	-	
Ses	19	.162	-.055	.712	.370	.281	-.241	-.373	-.188	-

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$; Yaş: 1=4 Yaş, 2=5 Yaş; Cinsiyet: 1=Kadın, 2=Erkek; Ark.Sev.: 5'li Likert tipi ölçek (1=Hiç Sevmedim, 5=Çok Sevdim); Ses.; 10'lu Likert tipi ölçek (1=En Alt Basamak, 10=En Yüksek Basamak)

Notlar:: Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; DEK: Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; Ket: Ketleyici Kontrol Zihin: Zihin Teorisi; Kardeş: Kardeş Sayısı; Ark. Sev: Alıcı Partneri Sevme Puanı; Ses: Algılanan Sosyo Ekonomik Düzey

Tablo7'de sunulan korelasyon sonuçlarında görüldüğü üzere deneycinin dağıtım sonuçlarını gördüğü fakat alıcının dağıtım sonuçlarını görmediği üçüncü itibar manipülasyon grubunda, avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları ile yaş arasında pozitif yönde ilişki bulunmaktadır ($r= .410$, $p<.05$). Ketleyici kontrol puanları ile alıcı partneri sevme puanı arasında pozitif yönde ilişki bulunmaktadır ($r= .392$, $p<.05$).

Tablo 8. Dördüncü İtibar Manipülasyon Grubu: Pearson Korelasyon Tablosu

	N	AEK	DEK	Ket.	Zihin	Yaş	Cinsiyet	Kardeş	Ark.Sev.	Ses.
AEK	32	-								
DEK	32	.181	-							
Ket	30	.055	.054	-						
Zihin	32	.230	.213	-.001	-					
Yaş	32	-.171	.000	.056	-.170	-				
Cinsiyet	32	.088	.311	.303	-.224	.108	-			
Kardeş	19	.465*	-.196	.193	-.130	-.134	-.048	-		
Ark.Sev	32	.183	.040	-.286	.175	.081	.008	-.081	-	
Ses.	15	.225	-.079	-.261	.716**	-.122	.124	-.186	.000	-

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$; Yaş: 1=4 Yaş, 2=5 Yaş; Cinsiyet: 1=Kadın, 2=Erkek; Ark.Sev.: 5'li Likert tipi ölçek (1=Hiç Sevmedim, 5=Çok Sevdim); Ses.; 10'lu Likert tipi ölçek (1=En Alt Basamak, 10=En Yüksek Basamak)

Notlar: AEK: Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; DEK: Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; Ket: Ketleyici Kontrol Zihin: Zihin Teorisi; Kardeş: Kardeş Sayısı; Ark. Sev: Alıcı Partneri Sevme Puanı; Ses: Algılanan Sosyo Ekonomik Düzey

Tablo 8'de sunulan korelasyon analizi sonuçlarına göre alıcı ve deneycinin dağıtım sonuçlarını görmediği dördüncü itibar manipülasyon grubunda, avantajlı

eşitsizlikten kaçınma puanı ile kardeş sayısı arasında pozitif yönde ilişki bulunmaktadır ($r = .465, p < .05$). Zihin kuramı puanı ile algılanan sosyo ekonomik düzey puanı arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmektedir ($r = .716, p < .001$).

3.5. Avantajlı ve Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınmanın İtibar Gruplarına Göre Farklılaşmasına İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA)

Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının, tüm deney gruplarında benzer şekilde ortaya çıkacağı hipotez edilmiştir. Bununla birlikte, avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının, itibar kaygısının olmadığı grupta (alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını görmediği dördüncü itibar manipülasyon grubu) diğer gruplara göre anlamlı derecede daha düşük olacağı öngörülmektedir. Bu hipotezleri test etmek amacıyla MANOVA gerçekleştirilmiştir.

Tablo 9. Avantajlı ve Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınmanın İtibar Gruplarına İlişkin Farklılaşmasına İlişkin Bulgular

Bağımlı Değişken	1.İtibar Grubu (n= 38)		2.İtibar Grubu (n= 31)		3.İtibar Grubu (n= 36)		4.İtibar Grubu (n= 32)	
	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.	Ort.	Ss.
AEK	0.60	0.97	0.64	1.19	0.69	1.06	0.34	0.86
DEK	1.68	1.45	2.35	1.64	1.83	1.44	2.00	1.64

Notlar: AEK: Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma; DEK: Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma

Sonuçlara göre hipotezin aksine itibar manipülasyon gruplarının ele alınan bağımlı değişkenler açısından birbirlerinden anlamlı şekilde farklılaşmadıkları bulunmuştur, $F(6, 264) = 1.017, p = .414$, Wilks' Lambda = .955, $\eta_p^2 = .023$. İtibar manipülasyon gruplarının dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerinde bir etkisi olmadığı bulunmuştur, $F(3, 137) = 1.168, p = .324$, $\eta_p^2 = .026$. Benzer şekilde sonuçlar itibar manipülasyon gruplarının avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını göstermiştir, $F(3, 137) = .758, p = .520$, $\eta_p^2 = .017$.

3.6. Moderatör Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Çalışmada yaş arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının da artması ve bu ilişkide ketleyici kontrol becerileri ve katılımcıların atandığı itibar manipülasyon (birinci itibar manipülasyon grubu, ikinci itibar manipülasyon grubu, üçüncü itibar manipülasyon grubu ve dördüncü itibar manipülasyon grubu) grubunun anlamlı bir moderatör rolünün ortaya çıkması beklenmiştir. Özellikle yüksek itibar kaygısının yaratıldığı gruplarda (birinci, ikinci ve üçüncü itibar manipülasyon grupları) ve yüksek ketleyici kontrol puanlarına sahip bireylerde, yaşın avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisinin daha belirgin olacağı ön görülmüştür. Bu hipotezi test etmek için moderatör regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Moderatör regresyon analizi için Hayes'in (2018) Model 1 PROCESS macro 5000 örneklemlili bootstrap yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda test edilen 1. Model anlamsız bulunmuştur, $F(9, 120) = 1.65$, $p = .10$, $R^2 = .11$. Sonuçlara göre, yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır, $b = -.433$, $SE = .34$, $p = .21$, %95 GA [-1.1077, .2415]. Birinci deney grubu ve ikinci deney grubu kıyaslandığında avantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından fark çıkmamıştır $b = -1.808$, $SE = .913$, $p = .051$, %95 GA [-3.6171, .0005]. Birinci deney grubu ve üçüncü deney grubu kıyaslandığında avantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından anlamlı fark bulunmuştur $b = -2.112$, $SE = .85$, $p = .01$, %95 GA [-3.8047, -.4192]. Bu sonuca göre sadece deneycinin dağılımları gördüğü koşulda avantajlı eşitsizlikten kaçınma, alıcı ve deneycinin dağılımları gördüğü koşuldaki daha yüksektir. Birinci deney grubu ve dördüncü deney grubu kıyaslandığında avantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından anlamlı fark bulunmamıştır $b = -.2169$, $SE = .87$, $p = .80$, %95 GA [-1.9420, 1.5081]

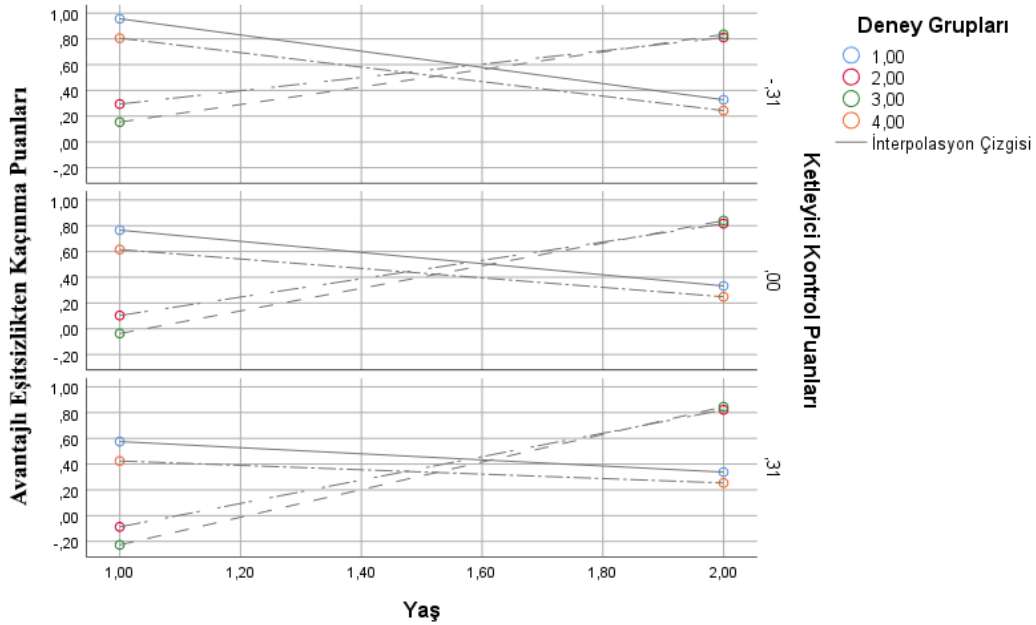
Birinci deney grubu ve ikinci deney grubu karşılaştırıldığında yaşın avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmıştır. İkinci deney grubunda birinci deney grubuna kıyasla yaş arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının arttığı görülmüştür $b = 1.1458$, $SE = .52$, $p = .03$, %95 GA [.1082, 2.1835].

Birinci deney grubu ve üçüncü deney grubu kıyaslandığında yaşın avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmıştır. Buna göre yalnızca deneycinin dağılım sonuçlarını gördüğü koşulda avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları ile yaşın arasındaki ilişki pozitif bulunurken hem deneyci hem de alıcının dağılım

sonuçlarını gördüğü koşulda avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları ile yaşın arasındaki ilişkinin negatif olduğu görülmektedir $b= 1.3096$, $SE= .49$, $p= .00$, %95 GA $[-.3308, 2.2884]$.

Birinci deney grubu ve dördüncü deney grubu kıyaslandığında yaşın avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmamıştır $b=.0664$, $SE=.50$, $p= .89$, %95 GA $[-.9404, 1.0731]$. Yaş ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanı arasındaki ilişkide birinci itibar manipülasyon grubu ve dördüncü manipülasyon grubunda olmanın avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Ketleyici kontrol ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişki anlamsız bulunmuştur $b=-1.2552$, $SE= .99$, $p= .20$, %95 GA $[-3.2193, .7089]$. Yaş ile ketleyici kontrol puanlarının etkileşiminin avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur $b= .6363$, $SE= .58$, $p= .27$, %95 $[-.5234, 1.7960]$. Bu sonuçlar, ketleyici kontrol puanlarının yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki ilişkiyi düzenlemediğini göstermektedir (bkz. Şekil 3).

Şekil 3. Deney Grupları ve Ketleyici Kontrolün Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Üzerindeki Moderatör Rolü

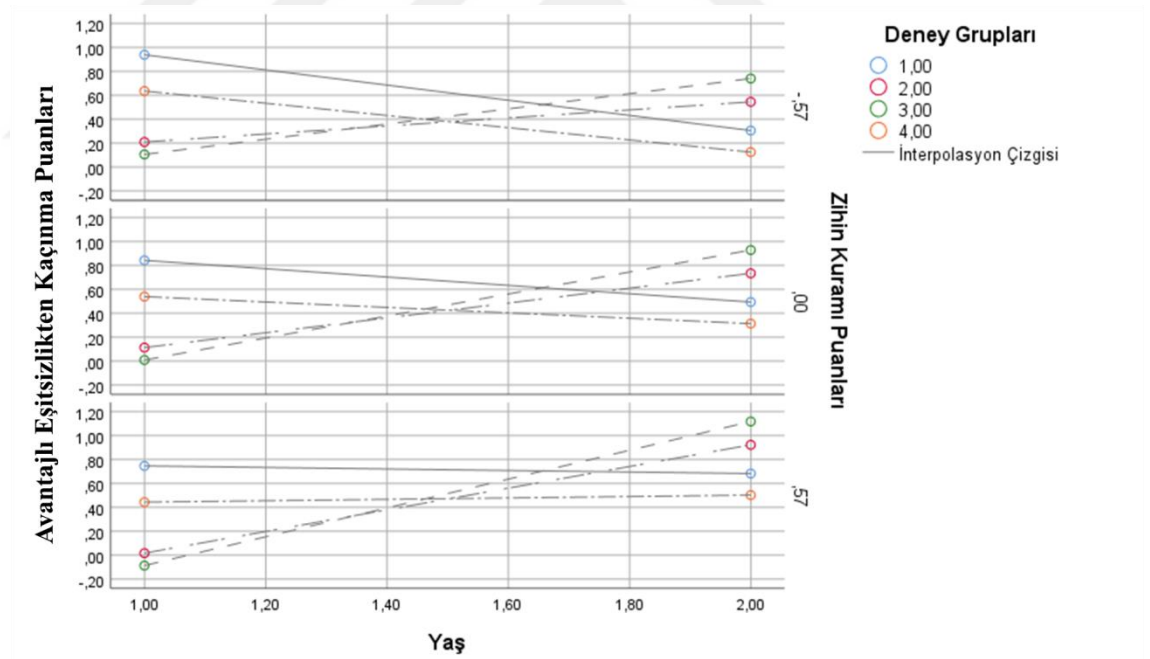
Bir diğer beklentimiz yaş arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının da artacağı ve bu ilişkide zihin kuramı puanları ve katılımcıların atandığı itibar manipülasyon (birinci itibar manipülasyon grubu, ikinci itibar manipülasyon grubu, üçüncü itibar manipülasyon grubu ve dördüncü itibar manipülasyon grubu) gruplarının anlamlı bir moderatör etkisi olacağı yönündedir. Özellikle yüksek itibar kaygısının yaratıldığı gruplarda (birinci, ikinci ve üçüncü itibar manipülasyon grupları) ve yüksek zihin kuramı puanlarına sahip bireylerde, yaşın avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisi daha belirgin olacaktır. Bu hipotezi test etmek için moderatör regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda test edilen 2. Model anlamlı bulunmuştur $F(9, 127) = 1.99$, $p = .04$, $R^2 = .12$. Sonuçlara göre, yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır $b = -.3483$, $SE = .33$, $p = .30$, %95 GA [-1.0137, .3170]. Birinci deney grubu ve ikinci deney grubu - avantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından kıyaslandıklarında aralarında fark bulunmamıştır $b = -1.697$, $SE = .931$, $p = .07$, %95 GA [-3.5402, .1444]. Birinci deney grubu ve üçüncü deney grubu kıyaslandığında avantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından anlamlı fark bulunmuştur $b = -2.100$, $SE = .87$, $p = .01$, %95 GA [-3.8344, -.3666]. Bu sonuca göre sadece deneycinin dağılımları gördüğü koşulda avantajlı eşitsizlikten kaçınma, alıcı ve deneycinin dağılımları gördüğü koşundan daha yüksektir. Birinci deney grubu ve dördüncü deney grubu kıyaslandığında avantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından anlamlı fark bulunmamıştır $b = -.4252$, $SE = .85$, $p = .80$, %95 GA [-2.1188, 1.2685].

Birinci deney grubu ve ikinci deney grubu karşılaştırıldığında yaşın avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmamıştır $b = .9688$, $SE = .53$, $p = .07$, %95 GA [.0848, 2.0223].

Birinci deney grubu ve üçüncü deney grubu kıyaslandığında yaşın avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmıştır $b = 1.2676$, $SE = .50$, $p = .01$, %95 GA [.2734, 2.2619]. Buna göre yalnızca deneycinin dağılım sonuçlarını gördüğü koşulda avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları ile yaşın arasındaki ilişki pozitif bulunurken hem deneyci hem de alıcının dağılım sonuçlarını gördüğü koşulda avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları ile yaşın arasındaki ilişkinin negatif olduğu görülmektedir.

Birinci deney grubu ve dördüncü deney grubu kıyaslandığında yaştan avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmamıştır $b=.1223$, $SE=.49$, $p=.80$, %95 GA $[-.8666, 1.1112]$. Yaş ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanı arasındaki ilişkide birinci itibar manipülasyon grubu ve dördüncü manipülasyon grubunda olmanın avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

Zihin kuramı ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişki anlamsız bulunmuştur $b=-.6736$, $SE=.67$, $p=.31$, %95 GA $[-1.9999, .6527]$. Yaş ile zihin kuramı puanlarının etkileşiminin avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur $b=.5036$, $SE=.36$, $p=.17$, %95 $[1.2279, 1.2350]$. Bu sonuçlar, zihin kuramı puanlarının yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki ilişkiyi düzenlemediğini göstermektedir (bkz. Şekil 4).

Şekil 4. Deney Grupları ve Zihin Kuramının Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Üzerindeki Moderatör Rolü

Katılımcıların yaşının dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları üzerindeki etkisinin itibar manipülasyon gruplarına (birinci itibar manipülasyon grubu, ikinci itibar manipülasyon grubu, üçüncü itibar manipülasyon grubu ve dördüncü itibar

manipölasyon grubu) ve ketleyici kontrol puanlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını keşifsel olarak test etmek için moderatör regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

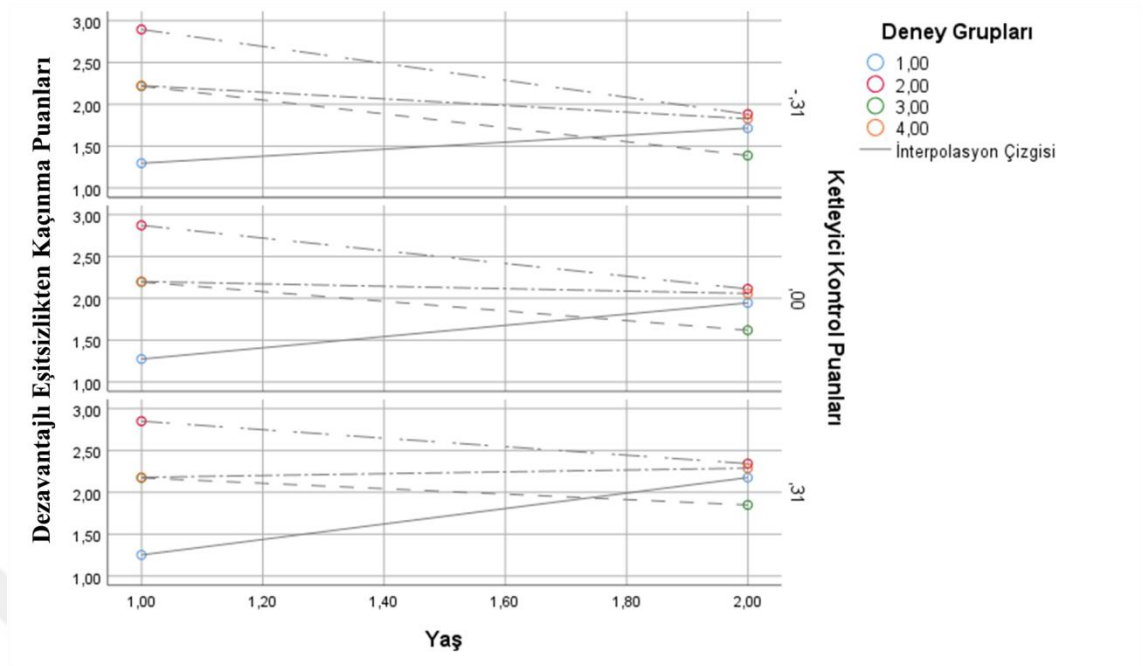
Analiz sonucunda test edilen 3. Model anlamlı bulunmamıştır $F(9, 120) = 1.07$, $p = .38$, $R^2 = .07$. Sonuçlara göre, yaş ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır $b = 6711$, $SE = .54$, $p = .21$, %95 GA $[-.4013, 1.7452]$. Birinci deney grubu ve ikinci deney grubu dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından kıyaslandıklarında aralarında fark bulunmuştur $b = 3.0279$, $SE = 1.45$, $p = .03$, %95 GA $[.1477, 5.9080]$. Bu sonuca göre sadece alıcının dağılımları gördüğü koşulda dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma, alıcı ve deneycinin dağılımları gördüğü koşuldan daha yüksektir. Birinci deney grubu ve üçüncü deney grubu kıyaslandığında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından anlamlı fark bulunmamıştır $b = 2.1682$, $SE = 1.36$, $p = .11$, %95 GA $[-.5272, 4.8637]$. Birinci deney grubu ve dördüncü deney grubu kıyaslandığında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından anlamlı fark bulunmamıştır $b = 1.7411$, $SE = 1.38$, $p = .21$, %95 GA $[-1.0058, 4.4879]$.

Birinci deney grubu ve ikinci deney grubu karşılaştırıldığında yaşın dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmamıştır $b = -1.4304$, $SE = .83$, $p = .08$, %95 GA $[-3.0828, .2219]$.

Birinci deney grubu ve üçüncü deney grubu kıyaslandığında yaşın dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmamıştır $b = -1.2475$, $SE = .78$, $p = .11$, %95 GA $[-2.8061, .3110]$.

Birinci deney grubu ve dördüncü deney grubu kıyaslandığında yaşın dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmamıştır $b = -.8926$, $SE = .80$, $p = .31$, %95 GA $[-2.4173, .7888]$.

Ketleyici kontrol ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişki anlamsız bulunmuştur $b = -.8926$, $SE = 1.57$, $p = .57$, %95 GA $[-4.0202, 2.2349]$. Yaş ile ketleyici kontrol puanlarının etkileşiminin dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur $b = .8201$, $SE = .93$, $p = .38$, %95 $[-1.0265, 2.6667]$. Bu sonuçlar, ketleyici kontrol puanlarının yaş ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki ilişkiyi düzenlemediğini göstermektedir (bkz. Şekil 5).

Şekil 5. Deney Grupları ve Ketleyici Kontrolün Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Üzerindeki Moderatör Rolü

Katılımcıların yaşının dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları üzerindeki etkisinin itibar manipülasyon gruplarına (birinci itibar manipülasyon grubu, ikinci itibar manipülasyon grubu, üçüncü itibar manipülasyon grubu ve dördüncü itibar manipülasyon grubu) ve zihin kuramı puanlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını keşifsel olarak test etmek için moderatör regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

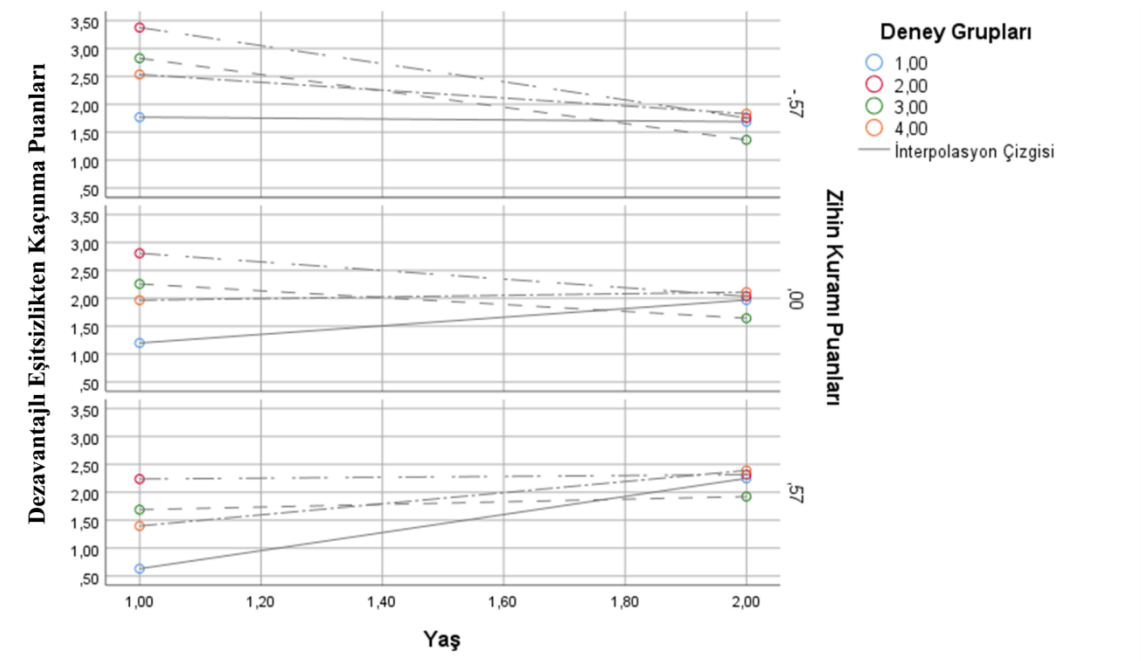
Analiz sonucunda test edilen 4. Model anlamsız bulunmuştur, $F(9, 127) = 1.64$, $p = .11$, $R^2 = .10$. Sonuçlara göre, yaş ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır $b = 7665$, $SE = 1.41$, $p = .13$, %95 GA $[-.2427, 1.7818]$. Birinci deney grubu ve ikinci deney grubu dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından kıyaslandıklarında aralarında fark bulunmuştur $b = 3.1475$, $SE = 1.41$, $p = .02$, %95 GA $[.3446, 5.9503]$. Bu sonuca göre sadece alıcının dağılımları gördüğü koşulda dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma, alıcı ve deneycinin dağılımları gördüğü koşuldan daha yüksektir. Birinci deney grubu ve üçüncü deney grubu kıyaslandığında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından anlamlı fark bulunmamıştır $b = 2.4419$, $SE = 1.33$, $p = .06$, %95 GA $[-.1961, 5.0799]$. Birinci deney grubu ve dördüncü deney grubu kıyaslandığında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma açısından anlamlı fark bulunmamıştır $b = 1.3989$, $SE = 1.30$, $p = .28$, %95 GA $[-1.1860, 3.9675]$.

Birinci deney grubu ve ikinci deney grubu karşılaştırıldığında yaşın dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmamıştır $b = -1.5402$, $SE = .81$, $p = .059$, %95 GA [-3.1432, .0627].

Birinci deney grubu ve üçüncü deney grubu kıyaslandığında yaşın dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmamıştır $b = -1.3839$, $SE = .76$, $p = .07$, %95 GA [-2.8966, .1287].

Birinci deney grubu ve dördüncü deney grubu kıyaslandığında yaşın dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile olan ilişkisi farklılaşmamıştır $b = -.6242$, $SE = .76$, $p = .41$, %95 GA [-2.1288, .8803].

Zihin kuramı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur $b = -2.5070$, $SE = 1.01$, $p = .01$, %95 GA [-4.5248, -.4892]. Bu sonuca göre katılımcıların zihin kuramı puanları arttıkça dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları azalmaktadır. Yaş ile zihin kuramı puanlarının etkileşiminin dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur $b = 1.5012$, $SE = .56$, $p = .00$, %95 [.3883, 2.6140]. Yaş ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları arasındaki negatif ilişki, zihin kuramı puanlarının artmasıyla pozitif olmuştur (bkz. Şekil 6).

Şekil 6. Deney Grupları ve Zihin Kuramının Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Üzerindeki Moderatör Rolü

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimini etkileyebileceği düşünülen ketleyici kontrol, zihin kuramı ve itibar kaygısının rolü incelenmiştir. Gerçekleştirilen çalışmanın konusunun seçilmesinde üç ana faktör etkili olmuştur. Birincisi, eşitsizlikten kaçınma davranışının doğasını anlamaya yardımcı olacak değişkenlerle olan ilişkisini inceleme isteğidir. Bu sayede özellikle zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerisi gibi literatürde eşitsizlikten kaçınma davranışı ile ilişkisinde karışık bulgular olan değişkenleri inceleyerek alanyazına katkı sağlamak hedeflenmiştir (Castelli ve ark., 2014; Lucas ve ark., 2008; McAuliffe ve Blake, 2011). İkinci olarak, literatürde yeterince araştırılmamış olan itibar kaygısının eşitsizlikten kaçınma davranışındaki rolü incelenmek istenmiştir. Bu kapsamda, itibar kaygısının akranlar ve otorite figürleri (deneyci) bağlamlarında oluşturulmasının eşitsizlikten kaçınma davranışı ile ilişkisini araştırmak amaçlanmıştır. Son olarak eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimine yönelik yapılan çalışmaların büyük bir kısmının batılı toplumlarda gerçekleştirilmiş olması, elde edilen sonuçların farklı kültürlerle genellenebilmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple, eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimine etkisi olabileceği düşünülen değişkenlerin Türkiye örnekleminde araştırılması ve eşitsizlikten kaçınmanın gelişimine dair literatürü genişletmek amaçlanmıştır.

Eşitsizlikten Kaçınma Kuramı'na göre, adaletin tesis edilmesi amacıyla, birden çok partnerin yer aldığı kaynak dağılımlarında bireyler, hem kendilerinin hem de başkalarının haksızlığa uğramasını önlemeye yönelik bir eğilim sergilemektedirler (Fehr ve Schmidt, 1999). Eşitsizlikten kaçınma davranışının her iki formunun da (dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı, avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı) gelişimsel bir yörüngede ortaya çıktığı bilgisi (Blake ve McAuliffe, 2011; Blake ve ark., 2015), bu davranışın gelişiminde bilişsel mekanizmaların rolünün olabileceğini düşündürmektedir (McAuliffe ve ark., 2017). Bu bilgiler ışığında, zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerileri arttıkça, avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının artacağı hipotez edilmiştir. Beklenilenin aksine avantajlı eşitsizlikten kaçınma skoru ile zihin kuramı puanları ve ketleyici kontrol puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Bunun üzerine her deney grubu için bu ilişkiler ayrı ayrı test edilmiştir. Sonuçlar beklenilenin aksine alıcı ve deneycinin dağıtım sonuçlarını gördüğü birinci itibar manipölasyon grubunda, avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları ve ketleyici kontrol puanlarının birbiriyle negatif yönde ilişki gösterdiğini, diğer itibar manipölasyon gruplarında ise avantajlı eşitsizlikten kaçınma ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının ketleyici kontrol ve zihin kuramı puanları ile ilişkili olmadığını göstermiştir.

Araştırmalar, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının test edilen yedi farklı toplumda orta çocukluk döneminde ortaya çıktığını gösterirken avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının, gelişimin ilerleyen aşamalarında ortaya çıktığını göstermektedir (Blake ve ark., 2015). Eşitsizlikten kaçınmaya karşı gösterilen bu davranışların, gelişimin farklı basamaklarında ortaya çıkışı, yaşla birlikte gelişen ketleyici kontrol ve zihin kuramı gibi bilişsel becerilerin özellikle gelişimin ileri basamaklarında ortaya çıkan avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimini etkileyeceği düşünülmektedir. Sosyal ilişkilerde olumsuz davranışların engellenip olumlu davranışların seçilmesi yönüyle itibar yönetimi ile bilişsel mekanizmalar arasında bağlantı olduğu düşünülür (Von Hippel ve Gonsalkorale, 2005). Bu bağlamda yaş arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının artacağı ve bu ilişkiyi itibar grupları, ketleyici kontrol ve zihin kuramı becerilerinin düzenleyeceği hipotez edilmiştir. Bu hipotezin test edilebilmesi için itibar kaygısı dört bağlamda deneysel bir desenle oluşturulmuştur. Birinci itibar manipölasyon grubunda karar vericiler, alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını görebildiği bir bağlamda dağılımları gerçekleştirmişlerdir. İkinci itibar manipölasyon grubunda karar vericiler, alıcının dağılım sonuçlarını görebildiği fakat deneycinin göremediği bir bağlamda dağılım sonuçlarına karar vermişlerdir. Üçüncü itibar manipölasyon grubunda karar vericiler, deneycinin dağılım sonuçlarını görebildiği, alıcının ise göremediği bir bağlamda dağılımı gerçekleştirmişlerdir. Dördüncü deney grubunda ise karar vericiler, alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını göremediği bir bağlamda dağılım sonuçlarına karar vermişlerdir. Özellikle itibar kaygısının, yüksek itibar kaygısı gruplarında (birinci, ikinci ve üçüncü itibar manipölasyon grupları) ve yüksek ketleyici kontrol, zihin kuramı puanlarına sahip bireylerde yaşın, avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisinin daha kuvvetli olması beklenmiştir. Sonuçlar hipotezle tutarlı olarak yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişkide itibar manipölasyon

gruplarının ve ketleyici kontrol becerilerinin moderatör etkisinin incelendiği ilk modelde, ikinci ve üçüncü itibar manipülasyon gruplarında birinci itibar manipülasyon grubuna kıyasla yaş arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının arttığını gösterirken ketleyici kontrol puanlarının yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki ilişkiyi düzenlemediğini göstermektedir. Bu bulguya göre, çocukların yaşları arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının artması ikinci ve üçüncü grupta belirginleşirken, ketleyici kontrol becerisinin bu ilişkiyi etkilemediğini göstermektedir. Deneycinin sonuçları görmesi ama alıcının görmemesi durumu ve alıcının sonuçları görmesi ve deneycinin sonuçları görmemesi yaş ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişkinin düzenlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişkide itibar manipülasyon gruplarının ve zihin kuramı becerisinin moderatör etkisinin incelendiği ikinci modelde ise üçüncü itibar manipülasyon grubunda birinci itibar manipülasyon grubuna kıyasla yaş arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının arttığı görülürken zihin kuramı puanlarının yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki ilişkiyi düzenlemediği bulunmuştur. Çocukların yaşları arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının artması üçüncü grupta belirginleşirken, zihin kuramı becerisi bu ilişkiyi etkilememektedir. Deneycinin sonuçları görmesi ama alıcının görmemesi durumu, yaş ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişkinin düzenlenmesinde etkili bir rol oynamaktadır.

Güncel araştırmalar, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmanın avantajlı eşitsizlikten kaçınmaya göre daha yaygın, güçlü ve evrimsel açıdan adaptif bir strateji olduğunu; avantajlı eşitsizlikten kaçınmanın ise yalnızca sosyal bağlamlarda ifade edilen ve gelişimin ileri dönemlerinde ortaya çıkan bir sosyal öğrenme süreci olduğunu ileri sürmektedir (Fehr ve Fischbacher, 2003; Brosnan ve De Waal, 2003; Engelmann ve ark., 2012; McAuliffe ve ark., 2013). Bu nedenle itibar yönetme yeteneğinin avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının ortaya çıkmasında önemli bir sosyal beceri olduğu düşünülmektedir (McAuliffe ve ark., 2020). Bu bağlamda dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının tüm deney gruplarında benzer şekilde ortaya çıkacağı hipotez edilirken, itibar kaygısının akran gözlemi ile yaratıldığı ikinci itibar manipülasyon grubunda avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının diğer koşullara kıyasla daha yüksek çıkması beklenmiştir. Hem alıcı hem de deneycinin dağıtım sonuçlarını gördüğü

birinci itibar manipölasyon grubunda avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının alıcı ve deneycinin dağıtım sonuçlarını görmediği dördüncü itibar manipölasyon grubundan anlamlı olarak daha yüksek çıkacağı hipotez edilmiştir. Sonuçlar beklenilenin aksine itibar manipölasyon gruplarının avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları açısından birbirlerinden anlamlı şekilde farklılaşmadıklarını göstermektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular bu üç soruyla ilgili olarak farklı başlıklar altında ve ilgili literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

Dezavantajlı ve Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınmanın Gelişimi

Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma eğiliminin üç yaş grubu çocuklarında bile geliştiği, ancak avantajlı eşitsizlikten kaçınma eğiliminin yaklaşık sekiz yaşına kadar ortaya çıkmadığı bilinmektedir (Blake ve McAuliffe, 2011). Gelişimsel araştırmaların yanı sıra, maymunlar ve şempanzelerle yapılan çalışmalar, bazı insan dışı hayvanların da dezavantajlı eşitsizlik dağıtımlarına karşı duyarlı olduklarını göstermiştir (Brosnan ve De Waal, 2003; Brosnan ve ark., 2010). Bu araştırmalar, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmanın evrimsel kökenlerine ve adaptif bir strateji olduğuna işaret etmektedir. Çalışmalar, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının tüm toplumlarda ortaya çıktığını, avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının ise gelişimin ilerleyen aşamalarında görüldüğünü ve bu iki davranış biçiminin farklı gelişimsel ve sosyal süreçlerden geçtiğini göstermektedir (Blake ve ark., 2015).

Eşitsizlikten kaçınma davranışının ölçülmesinde, eşit dağılımların reddedilme oranları ile avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlik dağılımlarının reddedilmesi temel bir ölçüt sağlar (McAuliffe ve ark., 2013; McAuliffe ve ark., 2020). Bu bilgiler doğrultusunda yapılan analizler sonucunda, katılımcıların dezavantajlı eşitsizlik dağılımlarını eşit dağılımlardan anlamlı olarak daha fazla reddederek dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma eğilimi gösterdikleri gözlemlenmiştir. Buna karşılık, avantajlı eşitsizlik dağılımlarını reddetme puanları ile eşit dağılımları reddetme puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgular, eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimi ile ilgili literatürle (Blake ve ark., 2015; McAuliffe ve ark., 2013) uyumlu olarak, Türkiye örnekleminde dört yaşından itibaren dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma

davranışının görüldüğünü, ancak bu yaş grubunda avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının henüz ortaya çıkmadığını göstermektedir.

Eşitsizlikten Kaçınma Davranışının İtibar Manipülasyon Gruplarına İlişkin Farklılaşması

McAuliffe ve arkadaşlarının (2020) itibar kaygısının eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki rolünü inceledikleri çalışmaları 6-9 yaş grubu çocuklarıyla gerçekleştirilmiş olup literatürde 4-5 yaş grubunda itibar kaygısının eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisini deneysel bağlamda inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. McAuliffe ve arkadaşlarının (2020) çalışmalarında itibar kaygısı akran gözlemci ve akran alıcı tarafından oluşturulurken, otorite yetişkinin (deneyci) rolü göz ardı edilmiştir. Bu çalışma, 4-5 yaş grubunda, akran alıcı ve deneycinin varlığıyla oluşturulan dört farklı bağlamda itibar kaygısının rolünü inceleyerek, eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisini deneysel bir desende araştırmasıyla öncü niteliktedir.

Bu araştırmada, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının tüm deney gruplarında benzer şekilde ortaya çıkacağı öngörülürken, itibar kaygısının akran gözlemi ile oluşturulduğu ikinci itibar manipülasyon grubunda avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının diğer koşullara kıyasla daha yüksek olması beklenmiştir. Ayrıca hem alıcı hem de deneycinin dağıtım sonuçlarını gördüğü birinci itibar manipülasyon grubunda avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının, alıcı ve deneycinin dağıtım sonuçlarını görmediği dördüncü itibar manipülasyon grubundan anlamlı olarak daha yüksek olacağı varsayılmıştır. Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmanın itibar manipülasyon gruplarında farklılaşmadığı bulgusu hipotezle tutarlıdır. Avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışında ise bulgular beklenilenin aksine hipotezi desteklememektedir. Sonuçlar, itibar manipülasyon gruplarının, avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir.

Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının sosyal ve sosyal olmayan bağlamlarda ortaya çıktığı bilgisi (Tsoi ve McAuliffe, 2020), dezavantajlı eşitsizlikten kaçınmanın itibar manipülasyon grupları arasında farklılaşmayacağı hipotezini destekler niteliktedir. Bunun sebeplerinden birinin dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma

davranışının, çocukların erken yaşlardan itibaren sahip olduğu temel bir adalet anlayışı olup evrensel bir nitelik taşımasından kaynaklanıyor olabileceği düşünülmektedir (Fehr ve Fischbacher, 2003; Brosnan ve De Waal, 2003). Eşitsizlik karşısında dezavantajlı duruma düşmek, evrensel bir adalet duygusuyla reddediliyor olup itibar manipölasyon gruplarında farklılaşmamasına sebep oluyor olabilir.

Namus kültürleri, kendi içinde farklılıklar barındırsa da bazı temel ortak özelliklere sahiptir. Bunlardan biri, hem pozitif hem de negatif karşılıklılığı içeren güçlü karşılıklılık normlarıdır; bireyler, olumlu veya olumsuz davranışlara karşılık verme eğilimindedir (Bersoff ve Miller, 1993; Miller, 1993). Diğer bir önemli özellik, bireylerin, yüksek bir bedel söz konusu olsa bile, itibarlarını koruma amacıyla başkalarına karşı misilleme yapma isteğidir (Nowak ve ark., 2016). Namus kültürlerinde itibara verilen büyük önem, bireylerin itibar kaygılarını ve bu kaygılara yönelik tehditleri daha dikkatle takip etmelerine neden olur (Bock ve Brown, 2021). Bu nedenle, Türkiye gibi namus kültürlerinde, itibar kaygısının daha erken yaşlarda ortaya çıkabileceği ve çocukların bu kaygılar doğrultusunda erken yaşlarda eşitsizlikten kaçınma davranışı gösterebileceği düşünülmektedir. Bu düşünceyle itibar kaygısının akran gözlemi ile oluşturulduğu ikinci itibar manipölasyon grubunda avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının diğer koşullara kıyasla daha yüksek olması beklenirken hem alıcı hem de deneycinin dağıtım sonuçlarını gördüğü birinci itibar manipölasyon grubunda avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının, alıcı ve deneycinin dağıtım sonuçlarını görmediği dördüncü itibar manipölasyon grubundan anlamlı olarak daha yüksek olacağı varsayılmıştır.

McAuliffe ve arkadaşları (2020), 6-9 yaş aralığındaki çocuklarda itibar kaygısını; herkesin görebileceği açık koşul, yalnızca alıcı akranın göremeyeceği alıcı habersiz koşul ve sadece karar vericinin dağıtım sonuçlarını görebileceği özel koşulda inceledikleri çalışmalarında, yalnızca alıcı akranın dağıtım sonuçlarını görmediği koşulda, çocukların avantajlı eşitsizlik dağıtımlarını daha fazla kabul ettiklerini bulmuşlardır. Çalışma bulguları, McAuliffe ve arkadaşlarının (2020) avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının akran tarafından dağıtım sonuçları görüldüğünde daha yüksek çıktığı bulgusuyla tutarlı değildir. Bunun sebebi McAuliffe ve arkadaşlarının çalışmasının yaş grubunun bu çalışmadan farklı olarak, 6-9 yaş grubunu içermesinden kaynaklanıyor olabilir. Çocukların yaklaşık 8 yaşından itibaren avantajlı

eşitsizlikten kaçınma davranışı sergilemeye başladıkları bilinmektedir (Blake ve McAuliffe, 2011). Bu çalışma 4-5 yaş grubundaki çocuklar ile gerçekleştirildiğinden avantajlı eşitsizlikten kaçınmanın izlerine rastlanmamıştır. Bu da avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının itibar grupları açısından farklılaşmamasına sebep olmuş olabilir. Aynı zamanda bu çalışmanın katılımcı sayısı McAuliffe ve arkadaşlarının (2020) katılımcı sayısının kabaca yarısı kadardır. Çalışmada örneklem büyüklüğüne ulaşamamış olması sonuçların farklılaşmasına sebep olmuş olabilir.

Eşitsizlikten Kaçınma Davranışında Zihin Kuramı ve Ketleyici Kontrol Becerilerinin Önemi

Bu çalışmada zihin kuramı ve ketleyici kontrol puanları ile avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları arasında pozitif yönde bir korelasyon olacağı, katılımcıların zihin kuramı ve ketleyici kontrol puanları arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının artacağı beklenmiştir. Bulgular beklenilenin aksine hipotezi desteklememektedir. Sonuçlar her deney grubu için ayrı ayrı test edildiğinde alıcı ve deneycinin dağıtım sonuçlarını gördüğü birinci itibar manipölasyon grubunda avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları ve ketleyici kontrol puanlarının birbirleriyle negatif yönde bir ilişki gösterdiği, ketleyici kontrol puanları düştükçe avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının arttığı görülmektedir.

Literatürde zihin kuramının avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile pozitif ilişkileri olduğuna dair bulgularla birlikte (Tsoi ve McAuliffe, 2020), zihin kuramı ve adalet tercihleri arasında herhangi bir ilişki bulamayan çalışmalar da mevcuttur (Castelli ve ark., 2014). Zihin teorisini inceleyen gelişimsel çalışmaların çoğu okul öncesi yaş grubunu hedef almakta ve Sally-Anne görevleri gibi zihin kuramını yanlış inanç görevleri ile ölçen klasik zihin kuramı ölçümlerini kullanmaktadır (Wimmer ve Perner, 1983). Bu çalışmada da benzer şekilde zihin kuramı, Sally-Anne görevleri ile ölçülmüştür. Bu ölçümler yalnızca zihin kuramının yanlış inançlar hakkında fikir yürütme alanını ölçmektedir ve zihin kuramındaki empati, duygusal zeka ve beden dili okuma gibi bireysel farklılıkları göz ardı etmektedir (Hughes ve Devine, 2015). Fakat eşitsizlikten kaçınma davranışını, zihin kuramı türlerinden olan yanlış inançlar hakkında fikir yürütmeden daha iyi açıklayabilecek ve bu davranışı etkileme olasılığı daha yüksek

olabilecek farklı zihin kuramı biçimleri olabilir (Tsoi ve McAuliffe, 2020). Dolayısıyla bu çalışmada eşitsizlikten kaçınma davranışı ve zihin kuramı arasındaki ilişkide sonuçların anlamsız çıkmasının bir sebebi seçilen zihin kuramı ölçüm yöntemi olabilir. İleriki çalışmalarda, Gözlerden Zihin Okuma Testi (Baron-Cohen ve ark., 1997) gibi, zihin kuramı becerilerindeki alıcı dil, hafıza, beden dili okuma gibi bireysel farklılıkları göz önüne alan zihin kuramı ölçüm yöntemlerinin kullanması önerilebilir.

Zihin kuramının okul öncesi çağdan sonra da gelişmeye devam ettiği olgusu göz önüne alındığında (Flavell, 2004), zihin kuramının avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile ilişkisi gelişimin ileri aşamalarında önem kazanıyor olabilir. Yapılan çalışmalar 6-9 yaş okul çağı çocuklarının zihin kuramı puanları ile eşitsizlikten kaçınma davranışları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu, zihin kuramı puanları arttıkça avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının arttığını göstermektedir (Tsoi ve McAuliffe, 2020). Dolayısıyla bu çalışmada seçilen yaş grubu, zihin kuramı ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki ilişkide sonuçların anlamsız çıkmasının bir sebebi olabilirken yaşı ilerleyen dönemlerinde çocuklar itibarlarıyla ilgili daha yoğun endişeler duymaya başlayarak (Engelmann ve Rapp, 2018) zihin kuramını eşitsizlikten kaçınma davranışında daha etkin kullanıyor olabilirler.

Önceki araştırmalar eşitsizlikten kaçınma davranışının her iki formunun ketleyici kontrol becerileri ile ilişkisinde karışık bulgular olduğunu öne sürmekte ve avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlik dağılımlarında ödülün boyutu ve değeri ile gelişen ketleyici kontrol becerilerine işaret etmektedir (McAuliffe ve Blake, 2011). Bu çalışmada avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma dağılımları 1-4 (dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma dağılımı), 4-1 (avantajlı eşitsizlikten kaçınma dağılımı) olmak üzere iki şekilde katılımcılara sunulmuş olup ödülün boyutu dağılımlar boyunca değiştirilmemiştir. McAuliffe ve Blake'in (2011) eşitsizlikten kaçınma davranışında kaynağın boyutuna ve değerine göre gelişen ketleyici kontrol becerilerine yaptığı vurgu göz önüne alındığında bu çalışmada ketleyici kontrol ve eşitsizlikten kaçınma davranışının ilişkisindeki anlamsız sonuçların bir sebebi dağılımların katılımcılara birden fazla şekilde sunulmaması olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda katılımcılarımızı nispeten küçük ve kısıtlı bir yaş grubundan oluşması ketleyici kontrol becerilerinin bu yaş grubu için eşitsizlikten kaçınma davranışında ve özellikle avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışında henüz önem kazanmamasından kaynaklanıyor

olabilir. Dolayısıyla ilerleyen yaşlarda çocukların ketleyici kontrol becerilerini eşitsizlikten kaçınma davranışında daha etkin kullanıyor olabileceği düşünülmektedir. Bundan dolayı eşitsizlikten kaçınma davranışında zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerisi gibi bilişsel süreçlerin daha geniş bir yaş aralığında, ödülün değişen boyutu ve değerini göz önüne alındığı, ölçüm araçlarının çeşitlendirildiği yeni çalışmalarla test edilmesinin açıklayıcı olacağı düşünülmektedir.

Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Davranışı ve Yaş Arasındaki İlişkide İtibar Gruplarının ve Ketleyici Kontrolün Rolü

Bu çalışmada, yaş ilerledikçe avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının artacağı ve bu ilişkinin itibar grupları ve ketleyici kontrol becerisi tarafından düzenleneceği öne sürülmüştür. Sonuçlar, bu hipoteze kısmen uyumlu olarak, alıcının dağılımları görebildiği fakat deneycinin dağılımları göremediği ikinci itibar manipülasyon grubu ve deneycinin dağılımları görebildiği fakat alıcının dağılımları göremediği üçüncü itibar manipülasyon grubunda alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını görebildiği birinci itibar manipülasyon grubuna kıyasla yaş arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının arttığı, oluşturulan ilk model için itibar kaygısının düzenleyici rolü olduğu ortaya koymuştur. Ancak ketleyici kontrol puanlarının, yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki ilişkiyi etkilemediği görülmüştür.

Bu sonuçlar avantajlı eşitsizlikten kaçınmada itibarın sınırlı bir rolünü öne sürmektedir. Katılımcılar için önemli olan tek şey adil görünmek olsaydı alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını görmediği dördüncü itibar manipülasyon grubu dışında diğer tüm itibar manipülasyon gruplarında, yaş arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının arttığını görebiliyor olmamız gerekirdi. Bunun aksine birinci itibar manipülasyon grubunun anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu durum çalışmanın yaş grubundaki katılımcıların alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını görmesi koşulunda itibar kaygısının anlaşılır olmamasından kaynaklanıyor olabileceği gibi deneyciden ya da alıcıdan birinin dağılım sonuçlarını göremeyeceği bilgisi verildiğinde katılımcıların itibar kaygıları görünür hale geliyor olabilir. Dolayısıyla izlenmeye ilişkin ikinci ve üçüncü deney gruplarında verilen bilgiler katılımcıları izlenme kaygısına ilişkin bir hazırlama etkisine sokuyor ve avantajlı eşitsizlikten

kaçınmaya dair dağılımlarda itibar kaygısının rolünü ortaya koyuyor olabilir. Yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının ilişkisinde beklenenin aksine ketleyici kontrol puanlarının düzenleyici etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar eşitsizlikten kaçınma davranışında ketleyici kontrol becerilerinin öneminin tartışıldığı kısımda temellendirildiği gibi kaynağın boyutuna ve değerine göre gelişen ketleyici kontrol mekanizmaların varlığından ve yaşın ilerleyen dönemlerinde eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisinin değişebileceğinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Avantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Davranışı ve Yaş Arasındaki İlişkide İtibar Gruplarının ve Zihin Kuramının Rolü

Bu çalışmada, yaş ilerledikçe avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının artacağı ve bu ilişkinin itibar grupları ve zihin kuramı tarafından düzenleneceği öne sürülmüştür. Sonuçlar yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişkide itibar manipülasyon gruplarının ve zihin kuramı becerisinin moderatör etkisinin incelendiği ikinci modelde, deneycinin dağılım sonuçlarını görebildiği fakat alıcının dağılım sonuçlarını göremediği üçüncü itibar manipülasyon grubunda alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını görebildiği birinci itibar manipülasyon grubuna kıyasla yaş arttıkça avantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının arttığı görülürken zihin kuramı puanlarının yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki ilişkiyi düzenlemediği bulunmuştur.

Bu sonuçlar, oluşturulan modelde, deneycinin dağılım sonuçlarını görmesinin yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma ilişkisini düzenlediğini göstermektedir. Bununla birlikte, modelde itibar kaygısının sınırlı bir rolü olduğu görülmektedir. Bu etkinin, alıcı ve deneycinin dağılım sonuçlarını gördüğü birinci deney grubunda ve alıcının dağılım sonuçlarını gördüğü, ancak deneycinin görmediği ikinci deney koşulunda ortaya çıkmaması, oluşturulan modelde zihin kuramının moderatör değişken olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, otorite figürü olan yetişkinin etkisinin, 4-5 yaş grubundaki çocuklar için akran etkisinden daha önemli bir faktör olabileceğini göstermektedir.

Yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişkide, beklenilenin aksine zihin kuramı puanlarının düzenleyici bir etkisi olmadığı görülmüştür. Bu

sonuçlar, eşitsizlikten kaçınma davranışında zihin kuramının öneminin tartışıldığı kısımda belirtildiği üzere, seçilen zihin kuramı ölçüm yöntemi, seçilen yaş grubu ve yaşın ilerleyen dönemlerinde zihin kuramının çocukların itibarla ilgili endişelerinde daha yoğun hissedilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Davranışı ve Yaş Arasındaki İlişkide İtibar Gruplarının ve Ketleyici Kontrolün Rolü

Bu çalışmada, yaş ile dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişkide itibar gruplarının ve ketleyici kontrol becerilerinin moderatör etkisi keşifsel olarak incelenmiştir. Sonuçlar, nc modelde itibar maniplasyon gruplarının ve ketleyici kontrol becerilerinin düzenleyici etkisi olmadığını göstermektedir. Yalnızca alıcının dağılım sonuçlarını gördüğü, ancak deneycinin göremediği ikinci itibar maniplasyon grubuyla, hem alıcının hem de deneycinin dağılım sonuçlarını gördüğü birinci itibar maniplasyon grubu arasında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları açısından anlamlı bir fark bulunmuştur. İkinci maniplasyon grubunda dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır. Literatürde, avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının sosyal bağlamlardaki etkisi çalışılmış olmasına rağmen (McAuliffe ve ark., 2013), dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ve yaş arasındaki ilişkide itibar kaygısının ve ketleyici kontrol becerilerinin düzenleyici etkisini araştıran bir çalışma bulunmamaktadır. Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışına yönelik çalışma bulguları, yalnızca akran tarafından izlenildiğinde dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanlarının, akran ve deneyci tarafından izlenildiği koşula göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, McAuliffe ve arkadaşlarının (2020) avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının akran tarafından dağıtım sonuçları görüldüğünde daha yüksek çıktığı bulgusuyla benzer şekilde, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının da akran tarafından izlenmeye duyarlı olduğunu göstermektedir. Gelecekteki araştırmalar, bu yaş grubunda sosyal bağlamın dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisini daha detaylı inceleyerek literatürdeki bu boşluğu doldurabilir.

Dezavantajlı Eşitsizlikten Kaçınma Davranışı ve Yaş Arasındaki İlişkide İtibar Gruplarının ve Zihin Kuramının Rolü

Bu çalışmada, yaş ile dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişkide itibar gruplarının ve zihin kuramının moderatör etkisi keşifsel olarak incelenmiştir. Sonuçlara göre, yaş ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasındaki ilişkide itibar manipülasyon gruplarının ve zihin kuramı becerisinin moderatör etkisinin incelendiği dördüncü modelde, birinci deney grubu ve ikinci deney grubu arasında dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları açısından anlamlı bir fark bulunmuştur. İkinci manipülasyon grubunda dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır. Diğer bir bulgu zihin kuramı ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre katılımcıların zihin kuramı puanları arttıkça dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları azalmaktadır. Modele göre bulunan bir diğer bulgu, yaş ile zihin kuramı puanlarının etkileşiminin dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu yönündedir. Yaş ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma puanları arasındaki negatif ilişki, zihin kuramı puanlarının artmasıyla pozitif olmuştur

Literatürdeki önceki bulgular, zihin kuramı becerisinin avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile pozitif yönde ilişkili olduğunu, ancak dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile ilişkisiz olduğunu ortaya koymaktadır (Tsoi ve McAuliffe, 2020). McAuliffe ve arkadaşlarının (2020) çalışmasına göre, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı sosyal olmayan ortamlarda dahi gözlemlenirken, avantajlı eşitsizlikten kaçınma yalnızca sosyal bağlamlarda meydana gelmektedir. Bu bulgu, dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının, bireyin sosyal partnerinin zihinsel durumlarını dikkate almasını gerektirmediğini, ancak avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışında sosyal partnerin zihinsel durumlarının hesaba katılmasının gerekli olduğunu göstermektedir. İlgili literatür incelendiğinde çalışma bulgularının literatürdeki sonuçlarla tutarsız olduğu görülmektedir.

Çalışma sonucunda ortaya çıkan bu bulgunun kültürel bir temeli olabileceği düşünülmektedir. Namus kültürlerinin temel değerlerinden olan güçlü pozitif ve negatif karşılıklılık normlarının (Miller, 1993) etkisiyle katılımcıların, zihin kuramı puanları arttıkça alıcının zihinsel durumunu düşünerek alıcının avantajlı olduğu dağılımları

reddetmekten kaçınıyor olabilecekleri düşünülmektedir. Namus kültürlerinde itibarın kazanılması ve sürdürülmesine vurgu yapılır ve kişinin onurunu kazanması ve itibarını devam ettirmesi gerekir (Leung ve Cohen, 2011). Güçlü karşılıklılık normları, hem iyi davranışa hem de kötü davranışa karşılık verme isteği olarak karşımıza çıktığından alıcının avantajlı olduğu dağılımları reddetmek ileride alıcı tarafından olumsuz yaptırıma uğrama olasılığını arttırabileceğinden, yüksek zihin kuramı puanlarına sahip katılımcılar partnerlerinin avantajlı olduğu, kendilerinin dezavantajlı olduğu dağılımları redderek bu ihtimali azaltıyor olabilir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, itibar kaygısına yönelik yapılan manipülasyonların bu yaş grubundaki katılımcılarda etkili olmamasıyla da ilişkilendirilebilir. Eşitsizlikten kaçınma davranışında itibar kaygısının rolünü inceleyen önceki araştırmalar, itibar manipülasyonlarını 6-9 yaş aralığındaki katılımcılar üzerinde gerçekleştirmiştir (McAuliffe ve ark., 2020). Bu çalışmada ise, itibar manipülasyonları 4-5 yaş aralığındaki katılımcılara uygulanmıştır. Bilindiği kadarıyla literatürde, bu yaş grubunda itibar manipülasyonunun etkili olduğunu gösteren bir çalışma bulunmadığından, elde edilen bulguların yaş faktörü ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları

Mevcut çalışma, eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimine etki edebileceği düşünülen zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerilerini itibar kaygısının rolünü göz önünde bulundurarak deneysel bir bağlamda inceleyen literatürdeki öncü çalışma niteliğindedir. Çalışmanın güçlü yönleri incelendiğinde, bu araştırmanın Türkiye örnekleminde eşitsizlikten kaçınmanın gelişimini ve olası faktörleri 4-5 yaş aralığında inceleyen ilk çalışma olmasının yönüyle literatüre katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte, literatürde eşitsizlikten kaçınma davranışına katkısında karışık bulgular barındıran zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerileri (McAuliffe ve Blake, 2011; Castelli ve ark., 2014), gelişimin erken dönemlerinde daha önce çalışılmamış bir örnekleme değerlendirilmiş, bu anlamda literatüre katkı sağlanmıştır.

Eşitsizlikten kaçınma davranışında itibar kaygısının rolünü inceleyen çalışmalar, alıcının ve alıcı olmayan akranın dağılım sonuçlarını gördüğü koşullarda itibar kaygısını manipüle etmiştir (McAuliffe ve ark., 2020) fakat otorite yetişkinin (deneyci) dağılım sonuçlarını görmesi ya da görmemesinin eşitsizlikten kaçınma davranışı üzerindeki etkisi incelenmemiştir. Bu çalışma eşitsizlikten kaçınma davranışı ve itibar kaygısının rolünü incelerken alıcı ve deneycinin varlığı ile oluşturulmuş 4 itibar manipülasyonu grubuyla itibar kaygısının rolünü otorite yetişkinin etkisini de göz önünde bulundurarak incelemiş ve mevcut bilgiyi zenginleştirmiştir.

Çalışmanın güçlü yönlerinin yanı sıra bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin örneklem büyüklüğü olabileceği düşünülmektedir. Özel olarak moderatör regresyon analizi gibi etkileşimin test edildiği analizlerde örneklem büyüklüğünün düşük olması durumunda analizin gücü düşük bulunmaktadır (Aguinis, 1995). Bu nedenle elde edilen anlamsız sonuçların bir nedeni örneklem büyüklüğüne bağlı olarak analizin gücünün düşük olması olabilir. İleriki çalışmalar örneklem büyüklüğünü arttırarak mevcut çalışmayı tekrar test edebilir. İkinci sınırlılık, kullanılan ölçüm yöntemleri ile ilişkilidir. Gelişimsel araştırmalar genellikle okul öncesi çocuklarda zihin kuramını inceleyerek, Sally-Anne gibi klasik görevler aracılığıyla yanlış inanç görevleriyle değerlendirirler (Wimmer ve Perner, 1983). Ancak, bu yöntemler sadece zihin kuramının yanlış inançlarla ilgili yönünü değerlendirmektedir. Eşitsizlikten kaçınma davranışını daha iyi açıklayabilecek ve bu davranışı daha etkili değerlendirebilecek alternatif zihin kuramı biçimleri olabilir (Tsoi ve McAuliffe, 2020). Bu yüzden, bu çalışmada eşitsizlikten kaçınma davranışı ile zihin kuramı arasında anlamlı sonuçlar elde edilememesinin bir nedeni, seçilen zihin kuramı ölçüm yöntemi olabilir. Yanlış inanç zihin kuramı görevlerini ahlaki bir bağlamda değerlendirmeyi amaçlayan Morally Relevant Theory of Mind (MoToM) (Killen ve ark., 2011), arzu edilen bir nesnenin istemsizce yok edilmesi durumunda bu nesneyi yok eden "suçlu" ile nesnenin sahibi "kurban" arasındaki değerlendirmeyi içerir. Yanlış inanç görevini ahlaki bağlamda ele almak, zihin kuramı bilgisinin dinamiklerini ve ahlaki yargılar ile bu bilginin ilişkisini incelemeye yardımcı olur (Killen ve ark., 2011). Gelecekteki araştırmalar, eşitsizlikten kaçınma davranışı ile zihin kuramı arasındaki ilişkiyi ahlaki bir bağlamda ele alabilmek için MoToM'dan faydalanabilir.

Üçüncü sınırlılık, katılımcılara sunulan avantajlı ve dezavantajlı eşitsizlik dağılımlarının 1-4 (dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma dağılımı), 4-1 (avantajlı eşitsizlikten kaçınma dağılımı) olmak üzere iki şekilde katılımcılara sunulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Avantajlı ve dezavantajlı eşitsizliklerde ödülünün boyutunun olası etkisi göz ardı edilmiştir. McAuliffe ve Blake'in (2011) eşitsizlikten kaçınma davranışında kaynağın boyutuna ve değerine göre gelişen ketleyici kontrol becerilerine yaptığı vurgu göz önüne alındığında bu çalışmada ketleyici kontrol ve eşitsizlikten kaçınma davranışının ilişkisindeki anlamsız sonuçların bir sebebi dağılımların katılımcılara birden fazla şekilde sunulmaması olabileceği düşünülmektedir. Gelecek araştırmaların bu sınırlılıkları göz önünde bulundurarak eşitsizlikten kaçınma davranışını incelemesi önerilir.

5. SONUÇ

Özetle mevcut çalışma eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimine etki edebileceği düşünülen zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerilerini itibar kaygısının rolünü Türkiye bağlamında inceleyerek literatürdeki önemli bir boşluğu doldurduğu düşünülmektedir. Sonuçlar Türkiye örnekleminde 4 yaşından itibaren dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışının görüldüğünü göstermektedir. 4-5 yaş grubunda dezavantajlı ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı ile zihin kuramı ve ketleyici kontrol becerileri arasında bir ilişki bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca yaş ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma ilişkisinde zihin kuramı ve ketleyici kontrolün düzenleyici rolü olmadığını ancak itibar gruplarının düzenleyici etkisi olduğunu göstermektedir. Keşifsel olarak incelenen yaş ve dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma arasındaki ilişkide zihin kuramının düzenleyici etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca mevcut çalışma itibar kaygısında deneycinin rolünü göz önünde bulundurarak çalışmanın kapsamını genişletmiştir. Bu çalışma bilindiği kadarıyla eşitsizlikten kaçınma davranışında bilişsel süreçlerin ve itibar kaygısının rolünü deneysel olarak inceleyen ilk çalışmadır. Bu araştırmanın bulgularının, eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimine dair anlayışı geliştirerek ilgili literatüre ışık tutması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

- Acun,E. (2023). *Zihin kuramı becerisinin etkileyen bilişsel etmenlerin gelişim dönemleri boyunca incelenmesi* [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aguilar-Pardo, D., Martínez-Arias, R., & Colmenares, F. (2013). The role of inhibition in young children's altruistic behaviour. *Cognitive Processing*, 14, 301-307.
- Aguinis, H. (1995). Statistical power problems with moderated multiple regression in management research. *Journal of management*, 21(6), 1141-1158.
- Aloise-Young, P. A. (1993). The development of self-presentation: Self-promotion in 6- to 10-year-old children. *Social Cognition*, 11(2), 201-222. <https://doi.org/10.1521/soco.1993.11.2.201>.
- Argış, M. (2019). *Onur kültürü ve bazı demografik değişkenler ile öfke ve saldırganlık arasındaki ilişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 248-287.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26.
- Bandura, A., & Mcdonald, F. J. (1963). Influence of social reinforcement and the behavior of models in shaping children's moral judgments. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67, 274-281
- Bandura, A., & Walters, R. H. (1977). *Social Learning Theory* (pp. 141-154). Englewood Cliffs, NJ: Prentice hall.
- Banerjee, R. (2002). Children's understanding of self-presentational behavior: Links with mental-state reasoning and the attribution of embarrassment. *Merrill-Palmer Quarterly*, 15, 378-404.
- Banerjee, R., Bennett, M., & Luke, N. (2012). Children's reasoning about self-presentation following rule violations: The role of self-focused attention. *Child Development*, 83(5), 1805-1821.
- Barclay, P. (2004). Trustworthiness and competitive altruism can also solve the "tragedy of the commons". *Evolution and Human Behavior*, 25(4), 209-220.
- Barclay, P. (2015). Reputation. *In The Handbook of Evolutionary Psychology*, 1-19.
- Barker, J. L., Barclay, P., & Reeve, H. K. (2012). Within-group competition reduces cooperation and payoffs in human groups. *Behavioral Ecology*, 23(4), 735-741.

- Baron-Cohen, S., Leslie, A. M., & Frith, U. (1986). Mechanical, behavioural and intentional understanding of picture stories in autistic children. *British Journal of Developmental Psychology*, 4(2), 113-125.
- Baron-Cohen, S., Jolliffe, T., Mortimore, C., & Robertson, M. (1997). Another advanced test of theory of mind: Evidence from very high functioning adults with autism or Asperger syndrome. *Journal of Child psychology and Psychiatry*, 38(7), 813-822.
- Başal, H. A. (1992). Genel çizgileriyle çocukta ahlak gelişimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 45-48
- Baumard, N., André, J. B., & Sperber, D. (2013). A mutualistic approach to morality: The evolution of fairness by partner choice. *Behavioral and Brain Sciences*, 36(1), 59-78.
- Benson, J. B., & Haith, M. M. (Eds.). (2009). *Social and emotional development in infancy and early childhood* (1st ed.). Amsterdam: Elsevier.
- Bersoff, D. M., & Miller, J. G. (1993). Culture, context, and the development of moral accountability judgments. *Developmental Psychology*, 29, 664–676.
- Berti, A. E., Bombi, A. S. (1988). *The child's construction of economics*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dpa.psy.unipd.it/it/index.php?p=24&id=102>. Accessed on April 2014.
- Blake, P. R., & McAuliffe, K. (2011). “I had so much it didn’t seem fair”: Eight-year-olds reject two forms of inequity. *Cognition*, 120(2), 215-224.
- Blake, P. R., Corbit, J., Callaghan, T. C., & Warneken, F. (2016). Give as I give: Adult influence on children’s giving in two cultures. *Journal of Experimental Child Psychology*, 152, 149-160.
- Blake, P. R., McAuliffe, K., Corbit, J., Callaghan, T. C., Barry, O., Bowie, A., ... & Warneken, F. (2015). The ontogeny of fairness in seven societies. *Nature*, 528(7581), 258-261.
- Blake, P. R., Piovesan, M., Montinari, N., Warneken, F., & Gino, F. (2015). Prosocial norms in the classroom: The role of self-regulation in following norms of giving. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 115, 18-29.
- Bock, J. E., & Brown, R. P. (2021). To be liked or feared: Honor-oriented men’s sensitivity to masculine reputation concerns depends on status-seeking strategy. *Personality and Individual Differences*, 173, 110615. doi:10.1016/j.paid.2020.110615

- Brighouse, H. (2004). Justice. Polity Press.
- Brosnan, S. F., & Bshary, R. (2016). On potential links between inequity aversion and the structure of interactions for the evolution of cooperation. *Behaviour*, 153(9-11), 1267-1292.
- Brosnan, S. F., & De Waal, F. B. (2003). Monkeys reject unequal pay. *Nature*, 425(6955), 297-299.
- Brosnan, S. F., & de Waal, F. B. (2012). Fairness in animals: Where to from here?. *Social Justice Research*, 25, 336-351.
- Brosnan, S. F., & de Waal, F. B. M. (2014). Evolution of responses to (un)fairness. *Science*, 346(6207), 1251776-1251776. doi:10.1126/science.1251776
- Carlson, S. M., Claxton, L. J., & Moses, L. J. (2015). The relation between executive function and theory of mind is more than skin deep. *Journal of Cognition and Development*, 16(1), 186-197.
- Carlson, S. M., Moses, L. J., & Claxton, L. J. (2004). Individual differences in executive functioning and theory of mind: An investigation of inhibitory control and planning ability. *Journal of Experimental Child Psychology*, 87(4), 299-319.
- Carlson, S. M., Moses, L. J., & Hix, H. R. (1998). The role of inhibitory processes in young children's difficulties with deception and false belief. *Child Development*, 69(3), 672-691.
- Carpendale, J. I. M. (2009). Piaget's theory of moral development. In U. Müller, J. I. M. Carpendale, & L. Smith (Eds.), *The Cambridge companion to Piaget*, 270-286. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL9780521898584.012>.
- Castelli, I., Massaro, D., Sanfey, A. G., & Marchetti, A. (2010). Fairness and intentionality in children's decision-making. *International Review of Economics*, 57(3), 269-288. <https://doi.org/10.1007/s12232-010-0101-x>
- Castelli, I., Massaro, D., Sanfey, A. G., & Marchetti, A. (2014). "What is fair for you?" Judgments and decisions about fairness and Theory of Mind. *European Journal of Developmental Psychology*, 11(1), 49-62.
- Cavazza, N., Guidetti, M., & Pagliaro, S. (2015). Who cares for reputation? Individual differences and concern for reputation. *Current psychology*, 34, 164-176.
- Chudek, M., & Henrich, J. (2011). Culture-gene coevolution, norm-psychology and the emergence of human prosociality. *Trends in Cognitive Sciences*, 15(5), 218-226.

- Corbit, J., McAuliffe, K., Callaghan, T. C., Blake, P. R., & Warneken, F. (2017). Children's collaboration induces fairness rather than generosity. *Cognition*, 168, 344–356. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2017.07.006>
- Çileli, M. (1987). Ergenlikte ahlak gelişimi. *Ergenlik psikolojisi*, 265-286.
- Dahl, A., & Killen, M. (2018). A developmental perspective on the origins of morality in infancy and early childhood. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01736>.
- Damon, W. (1975). Early conceptions of positive justice as related to the development of logical operations. *Child Development*, 301-312.
- Damon, W. (1980). Patterns of change in children's social reasoning: A two-year longitudinal study. *Child Development*, 1010-1017.
- Darley, J., Klosson, E., & Zanna, M. (1978). Intentions and their contexts in the moral judgments of children and adults. *Child Development*, 49, 66–74.
- Davidson, P., Turiel, E., & Black, A. (1983). The effect of stimulus familiarity on the use of criteria and justifications in children's social reasoning. *British Journal of Developmental Psychology*, 1(1), 49-65.
- Dawes, C. T., Fowler, J. H., Johnson, T., McElreath, R., & Smirnov, O. (2007). Egalitarian motives in humans. *Nature*, 446(7137), 794-796.
- Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology*, 64, 135-168.
- Engelmann, J. M., & Rapp, D. J. (2018). The influence of reputational concerns on children's prosociality. *Current Opinion in Psychology*, 20, 92–95. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.08.024>
- Engelmann, J. M., Herrmann, E., & Tomasello, M. (2012). Five-year olds, but not chimpanzees, attempt to manage their reputations. *PLoS One*, 7(10), e48433.
- Ermers, R. (2018). *Honor related violence: A new psychological perspective*. Routledge.
- Fehr, E., & Fischbacher, U. (2003). The nature of human altruism. *Nature*, 425(6960), 785-791.
- Fehr, E., & Schmidt, K. M. (1999). A theory of fairness, competition, and cooperation. *The Quarterly Journal of Economics*, 114(3), 817-868.
- Fişek, G.O., & Yıldırım, S.M. (1983). *Çocuk Gelişimi Türkiye 'de Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Projesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Flavell, J. H. (2004). Theory-of-mind development: Retrospect and prospect. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50, 274-290.
- Fu, G., Heyman, G. D., Qian, M., Guo, T., & Lee, K. (2015). Young children with a positive reputation to maintain are less likely to cheat. *Developmental Science*, 19, 275-283.
- Fujii, T., Takagishi, H., Koizumi, M., & Okada, H. (2015). The effect of direct and indirect monitoring on generosity among preschoolers. *Scientific Reports*, 5, 56-59.
- Gander, M.J., Gardiner, H.W. (2010). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Geraci, A., & Surian, L. (2011). The developmental roots of fairness: Infants' reactions to equal and unequal distributions of resources. *Developmental Science*, 14(5), 1012-1020.
- Girli, A., & Tekin, D. (2010). Investigating false belief levels of typically developed children and children with autism. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 1944-1950.
- Goffman, E. (1959). The moral career of the mental patient. *Psychiatry*, 22(2), 123-142.
- Grusec, J. E., Chaparro, M. P., Johnston, M., & Sherman, A. (2013). The development of moral behavior from a socialization perspective. *Handbook of moral development* (pp. 113-134). Psychology Press.
- Gürleyik, S. (2018), Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Zihin Kuramı ve Akran İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Karabük.
- Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. (2016). Kuşakların ahlâkî değerleri birlikte öğrenmesi: Kohlberg'in ahlâkî gelişim kuramı açısından bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(1), 97-117.
- Haidt, J., & Joseph, C. (2007). The moral mind: How five sets of innate intuitions guide the development of many culture-specific virtues, and perhaps even modules. *The innate mind*, 3, 367-391.
- Hamamcı, B. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının yürütücü işlev becerilerinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Hamann, K., Warneken, F., Greenberg, J. R., & Tomasello, M. (2011). Collaboration encourages equal sharing in children but not in chimpanzees. *Nature*, 476(7360), 328-331.

- Hamlin J-K, Wynn K, Bloom P (2007) Social evaluation by preverbal infants. *Nature* 450, 557–559.
- Harbaugh, W. T., Krause, K., & Liday, S. G. (2003). *Bargaining by children*. Eugene, Oregon: University of Oregon, Department of Economics.
- Heilman, R. M., Miu, A. C., & Houser, D. (2016). Emotion regulation and economic decision-making. *Neuroeconomics*, 113-131.
- Helwig, C. C., & Turiel, E. (2002). Children's social and moral reasoning. In *Blackwell Handbook of Childhood Social Development*, 476-490.
- Hemesath, M., & Pomponio, X. (1998). Cooperation and culture: Students from China and the United States in a prisoner's dilemma. *Cross-Cultural Research*, 32(2), 171-184. <https://doi.org/10.1177/106939719803200203>.
- Heyman, G. D., Fu, G., & Lee, K. (2007). Evaluating claims people make about themselves: The development of skepticism. *Child Development*, 78, 367-375.
- Hook, J. G., & Cook, T. D. (1979). Equity theory and the cognitive ability of children. *Psychological Bulletin*, 86(3), 429.
- Hughes, C., & Devine, R. T. (2015). Individual differences in theory of mind from preschool to adolescence: Achievements and directions. *Child development perspectives*, 9(3), 149-153.
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65(1), 19-51.
- Izuma, K., Matsumoto, K., Camerer, C. F., & Adolphs, R. (2011). Insensitivity to social reputation in autism. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(42), 17302-17307.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *Family and human development across cultures: A view from the other side*. Psychology Press.
- Kajanus, A. (2018). Playing ball: Cooperation and competition in two Chinese primary schools. In C. Stafford, E. R. Judd, & E. Bell (Eds.), *Cooperation in Chinese communities: Morality and practice*, 19–40. London: Bloomsbury Academic.
- Kajanus, A., McAuliffe, K., Warneken, F., & Blake, P. R. (2019). Children's fairness in two Chinese schools: A combined ethnographic and experimental study. *Journal of Experimental Child Psychology*, 177, 282–296. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2018.08.012>

- Killen, M., Mulvey, K. L., Richardson, C., Jampol, N., & Woodward, A. (2011). The accidental transgressor: Morally-relevant theory of mind. *Cognition*, 119(2), 197-215.
- Kim, Y. H., & Cohen, D. (2010). Information, perspective, and judgments about the self in face and dignity cultures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(4), 537-550.
- Kirazlı, Ç. M. (2014). *Examining general intelligence, emotional intelligence, theory of mind, emotion recognition, facial expression recognition and adaptation skills of children with cochlear implant aged 9–11 years old* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Kohlberg, L. (1973). The claim to moral adequacy of a highest stage of moral judgment. *The Journal of Philosophy*, 70(18), 630-646.
- Kohlberg, L. (1963). The development of children's orientations toward a moral order: I. Sequence in the development of moral thought. *Vita humana*, 6(1-2), 11-33.
- Lehto, J. E., Juujärvi, P., Kooistra, L., & Pulkkinen, L. (2003). Dimensions of executive functioning: Evidence from children. *British Journal of Developmental Psychology*, 21(1), 59-80.
- Leimgruber, K. L., Shaw, A., Santos, L. R., & Olson, K. R. (2012). Young children are more generous when others are aware of their actions. *PLoS ONE*, 7, Article e48292. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0048292>
- Leimgruber, K. L., Ward, A. F., Widness, J., Norton, M. I., Olson, K. R., Gray, K., & Santos, L. R. (2014). Give what you get: Capuchin monkeys (*Cebus apella*) and 4-year-old children pay forward positive and negative outcomes to conspecifics. *PloS ONE*, 9(1), e87035.
- Leung, A. K. Y., & Cohen, D. (2011). Within-and between-culture variation: individual differences and the cultural logics of honor, face, and dignity cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(3), 507–526. <https://doi.org/10.1037/a0022151>
- Li, Y., Li, P., Chai, Q., McAuliffe, K., Blake, P. R., Warneken, F., & He, J. (2022). The development of inequity aversion in Chinese children. *Cognitive Development*, 61, 101151.
- LoBue, V., Nishida, T., Chiong, C., DeLoache, J. S., & Haidt, J. (2010). When getting something good is bad: even three-year-olds react to inequality. *Social Development*, 20(1), 154–170.

- Lucas, M. M., Wagner, L., & Chow, C. (2008). Fair game: The intuitive economics of resource exchange in four-year olds. *Journal of Social, Evolutionary, and Cultural Psychology*, 2(3), 74-88.
- Margoni, F., Surian, L., & Baillargeon, R. (2024). The violation-of-expectation paradigm: A conceptual overview. *Psychological Review*, 131(3), 716–748. <https://doi.org/10.1037/rev0000450>
- McAuliffe, K., Blake, P. R., & Warneken, F. (2020). Costly fairness in children is influenced by who is watching. *Developmental Psychology*, 56(4), 773–782. <https://doi.org/10.1037/dev0000888>
- McAuliffe, K., Blake, P. R., Kim, G., Wrangham, R. W. & Warneken, F. (2013). Social influences on inequity aversion in children. *PLoS ONE* 8, e80966.
- McAuliffe, K., Blake, P. R., Steinbeis, N., & Warneken, F. (2017). The developmental foundations of human fairness. *Nature Human Behaviour*, 1(2), 0042.
- Meristo, M., & Surian, L. (2013). Do infants detect indirect reciprocity?. *Cognition*, 129(1), 102-113.
- Meristo, M., Strid, K., & Surian, L. (2016). Preverbal infants' ability to encode the outcome of distributive actions. *Infancy*, 21(3), 353-372.
- Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A., & Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex 'frontal lobe' tasks: A latent variable analysis. *Cognitive Psychology*, 41, 49–100.
- Nash Jr, J. F. (1950). Equilibrium points in n-person games. *Proceedings of The National Academy of Sciences*, 36(1), 48-49.
- Nilsen, E. S., & Valcke, A. (2018). Children's sharing with collaborators versus competitors: The impact of theory of mind and executive functioning. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 58, 38-48.
- Nowak, A., Gelfand, M. J., Borkowski, W., Cohen, D., & Hernandez, I. (2016). The evolutionary basis of honor cultures. *Psychological Science*, 27(1), 12-24.
- Over, H. (2016). The origins of belonging: Social motivation in infants and young children. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 371, 1-8.
- Peskin, J., Comay, J., Chen, X., & Prusky, C. (2016). Does theory of mind in pre-kindergarten predict the ability to think about a reader's mind in elementary school compositions? *Journal of Cognition and Development*, 17(3), 396-417. <https://doi.org/10.1080/15248372.2015.1049697>

- Piaget, J. (1932). *The Language and Thought of the Child*, 1926; *Judgment and Reasoning in the Child*, 1928; *The Child's Conception of the World*, 1929; *The Child's Conception of Physical Causality*, 1930; *The Moral Judgment of the Child*, 1932. Oxford, England-Harcourt, Brace.
- Piaget, J. (1968). Quantification, Conservation, and Nativism: Quantitative evaluations of children aged two to three years are examined. *Science*, 162(3857), 976-979.
- Piazza, J., Bering, J. M., & Ingram, G. (2011). "Princess Alice is watching you": Children's belief in an invisible person inhibits cheating. *Journal of Experimental Child Psychology*, 109(3), 311-320.
- Raihani, N. J., & McAuliffe, K. (2012). Human punishment is motivated by inequity aversion, not a desire for reciprocity. *Biology Letters*, 8(5), 802-804.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Belknap Press.
- Rhoades, B. L., Greenberg, M. T., & Domitrovich, C. E. (2009). The contribution of inhibitory control to preschoolers' social-emotional competence. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(3), 310-320.
- Rothbart, M. K., Sheese, B. E., Rueda, M. R., & Posner, M. I. (2011). Developing mechanisms of self-regulation in early life. *Emotion Review*, 3(2), 207-213.
- Sanfey, A. G., Rilling, J. K., Aronson, J. A., Nystrom, L. E., & Cohen, J. D. (2003). The neural basis of economic decision-making in the ultimatum game. *Science*, 300(5626), 1755-1758.
- Schmeichel, B. J., & Tang, D. (2014). The relationship between individual differences in executive functioning and emotion regulation: A comprehensive review. In J. P. Forgas & E. Harmon-Jones (Eds.), *The control within: Motivation and its regulation*, (pp.133-151). New York: Psychology Press.
- Schwartz, S. (2006). A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications. *Comparative Sociology*, 5(2-3), 137-182.
- Schwarz, N., Oyserman, D., & Peytcheva, E. (2010). Cognition, communication, and culture: Implications for the survey response process. *Survey methods in multinational, multiregional, and multicultural contexts*, 175-190.
- Shen, Q., Jin, J., & Ma, Q. (2013). The sweet side of inequality: how advantageous status modulates empathic response to others' gains and losses. *Behavioural Brain Research*, 256, 609-617.
- Smetana, J. G., & Braeges, J. L. (1990). The development of toddlers' moral and conventional judgments. *Merrill-Palmer Quarterly*, 36(3), 329-346.

- Smith, C.E., Blake, P.R., & Harris, P.L. (2013). I should but I won't: Why young children endorse norms of fair sharing but do not follow them. *PLoS ONE*, 8(3), Article e59510. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0059510>
- Steinbeis, N., & Over, H. (2017). Enhancing behavioral control increases sharing in children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 159, 310-318.
- Sunar, D. (2002). Change and continuity in the Turkish middle class family. In E. Ozdalga & R. Liljestrom (Eds.), *Autonomy and dependence in family: Turkey and Sweden in critical perspective* (pp. 217–238). Swedish Research Institute.
- Takagishi, H., Kameshima, S., Schug, J., Koizumi, M., & Yamagishi, T. (2010). Theory of mind enhances preference for fairness. *Journal of Experimental Child Psychology*, 105(1–2), 130–137.
- Tekin, D., & Girli, A. (2011). Williams sendromu ve zihin kuramı arasındaki ilişki. *Bati Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi (BAED)*, 1(2), 67-75.
- Tomasello, M., & Vaish, A. (2013). Origins of human cooperation and morality. *Annual review of psychology*, 64(1), 231-255.
- Töremen, F., & Tan, Ç. (2010). Justice in education organizations: A conceptual analysis. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 58-70.
- Tsoi, L., & McAuliffe, K. (2020). Individual differences in theory of mind predict inequity aversion in children. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 46(4), 559-571.
- Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Turiel, E. (1998). The development of morality. In W. Damon & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (pp. 863–932). New York: John Wiley.
- Turiel, E. (2008). The development of morality. W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Child and adolescent development: An advanced course* (pp. 473-514). New York: Wiley.
- Turiel, E. (2008). Thought about actions in social domains: Morality, social conventions, and social interactions. *Cognitive Development*, 23(1), 136-154.
- Turiel, E. (2010). Domain specificity in social interactions, social thought, and social development. *Child Development*, 81(3), 720-726.
- Turiel, E., & Davidson, P. (1986). Heterogeneity, inconsistency, and asynchrony in the development of cognitive structures. In I. Levin (Ed.), *Stage and structure: Reopening the debate* (pp. 106–143). Norwood: ALEX.,

- Turiel, E., Killen, M., & Helwig, C. C. (1987). Morality: Its structure, functions, and vagaries. In J. Kagan & S. Lamb (Eds.), *The emergence of morality in young children* (pp. 155-243). Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Turiel, E., Nucci, L. P., & Smetana, J. G. (1988). A cross-cultural comparison about what? A critique of Nisan's (1987) study of morality and convention. *Developmental Psychology*, 24, 140-143.
- Türk Dil Kurumu. (2015). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uskul, A. K., Oyserman, D., & Schwarz, N. (2010). Cultural emphasis on honor, modesty, or self-enhancement: implications for the survey-response process. *Survey Methods in Multinational, Multiregional, and Multicultural Contexts*, 191-201.
- Van Osch, Y. (2017). Culture of honor and retaliation. *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science*, 1-5. https://doi.org/10.1007/978-3-319-16999-6_3775-1
- Von Hippel, W., & Gonsalkorale, K. (2005). "That is bloody revolting!" Inhibitory control of thoughts better left unsaid. *Psychological Science*, 16(7), 497-500.
- Von Neumann, J., & Morgenstern, O. (1944). *Theory of Games and Economic Behavior*, Second edition, 1947; third edition, 1953. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Willoughby, M. T., & Blair, C. B. (2016). Measuring executive function in early childhood: A case for formative measurement. *Psychological Assessment*, 28(3), 319.
- Willoughby, M. T., Blair, C. B., Wirth, R. J., & Greenberg, M. (2012). The measurement of executive function at age 5: Psychometric properties and relationship to academic achievement. *Psychological Assessment*, 24, 226 -239. <http://dx.doi.org/10.1037/a0025361>
- Wimmer, H., & Perner, J. (1983). Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition*, 13, 103-128.
- Xie, D., Pei, M., & Su, Y. (2019). Favoring my playmate seems fair: Inhibitory control and theory of mind in preschoolers' self-disadvantaging behaviors. *Journal of Experimental Child Psychology*, 184, 158-173.
- Yılmaz, O., & Bayrak, F. (2022). Ahlak psikolojisine giriş: temel kavramlar, kuramsal yaklaşımlar ve tartışmalar. *REFLEKTİF Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 27-50.

- Zhang, Z., & Benozio, A. (2021). Waste aversion reduces inequity aversion among Chinese children. *Child Development*, 92, 2465–2477.
<https://doi.org/10.1111/cdev.13586>
- Zhu, L. Q., Huangfu, G., Keller, M., Mou, Y., & Chen, D. Z. (2008). The development of Chinese children's decision-making in ultimatum and dictator games. *Acta Psychologica Sinica*, 40(4), 402–408.
- Ziv, T., & Sommerville, J. A. (2017). Developmental differences in infants' fairness expectations from 6 to 15 months of age. *Child Development*, 88(6), 1930-1951.

EKLER

EK-1: Eşitsizlikten Kaçınma Davranışının Gelişimini Etkileyen Olası Faktörler ve İtibar Kaygısının Rolünün İncelenmesi: Sonuç Raporu

Eşitsizlikten Kaçınma Davranışının Gelişimini Etkileyen Olası Faktörler ve
İtibar Kaygısının Rolünün İncelenmesi: Sonuç Raporu

Araştırma Grubu

Psk. Nilsu CANDAN

Dr. Öğr. Üyesi Büşra Eylem AKTAŞ

ÇALIŞMANIN AMACI

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Psikoloji Yüksek Lisans programı kapsamında Nilsu Candan tarafından gerçekleştirilen tez çalışmamızın temel amacı eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimsel olarak incelenmesi ve eşitsizlikten kaçınma davranışını etkileyen sosyo-bilişsel süreçlerin anlaşılmasıdır. Bu sosyo-bilişsel beceriler itibar kaygısı, zihin kuramı becerileri ve ketleyici kontrol yeteneklerini içermektedir.

Eşitsizlikten Kaçınma Davranışı Nedir?

Adaletin en önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilen eşitsizlikten kaçınma davranışı, insanların bedel ödemek pahasına da olsa kaynak dağıtımlarında eşitsizliği ortadan kaldırmak üzere gerçekleştirdiği davranışları tanımlar. Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma ve avantajlı eşitsizlikten kaçınma olmak üzere iki forma sahiptir. Dezavantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı; daha az kaynağa sahip olmaktan kaçınmak anlamına gelirken avantajlı eşitsizlikten kaçınma davranışı; daha fazla kaynağa sahip olmaktan kaçınmak anlamına gelmektedir.

ÇALIŞMA KAPSAMINDA İNCELENEN DEĞİŞKENLER

ZİHİN KURAMI BECERİSİ

Bu beceri, çocukların başka insanların zihninde yer alan istek, duygu, düşünce ve inançları algılayabilme kapasitesini ifade etmektedir. Çalışmamızda bu beceri Zeynep ve Ayşe Canlandırma Görevleri ile ölçülmüştür. Bu görevlerden alınabilecek en yüksek puan 2, en düşük puan 0'dır. Çocuğunuzun bu görevdeki puanı 1'dir.

Çocuğunuzun zihin kuramı becerisindeki puanı orta noktanın üzerindedir ve bu da bu becerinin gelişmesinin iyi durumda olduğunu göstermektedir. (1'in üstü)

Çocuğunuzun zihin kuramı becerisindeki puanı orta noktanın biraz altındadır ve bu puan çocuğunuzun zihin kuramı becerisinin henüz gelişmekte olduğunu göstermektedir. (1'in altı)

KETLEYİCİ KONTROL BECERİSİ

Ketleyici kontrol, bir amaca ulaşmak için önceden belirlenmiş ve müdahale edici tepkileri bastırma yeteneği anlamına gelir. Çalışmamızda bu beceri Yürütücü İşlevler Bataryasının Ketleyici Kontrol Görevleriyle ölçülmüştür. Kullanılan 3 ketleyici kontrol görevi sırasıyla; oklar oyunu, domuzcuk oyunu ve saçma sesler oyunudur. Oklar görevinden alınabilecek en yüksek puan 36, en düşük puan 0; domuzcuk görevinden alınabilecek en yüksek puan 40, en düşük puan 0; saçma sesler oyunundan alınabilecek en yüksek puan 17, en düşük puan 0'dır. Çocuğunuzun oklar görevindeki puanı 31, domuzcuk görevindeki puanı 28 ve saçma sesler oyunundaki puanı 5'dir.

Çocuğunuzun ketleyici kontrol becerisindeki puanlarının toplamı orta noktanın üzerindedir ve bu da bu becerinin gelişmesinin iyi durumda olduğunu göstermektedir. (46'nın üstü)

Çocuğunuzun ketleyici kotnrol becerisindeki puanlarının toplamı orta noktanın biraz altındadır ve bu puan çocuğunuzun zihin kuramı becerisinin henüz gelişmekte olduğunu göstermektedir. (46'nın altı)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Psikoloji yüksek lisans programı kapsamında gerçekleştirilen tez çalışmamız kapsamında hazırlanan Eşitsizlikten Kaçınma Davranışının Gelişimini Etkileyen Olası Faktörler ve İtibar Kaygısının Rolünün İncelenmesi: Sonuç Raporu, çeşitli becerilere ilişkin puanlamaları içermektedir. Bu puanlar bizlere çocuklarımızın gelişimi hakkında sadece fikir vermek amacıyla olup kesinlikle gelişimsel bir problemi ölçmeyi amaçlamamaktadır. Burada ölçülen tüm davranışlar çocuğun normal gelişimsel sürecinde yaşına bağlı olarak giderek iyileşmekte ve gelişim göstermektedir. Çocuğunuzun bazı ölçümlerdeki puanının düşük olması çocuğunuzda herhangi bir gelişimsel problemin olduğuna işaret etmez. Her çocuk bu becerileri kendi hızında ve kendi sosyal ortamına uygun olarak zaman içerisinde geliştirir. Bizim bu çalışmamızdaki amacımız erken çocukluk döneminde eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimini incelemek ve bu davranışın çeşitli sosyo bilişsel süreçlerle olan ilişkisini araştırmaktır. Farklı ölçümlerle çocuğunuzun farklı puanlar alması muhtemeldir. Buradaki puanlar asla gelişimsel geriliğe veya üstünlüğe işaret etmemekte ve klinik bir teşhis amaçlı kullanılmamaktadır. Raporda yer alan sonuçlara dair sorularınızı ve taleplerinizi dile getirmek için ilgili psikolog ile iletişime geçebilirsiniz.

EBEVEYNLER İÇİN ÖNERİLER

Zihin kuramı başkalarının niyetlerini, isteklerini ve düşüncelerini bizimkilerden farklı olsalar bile anlayabilme yeteneğidir. Bu yetenek sosyal ilişkilerin büyük bir çoğunluğunu kaplamaktadır. Çocuğunuzla düzenli olarak her gün hisleriyle ilgili konuşmaya çalışın. Çocuğunuzun başkalarının duygu ve düşüncelerini anlaması kendininkileri de anlayabilmesinden geçer. Çocuğunuza başkalarının duygularına önem

vermeyi öğretmek için önce onu dikkatle dinleyin ve çocuğunuz bir olay hakkında konuşurken ona nasıl hissettiğini sorarak onu önemsedığınızı gösterin.

Kendi duygularınıza yaklaşımınız, çocuklarınızın duygularına verdiğiniz tepkileri de etkilemektedir. Çocuğunuzun duygu ve düşüncelerini yargılamadan görmeye ve dinlemeye çalışın.

Çocuğunuzla birlikte dikkat, odaklanma ve problem çözme gibi alanlarda çocuğunuzun yaşına uygun aktiviteler yaparak bilişsel gelişimini destekleyin.

Çocuğun ahlak gelişiminde ebeveynlerinin disiplin türü, davranışlarının sonuçları ile karşılaşp karşılaşmadığı, ebeveynlerinin neden-sonuç ilişkisine dayalı bir eğitim verip vermediği, ebeveyn ve çocuk arasındaki sağlıklı iletişim ve ebeveynlerin nasıl bir rol model olduğu etkilidir.

Sosyal sorumluluk projelerinde görev alarak, ihtiyacı olanlara yardım ederek veya gönüllü çalışmalara katılarak çocuğunuza yardımlaşma ve paylaşma gibi konularda rol model olun. Çocuğunuz sizden öğrendiği davranışları benimseyerek ileride kendisi de yapmak isteyecektir.

Son olarak;

Kendinizi ve kendinize vakit ayırmayı önemseyin. Bazen çocuğumuzu mutlu etmenin yolu kendi mutluluğumuzdan geçer!

Baş etmekte zorlandığınız durumlar için profesyonel destek almaktan çekinmeyin.

KATKILARINIZ İÇİN ÇOK TEŞEKKÜRLER!

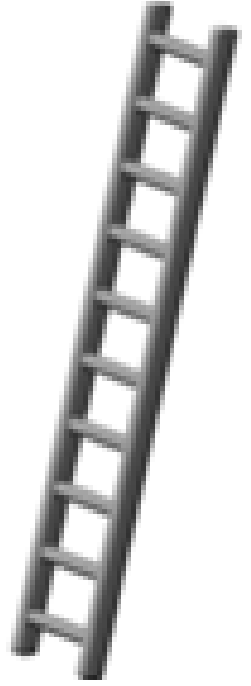
EK-2: ANNE VEYA BABAYA SUNULACAK DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU

Aşağıda bulunan ilk 6 soru katılımcı bilgilerine göre, 7,8,9. sorular ebeveyn bilgilerine göre doldurulmalıdır. Verilen ifadeleri dikkatli bir şekilde okumanız ve size en uygun olan ifadeyi işaretlemeniz gerekmektedir.

1. Çocuğunuzun İsmi:
2. Çocuğunuzun Okulu:
3. Çocuğunuzun Yaşı:
4. Çocuğunuzun Sınıfı:
5. Çocuğunuzun Cinsiyeti: a)Kadın b)Erkek
6. Çocuğunuzun kardeşi var mı? a)Evet b)Hayır
- a. Eğer cevabınız evet ise kaç kardeşi var? _____
7. Aile yapınızı en iyi tarif eden şıkkı işaretleyiniz: a)Anne-baba birlikte b)Boşanmış
8. Annenin öğrenim durumu nedir?:
a)Okur-yazar değil b)İlkokul c)Ortaokul d)Lise e)Yüksek Okul
f) Üniversite g)Yüksek Lisans h)Doktora
9. Babanın öğrenim durumu nedir?:
a)Okur-yazar değil b)İlkokul c)Ortaokul d)Lise e)Yüksek Okul
f) Üniversite g)Yüksek Lisans h)Doktora

10. Merdivenin en üst basamağında (10) en iyi durumda olan, en fazla paraya, en yüksek eğitime ve en iyi işlere sahip insanlar olduğunu düşünün. En altta (1) ise en kötü koşullarda yaşayan, en az parası, en az eğitimi olan, en kötü işlere sahip ya da hiç işi olmayan insanlar var. Lütfen merdivenin hangi basamağının sizi daha iyi temsil ettiğini işaretleyiniz.

- 1 (en alt basamak)
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10 (en üst basamak)

EK-3: VELİ ONAY FORMU

Sayın Veliler,

Bu çalışma İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Psikoloji Yüksek Lisans programı öğrencilerinden Nilsu Candan tarafından Dr. Büşra Aktaş danışmanlığındaki tez çalışması kapsamında yürütülmektedir. Çalışmanın amacı eşitsizlikten kaçınma davranışının gelişimsel olarak incelenmesi ve eşitsizlikten kaçınma davranışını etkileyen sosyo-bilişsel süreçlerin anlaşılmasıdır. Bu sosyo-bilişsel beceriler itibar kaygısı, zihin kuramı becerileri ve ketleyici kontrol yeteneklerini içermektedir. Çalışmaya katılmayı kabul etmeniz durumunda sizlerden çocuğunuz ve sizlere yönelik oluşturulan kişisel bilgi formunu doldurmanız istenecektir. Bu araştırma kapsamında çocuğunuzun eşitsizlikten kaçınma davranışı ve sosyo-bilişsel becerileri çeşitli oyun ve hikayeler ile değerlendirilecektir. Oyun sırasında çocuklar video kamerayla kayıt altına alınacaktır. Video kaydı sadece araştırmacının erişimine açık olup hiçbir platform ya da kişiyle paylaşılmayacaktır. Araştırma verileri ve video kayıtları yayımlandıktan 60 ay sonra silinecektir. Videoda katılımcıların yüzünün gözükmediği şekilde kayıt alınacaktır. Araştırmanın verileri şifreli bilgisayar ortamında saklanacaktır. Bilgisayar şifresi yalnızca araştırmalar tarafından bilinecektir. Oyun kapsamında çocuğunuza ödül olarak Skittles marka şeker verilecektir. Yapılacak olan işlemler yaklaşık 40 dakika sürecektir. Sizden çalışmayı onayladığınız takdirde çocuğunuzla ilgili yaş, okul, sınıf, cinsiyet ve kardeş sayısına dair bilgileri ve sizin eğitim durumunuz ve gelir seviyenize ilişkin bilgileri doldurmanız istenecektir. Bu uygulamaların çocuklarınızın fiziksel ve psikolojik durumlarını olumsuz etkileyen bir durum barındırmadığı önceki çalışmalarda görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmaya katılımın beklenen bir duygusal veya fiziksel riski yoktur. Sizin ve çocuğunuzun çalışma kapsamında vermiş olduğu bütün cevaplar anonim şekilde yalnızca bilimsel yayın ve araştırma amacıyla sunulacaktır. Kişisel bilgilerin tamamı gizlenecek ve anonimleştirilecektir. Elde edilen verilerin tamamı doldurmuş olduğunuz bu formla birlikte çocuğunuza da onam formu okunacak ve çalışmaya katılmaya gönüllü olduğu beyanı sözlü olarak alınacaktır. Çalışma gönüllülük esasına dayandığından çocuğunuzun dilediğiniz zaman araştırmadan ayrılma hakkı vardır. Araştırma ile ilgili olası sorularınız için aşağıda verilen e-posta adresinden bizlere ulaşabilirsiniz.

Bu araştırmaya tamamen gönüllü olarak katılıyor ve çocuğum
.....’da katılımcı olmasına ve araştırma kapsamında video kaydı
alınmasına izin veriyorum.

Velinin Adı-Soyadı:

İmza:

**EK-4: Eşitsizlik Oyunu ve Zihin Kuramı Görevlerine İlişkin Saha İçi
Puanlarını Kodlama Formu**

KARAR VEREN- ALICI

KABUL

RED

1) 1-1

☐☐

2) 1-4

☐☐

3) 4-1

☐☐

4) 1-4

☐☐

5) 1-1

☐☐

6) 4-1

☐☐

7) 4-1

☐☐

8) 1-1

☐☐

9) 1-4

☐☐

10) 4-1

☐☐

11) 1-1

☐☐

12) 1-4

☐☐

DENEME

1. 1-1

☐☐

2. 1-0

☐☐

3. 0-1

☐☐

5li Likert Ölçek: (Arkadaşımı Ne Kadar Sevdin?): 1 2 3
4 5

ZİHİN KURAMI PUANLAMA 1. SORU 2.SORU
3.SORU PUAN

1. CANLAN DIRMA				
2. CANLAN DIRMA				

EK-5: Katılımcı Onam Formu

Sevgili Öğrenciler,

Bu çalışma İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi öğrencilerinden Nilsu Candan tarafından yürütülmektedir. Çalışmamızın amacı okul öncesi dönemdeki çocukların sosyalleşmelerinin incelenmesidir. Bunun için sizlerle 3 farklı oyun oynamak istiyoruz. Oyun sonunda sizlere belirli miktarlarda şeker ödül olarak verilecektir. Aynı zamanda oyunlar sırasında video kaydı da alınacaktır. Bu video kaydı sadece araştırmacılar tarafından izlenecek ve başka hiçbir kişiyle paylaşılmayacak, araştırma sonunda da kayıt silinecektir. Araştırmanın yaklaşık 40 dakika sürmesi planlanmaktadır. Araştırmaya katılmak tamamen gönüllüdür ve çalışmaya devam etmek istemediğiniz an çalışmadan ayrılabilirsiniz. Çalışmaya katılmak istiyorsanız sesli bir şekilde “Çalışmaya katılmayı kabul ediyorum” demeniz gerekmektedir. Eğer kabul ediyorsanız aşağıdaki kutucuğu işaretlemenizi istiyoruz.

•

Çalışmayı Kabul Ediyorum

EK-5: Yürütücü İşlevler Bataryası Kullanım İzni

29./08/2022

YÜRÜTÜCÜ İŞLEVLER BATARYASI KULLANIM İZNİ

SAYIN NİLSU CANDAN

Bu belge ile İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Psikoloji Bölümü yüksek lisans öğrencisi olan Sayın Nilsu Candan'ın, Sayın Dr. Büşra Aktaş danışmanlığında yürüttüğü Eşitsizlikten Kaçınma Davranışının Gelişimini Etkileyen Olası Faktörler ve İtibar Kaygısının Rolünün İncelenmesi' başlıklı araştırması süresince izinsiz çoğaltım, paylaşım ve satışı yapmamak kaydı ile kullanmasına izin verilmiştir.

Beyza HAMAMCI

Nilsu CANDAN

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Nilsu		CANDAN
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
ve Düzeyi	B2		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2013	2017	Celal Aras Anadolu Lisesi
Lisans	2017	2021	Akdeniz Üniversitesi
Yüksek Lisans	2021	2024	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2023		Özel Değişim Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:	Yalçın, E., Demirci, Ş. N., Coşar, M., Asaroğlu, A., Candan, N., & Aktaş, B. E. (2023). Mültecilere Yönelik Tutumların Tiksınme Hassasiyeti ile İlişkisi: Muhafazakârlık ve Dindarlığın Düzenleyici Rolü.		
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
		Tarih İmza Adı Soyadı	28.08.2024 Nilsu CANDAN

